

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Katedra žurnalistiky

DISKURS ŽIVOTA A DÍLA
JAROSLAVA FOGLARA

DISCOURSE OF THE LIFE AND THE WORKS
OF JAROSLAV FOGLAR

Magisterská diplomová práce

Bc. Michal PEROUTKA

Vedoucí práce: Mgr. Zdeněk Sloboda

Olomouc 2014

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně a s uvedením všech použitých zdrojů.

Celkový rozsah práce činí 271 292 znaků.

V Olomouci dne:.....

podpis:.....

Poděkování a věnování

Děkuji panu Mgr. Zdeňku Svobodovi, pod jehož vedením jsem magisterskou diplomovou práci vypracoval, především za jeho ochotu, trpělivost, cenné rady a kritické připomínky při vedení mé práce.

V životě mám to štěstí, že se můžu přátelit s Červenáčkem. Opravdovým. Budu věrný foglarovské tradici a jeho identitu neprozradím, ale tuto práci mu věnuji.

P. S. Dej si placku na čelo, plantážníku!

Anotace

PEROUTKA, Michal. *Diskurs života a díla Jaroslava Foglara*. Olomouc, 2014. 127 s.

Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra žurnalistiky. Vedoucí práce Mgr. Zdeněk Sloboda.

Diplomová práce shrnuje a kvalitativně analyzuje prolínající se diskurs života a díla Jaroslava Foglara. Hlavní část práce spočívá v ověření a kategorizaci dominantních diskursivních identit Jaroslava Foglara a dominantních diskursivních typů jeho díla na základě kvalitativní analýzy širokého spektra pramenů. V závěru jsou nastíněny další možnosti kvalitativního výzkumu související s tématem této diplomové práce.

Klíčová slova: Jaroslav Foglar, diskurs, diskursivní identita, diskursivní typ díla

Annotation

PEROUTKA, Michal. *Discourse of the life and the works of Jaroslav Foglar*. Olomouc, 2014. 127 p. Master thesis. Palacký University, Olomouc, Philosophical Faculty, Department of journalism. Thesis supervisor Mgr. Zdeněk Sloboda

This thesis summarizes and qualitatively analyzes the interconnected discourses of the life and the works of Jaroslav Foglar. The main part consists of the verification and categorization of dominant discursive identities of Jaroslav Foglar and dominant discursive types of his works based on qualitative analysis of a wide range of sources. In conclusion outlines some options for qualitative research related to the topic of this thesis.

Keywords: Jaroslav Foglar, discourse, discursive identity, discursive type of works

Obsah

1. Úvod	1
2. Co je to diskurs?	2
3. Biografie Jaroslava Foglara	5
4. Diskurs života Jaroslava Foglara aneb Foglarovy diskursivní identity	9
4.1 Jaroslav Foglar – spisovatel	9
4.2 Jaroslav Foglar – Jestřáb	14
4.2.1 Jestřábova skautská stezka	15
4.2.2 Vůdce Jestřáb	17
4.3 Jaroslav Foglar – kult	22
4.4 Jaroslav Foglar – redaktor	27
4.5 Jaroslav Foglar – volnočasový pedagog	31
4.6 Jaroslav Foglar – stvořitel Rychlých šípů	37
4.7 Jaroslav Foglar – gay, pedofil, věčný chlapec	43
4.8 Jaroslav Foglar – chlapecký autor	53
4.9 Jaroslav Foglar – agent StB	56
5. Diskurs díla Jaroslava Foglara aneb diskursivní typy foglarovek	60
5.1 Foglarovky jako morální kodex	60
5.2 Foglarovky jako aktivizační text	67
5.3 Foglarovky jako oslava Chlapectví	73
5.4 Foglarovky jako předmět literární kritiky	78
5.5 Foglarovky jako kult a kultický text	85
5.6 Foglarovky jako mýtický text	89
5.7 Foglarovky jako reflexe	96
5.7.1 Reflexe jiných literárních děl	96
5.7.2 Reflexe vlastního života	100
5.7.3 Reflexe skautingu	104
6. Možnosti dalšího kvalitativního výzkumu v souvislosti s diskursem života a díla Jaroslava Foglara	110
7. Závěr	114
8. Seznam použité literatury	119

1. Úvod

Jaroslav Foglar je zcela jistě osobou a jeho dílo souborem textů zasluhující si pozornost kulturních studií. „Foglarovky“, pokud tak souhrnně označíme Foglarovu literární tvorbu, nejsou řazeny mezi „vysokou kulturu“, ale za to jsou již od 30. let 20. století pevnou součástí české populární kultury, třebaže se je totalitní režimy po desítky let bez úspěchu pokoušely z povědomí čtenářů vymýtit a odsouvaly je na okraj literatury jako brak, bezcennou a škodlivou četbu. Na foglarovkách vyrostly generace čtenářů a jsou jimi dodnes vyhledávané. Z Jaroslava Foglara se mezitím stal kult. A to kult mimořádně komplexní a bohatý.

Cílem této diplomové práce bude shrnout a kvalitativně analyzovat prolínající se diskurs života a díla Jaroslava Foglara, kterážto tematika se dílčím způsobem objevuje v množství z badatelských prací, ve sbornících, v novinových článcích apod. Z těchto zdrojů, ale i z jeho vlastní autobiografie a autorských textů budu při tvorbě diplomové práce vycházet – to zajistí „zmapování“ diskursu a jeho kvalitativní analýzu v dostatečném rozsahu a z různých perspektiv včetně perspektivy samotného Foglara.

V části diplomové práce zabývající se shrnutím a analýzou diskursu života Jaroslava Foglara předpokládám ověření a kategorizaci Foglarových diskursivních identit, jež z analytické strukturace daného diskursu vyjdou jako dominantní, třebaže lze očekávat, že se tyto identity budou určitým způsobem prostupovat a budou vůči sobě v disproporcii.

U shrnutí a analýzy diskursu díla Jaroslava Foglara se budu snažit postihnout charakteristické rysy foglarovek, vymezit je a kategorizovat jejich (potvrdí-li se) z analytické strukturace daného diskursu vycházející dominantní diskursivní typy. Mimo jiné se v rámci této části práce pokusím vyvodit důvody, proč mají foglarovky dodnes pevné místo v knihovničkách českých čtenářů a v české populární kultuře oproti dílům jiných, dříve známých autorů obdobného ražení již upadnuvších do literárního zapomnění.

Opřený o získaná zjištění z ověřování a kategorizace dominantních diskursivních identit Jaroslava Foglara a dominantních diskursivních typů jeho díla navrhu možnosti dalšího kvalitativního výzkumu, jehož teoretickým základem by se mohla stát právě tato diplomová práce.

2. Co je to diskurs?

Diskurs je pojem interdisciplinární povahy, a to jeho definování značně komplikuje. Ve *Velkém sociologickém slovníku* je vysvětlován jako „rozprava“, „rozmluva“, „přednáška“, „rozhovor“, „stav věcí“, „způsob“, „ústní i písemný jazykový projev“, „kontext sociální“. V *Lexikonu teorie literatury a kultury* je zase definován tím, jak se o něm hovoří ve „všech myšlenkových směrech, které počínaje 60. lety 20. století nahlíží na materiálnost, jakož i na následky moci a subjektu jako na projevy historicky specifických výpovědních formací“¹ - což odpovídá i definici Jørgensena s Phillipsem (2002: 13), podle které je diskurs specifický způsob mluvení a rozumění světu či jeho aspektům.

Diskurs, od 70. let 20. století v sociálních a humanitních vědách stále používanější koncept, oplývá řadou teoretických perspektiv, z kterých k němu můžeme přistupovat a které, zjednodušeně řečeno, spojuje využití pro analýzu výpovědních souvislostí. (Hájek 2013: 7)

Edwards a Potter vytvořili jistou typologii diskursu na základě jeho obecných rovin: a) situační diskurs - rétorického a anticipačního charakteru - konstruovaný v kontextech každodenních a institucionálních aktivit na pozadí ostatních diskursů; b) akční diskurs - vytvářející sociální akce; c) konstrukční diskurs - jenž je utvářen a zároveň sám utváří určitou verzi reality. (Nekvapil 2006: 263-268)

Příkladem situačního může být diskurs podle Fowlera (1991: 42), jenž ho definuje jako systematicky uspořádané sady tvrzení dodávající výraz významům a hodnotám jednotlivých institucí. Podle Fowlera také definuje, popisuje a určuje, co lze říci a co ne – poskytuje sadu možných výroků k dané oblasti a strukturuje způsob, jakým se o ní hovoří. Akční diskurs můžeme do jisté míry vidět u Homoláče (2009: 11), podle nějž je diskurs určitou významovou reprezentací světa vyjednanou v sociální interakci a řízenou vlastními specifickými pravidly. Za konstrukční diskurs můžeme zase označit diskurs Faircloughův (2010: 23), který konstituuje danou reprezentaci světa a přitom je jí sám determinován.

Pokud jde o konceptualizaci diskursu, Lapčík (2009: 98-100) definoval jeho základní linie jako linii extenzivní, reduktivní a operacionalizující. Extenzivní linie má podle něj

¹ *Lexikon teorie literatury a kultury :koncepce / osobnosti / základní pojmy*. Edited by Ansgar Nünning - Jiří Trávníček - Jiří Holý. 1. vyd. Brno: Host, 2006. 912 s. ISBN 80-7294-170-4.

kořeny ve filozofické tradici a je pro ni příznačná nemožnost univerzální definice, jelikož její vymezení je „polyvalenční“. Reduktivní je odvoditelná od historie nebo ztotožněná s některou z charakteristik pojetí diskursu. U operacionalizující linie není hlavním cílem definovat diskursivní pole, ale využít jej jako analytický nástroj.

Pro účely diplomové práce bude určující pojetí diskursu Michela Foucaulta (2002: 86) chápající diskurs jako omezený celek výpovědí spadajících do stejné diskursivní formy, jež jsou základem pro popis diskursivní události a podle kterých je možné – pro jejich omezený počet - definovat soubor existenčních podmínek. Výpověď podle něj nevytváří rétorickou nebo formální jednotku, není promluvou, tvrzením, psychologickou či logickou entitou ani událostí nebo ideální formou. Forma výpovědi je zcela odvislá od způsobu jejího použití, avšak její význam je pro pochopení celkového kontextu klíčový. Diskurs je tedy podle Foucaulta souborem výpovědí, které nám jazyk nabízí pro hovor o něčem, je to způsob reprezentování znalosti určitého tématu v určitý historický okamžik.

Foucaultovské pojetí diskursu výrazně ovlivnilo naše vnímání jazyka jako takového, podotýká Matonoša: „*Tento pojem s sebou přinesl výrazné přehodnocení pohledu na jazyk: ten přestává být neproblematickým instrumentem komunikace a stává se určitou sítí souřadnic vytyčující a předznamenávající pohyb našeho myšlení a vypovídání o realitě. Ve skutečnosti je však sama otázka komunikace až druhotná, jazyk nevstupuje do hry až v okamžiku, kdy chceme externalizovat své „čisté myšlenky“, naopak je zde vždy už přítomen jako něco, co naše myšlení přechází, co jej strukturuje, v čem je naše myšlení vždy již nevyhnutelně zakotveno, co tvoří jeho horizont.*“²

Foucaultův přínos ale nespočívá jen ve změně pohledu na jazyk, zabýval se i diskursem coby materiálním nástrojem produkce regulovaných sociálních jevů jako normalita, sexualita nebo šílenství a na základě jeho prací na toto téma se posléze začala různá pojetí diskursu vztahovat i na diskursy speciální, vymezené hranicemi toho co povolené je a co povolené není. Hlavním zájmem zkoumání se tak stal samotný prostor, v kterém výpovědi vznikají – tato diskursivní praxe se nazývá analýzou diskursu a právě Foucault je považován za jejího zakladatele. (Hájek 2013: 6-7)

² MATONOŠA, Jan. ČESKÁ LITERATURA-ROZHLEDY. *Literárněvědný text jako diskurz, velké vyprávění a výkon moci?* [online]. 2003 [cit. 2014-10-13]. s. 681-682. Dostupné z: <http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/antologie/kolokvia/1/4.pdf>

Analýzou diskursu se zabývá i tato diplomová práce, jejíž cílem je shrnout a analyzovat prolínající se diskurs života a díla Jaroslava Foglara s použitím kvalitativní analýzy pramenů jako jsou badatelské práce, sborníky, novinové články apod., ale i jeho autobiografie a autorských textů - důraz bude kladen na ověření a kategorizaci možných dominantních diskursivních identit Jaroslava Foglara a na vymezení diskursu foglarovek a ověření a kategorizaci jejich možných dominantních diskursivních typů.

3. Biografie Jaroslava Foglara

„Jednou jsem s Jestřábem osaměl a on mi řekl: „Víte, mou tragédií je, že se uvnitř cítím na pětadvacet, ale nikdo už to nechce respektovat. Ani moje tělo ne!“ – A já mu odpověděl: „Jste nejmladším člověkem, jakého jsem kdy potkal.“ On se zasmál a řekl: „Kéž by to tak bylo.“³

Pro vymezení diskursu Foglara a foglarovek je nutné detailněji znát autorovu biografii, kterou v této kapitole, vycházejí ze zdrojů prvního (s. 122-123) a druhého (s. 202-212), přepracovaného a doplněného vydání *Života v poklusu*, z Mikulky a Janáka (1990: 1-9) a z Noska-Windyho (1999: 7-12), souhrnně uvádím.

Jaroslav Foglar se narodil 6. července 1907 v Praze. Velmi záhy, ve věku Foglarových čtyř let, umírá jeho otec a na výchovu a zabezpečení Jaroslava a jeho bratra Zdeňka zůstává samotná matka.

V roce 1920 Foglar poprvé navštěvuje skautský oddíl a ještě ten rok odjíždí na tříměsíční ozdravný pobyt do Švýcarska pod patronátem Československého červeného kříže. O tři roky později se stává členem klubu oldskautů, v časopise *Skaut-Junák* mu vychází první povídka a ve svých šestnácti letech začíná trvale spolupracovat s tímto časopisem. Oldskautský klub však brzy opouští a stává se členem řádného skautského oddílu.

Důležitým mezníkem v životě Jaroslava Foglara se stává rok 1925, kdy po dostudování obchodní školy získává na krátko pracovní poměr v informační kanceláři firmy Wys Muller et Co., aby poté na třináct let našel stálé zaměstnání jako úředník ve velkoobchodu s papírem Oskar Stein. Důležitější ale je, že v tomto roce poprvé vede skautský tábor a jeho původní oddíl se slučuje s pražskou Dvojkou, ve které se stává nejdříve zástupcem vůdce a později jejím vůdcem. Během prvních let ve Dvojce pak vznikají povídky a příběhy o prázdninovém táboření, které dají základ budoucí Foglarově knize *Tábor smůly*.

V roce 1933 časopis *Skaut-Junák* začíná otiskovat na pokračování *Boj o první místo* a o rok později Jaroslav Foglar vyhrává soutěž nakladatelství Melantrich o nejlepší českou

³ STREJČEK, Alfred. Zůstane-li někdo z nás mladý.... In: *Jestřábe, díky: Jaroslavu Foglarovi Hoši od Bobří řeky a přátelé*. Praha: Ostrov, 2000, s. 199. ISBN 80-86289-12-5.

knihu pro mládež se svým rukopisem *Přístav volá* (původní název *Modrý život Jiřího Dražana*) společně s tituly Josefa V. Plevy *Hoši s dynamitem* a J. Heyduka *Hoch a džbán*. Následkem tohoto úspěchu dochází k zpětnému uznání autorova románu *Hoši od Bobří řeky*, který byl odmítán různými nakladatelstvími jako „málo dobrodružný“ a byl otiskován pouze v nedělní příloze *Českého slova Slovičko*. Tentýž rok vychází v Melantrichu *Přístav volá* jako první knižně vydaná foglarovka.

Rokem 1935 začíná na Foglarův popud vycházet nový melantrišský týdeník pro mládež *Mladý hlasatel* (původně *Malý hlasatel*) s Foglarem prozatím jen jako externím spolupracovníkem. V roce 1936 získá Foglar dlouhodobý kontrakt s nakladatelstvím Jan Kobes a synové a v roce 1937 zakládá fenomén čtenářských klubů *Mladého hlasatele*. V tomto pro Foglara velmi úspěšném roce také poprvé vychází knižní vydání románu *Hochů od Bobří řeky*, který se záhy stává jednou z nejčtenějších knih pro děti a mládež u nás.

V pohnutém roce 1938 Foglar odchází z firmy Oskar Stein a stává se kmenovým pracovníkem propagačního oddělení Melantrichu a následně ve dvojici s Karlem Burešem redaktorem *Mladého hlasatele*, v němž je poprvé otiskován komiks *Rychlé šípy*.

Během válečných let má v Pražském dětském divadle premiéru Foglarova divadelní hra *Tábor ve sluneční zátoce* (vyšla i tiskem) a nahrávají se gramofonové desky s příběhy Rychlých šípů. Jako románová příloha poprvé vychází *Záhada hlavolamu*. Foglar se ale také poprvé dostává „do hledáčku“ totalitního režimu – nacisté konfiskují část nákladu knihy *Pod junáckou vlajkou*, stahují z distribuce další gramofonové desky s Rychlými šípů, zakazují vydávání *Mladého hlasatele* a Foglar je na nátlak úřadů donucen přestat spolupracovat i s redakcí časopisu *Správný kluk*. Z nařízení K. H. Franka je zakázán skauting a Foglar se musí s oddílem vrátit z již probíhajícího tábora a pracovat s ním v ilegality a poté v poloilegality až do konce války.

Po válce, když je znemožněno znovuvydávání *Mladého hlasatele*, pracuje Foglar krátce jako šéfredaktor časopisu *Junák*, kde obnovuje také své čtenářské kluby. Pro neshody v redakci ale přechází do časopisu *Vpřed*. Ve sdělovacích prostředcích se začínají objevovat útoky proti časopisu i proti Foglarovi osobně a ten je nakonec donucen odejít i z *Vpředu*. Po druhém zákazu skautingu – tentokrát komunisty – opět se svým oddílem pracuje v poloilegality a pravidelně táboří.

50. léta jsou pro Foglara těžkým obdobím. Třebaže jeho knihy úspěšně vychází v Polsku, sdělení sovětského nakladatelství Dětgiz hodnotí knihu *Hoši od Bobří řeky* jako „velmi dobrou“ a spolupracuje s redakcí časopisu *Pionýr*, Státní nakladatelství dětské knihy jeho tituly odmítá vydávat a pokud už se o spisovateli mluví, tak je literární kritikou hodnocen velmi negativně za „nevhodnou propagaci skautské elitnosti“. Je sice přijat za kandidáta Svazu českých spisovatelů, ale členství se dočká až v 60. letech. Navíc je pod nátlakem Státní bezpečnosti nucen pracovat v Městské stanici mladých turistů a poté takřka devět let jako vychovatel v internátu středoškolské mládeže.

Obrat přichází v 60. letech. Foglar začíná spolupracovat s časopisem *ABC*, na stránkách *Zlatého máje* se otevře diskuse o jeho knihách, která se posléze přenesla i do denního tisku. Foglar opouští svou práci vychovatele a stává se svobodným spisovatelem. Je přijat jako člen Svazu českých spisovatelů, vzniká i Klub přátel Jaroslava Foglara. Začíná být vysílán v rozhlasu, znovu publikuje v novinách a časopisech a v brněnském nakladatelství Blok vychází po téměř dvacetileté pauze nová foglarovka *Tajemná Řásnovka*. Dochází k reedici kreslených *Rychlých šípů* a k takřka úplné reedici Foglarových knih. *Hoši od Bobří řeky* vycházejí poprvé slovensky. Navíc se on i jeho dílo (např. seriál *Záhada hlavolamu*) objevují i na televizních obrazovkách. V roce 1968 je Foglarovi znovu nabídnuta pozice šéfredaktora časopisu *Junák*, což odmítá, třebaže s časopisem spolupracuje a setkává se zde s kreslířem Marko Čermákem, s nímž vytváří nové příběhy *Rychlých šípů*. V témže roce o Foglarovi vychází životopisně pojatá publikace *Zase zní píseň úplňku* Stanislava Sohry a je obnovena skautská organizace v ČSSR, na jejímž rozvoji se Foglar i se svým oddílem aktivně podílí.

Po sovětské okupaci a počátkem normalizace se nad skautským hnutím u nás i nad Foglarem samým opět začala stahovat mračna. Připravená kniha *Náš oddíl* už nesmí v roce 1970 vyjít, je zastaveno vydávání *Rychlých šípů* i *Junáka* a Jaroslav Foglar se až na výjimky na celá 70. léta literárně odmlčuje. Po třetím zákazu skautingu pokračuje Foglarova Dvojka znovu poloilegálně v rámci jiné organizace. Jaroslav Foglar s ní aktivně táboří až do roku 1984, vedení Dvojky pak předává svému nástupci v roce 1987.

Další tání poměrů nastává počátkem 80. let, kdy o Foglarovi také vzniká samizdatový dokument Jaroslava Čvančary – Jestřáb. Foglar navazuje kontakt s časopisem *Naše rodina*, v podnikových novinách *Gottwaldovec* se s ním objevuje interview, přispívá do *Metodických listů SSM*, a dokonce je mu uděleno Československým svazem tělesné

výchovy a sportu veřejné uznání za zásluhy o rozvoj československé tělovýchovy. Přes to všechno mu však domácí nakladatelství jeho další novou knihu *Tajemství Velkého Vonta* odmítají vydat a poprvé vychází až v západním Německu, kam byl rukopis knihy tajně vyvezen.

Snahy o rehabilitaci Jaroslava Foglara začnou nést své plody především v druhé polovině 80. let, kdy jsou na téma jeho osoby a díla pořádány čtenářské besedy s účastí pedagogických odborníků, na nichž zaznívají i značně kritické soudy vůči oficiálnímu hodnocení tohoto autora, vydavatelské politice i vůči výchově mládeže v „pionýrském duchu“. Za Foglara bojuje například časopis *Mladý svět*, psycholog Zdeněk Matějček a spisovatel Alexej Pludek, který se svým lektorským posudkem pro nakladatelství Olympia zaslouží o znovuvydávání Foglarových knih. Jedním z výsledků besed je pak sborník s názvem *Píseň úplňku*, jehož redaktory byli Jaroslav Hanzel a Olga Bezděková a do nějž přispěla řada vědců i populárních osobností československé kultury. Vrcholem rehabilitačních snah se pak stává ilegální vydání ruského překladu *Hochů od Bobří řeky*, který Hanzel spolu s dalšími materiály osobně dopravuje generálnímu tajemníkovi Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu Gorbačovovi s cílem definitivně Jaroslava Foglara rehabilitovat. V prosinci 1989 se Foglar účastní třetí (a prozatím poslední) obnovy skautingu v našich zemích.

Po sametové revoluci se Foglarovi konečně bez jakýchkoliv omezení otevírá cesta ke čtenářům a veřejnosti vůbec a v rychlém sledu jsou vydávány jeho starší i nové tituly. V nakladatelství „Olympia“ začínají vycházet *Sebrané spisy Jaroslava Foglara*, je založeno Sdružení přátel Jaroslava Foglara, které pořádá výstavu *Život a dílo Jaroslava Foglara*. V roce 1992 získává Foglar prestižní cenu Za úsilí o nápravu věcí lidských nadace Pangea a v roce 1994 titul Čestný občan hl. m. Prahy. O rok později má premiéru celovečerní film *Záhada hlavolamu* režírovaný Petrem Kotkem. V roce 1994 vychází poslední „klasická foglarovka“ *Modrá rokle*, napsaná podle jeho původních komiksů, a je vyhlášena nejčtenější dětskou knihou roku v soutěži pořádané Státní pedagogickou knihovnou Komenského v Praze. V roce 1997 pořádá Muzeum hl. m. Prahy výstavu k 90. narozeninám Jaroslava Foglara a nedožitým devadesátinám malíře Jana Fischera - počet návštěvníků tehdy překonal všechny rekordy v novodobé historii muzea. V tomto období už je Jaroslav Foglar dlouhodobě hospitalizován v nemocnici, kde 23. ledna 1999 ve věku 91 let umírá.

4. Diskurs života Jaroslava Foglara aneb Foglarovy diskursivní identity

V rámci kapitoly jsem na základě kvalitativní analýzy pramenů⁴ shrnul diskurs, ověřil existenci a kategorizoval jako dominantní diskursivní identity Jaroslava Foglara - vyplývající z analytické strukturace daného diskursu – tyto: Jaroslav Foglar – spisovatel, Jaroslav Foglar – Jestřáb, Jaroslav Foglar – kult, Jaroslav Foglar – redaktor, Jaroslav Foglar – volnočasový pedagog, Jaroslav Foglar – stvořitel Rychlých šípů, Jaroslav Foglar – gay, pedofil, věčný chlapec; Jaroslav Foglar – chlapecký autor a Jaroslav Foglar – agent StB. Jednotlivé diskursivní identity blíže specifikuji v samostatných podkapitolách.

4.1 Jaroslav Foglar - spisovatel

„Jaroslav Foglar nepochybně náleží k nejvíce problematizovaným, ba kontroverzním autorům české literatury pro děti a mládež 20. století, v níž proslul především jako tvůrce populární dobrodružně laděné chlapecké prózy. Během své dlouholeté spisovatelské dráhy totiž prošel radou krkolomných proměn. Na jedné straně byl vehementně odmítán a umlčován a vykazován na okraj literatury, ať již z důvodů uměleckých, nebo ideologických, na straně druhé byl adorován a veleben.“⁵

Jaroslav Foglar⁶ je obvykle zařazován jako autor populární literatury pro mládež - konkrétně chlapeckých románů, úžeji románů skautských, třebaže výhradně skautské jsou jen čtyři z jeho knih – *Boj o první místo*, *Tábor smůly*, *Pod junáckou vlajkou* a *Devadesátka pokračuje*. (Sládek; Mikulášek in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 25; 63; Zapletal 2007: 25; Nosek-Windy 1999: 33) I z toho důvodu by pro tuto užší kategorii bylo přílehavější pojmenování „tábornické romány“, třebaže přímá inspirace skautingem je

⁴ Všechny analyzované prameny jsou uvedeny v seznamu literatury.

⁵ TOMAN, Jaroslav. Foglarova tvorba pro mládež v proměnách doby a literární kritiky. In: *K fenoménu Jaroslav Foglar: sborník příspěvků z konference Fenomén Jaroslav Foglar: Praha, Památník národního písemnictví, 17. září 2007*. Redaktorky sborníku: Růžena HAMANOVÁ, Dorota LÁBUSOVÁ. Praha: Památník národního písemnictví, 2008, s. 81. ISBN 978-80-85085-88-4.

⁶ V této podkapitole se budu zabývat především Foglarovou spisovatelskou identitou - přímo jeho dílo je z různých perspektiv analyzováno v 5. kapitole.

v naprosté většině z jeho děl zřejmá a kupříkladu o jeho nejznámější knize *Hoši od Bobří řeky* Dvorský (2011: 32) mluví jako o „skautském evangelizačním textu“. Jan Lopatka Foglara charakterizuje jako spisovatele literatury speciálních funkcí využívajícího vesměs novely s tajemstvím, kterou modifikuje pro dětskou literaturu a již pojímá jako autonomní a existenciální analogii dospělého světa coby základního modelu moralistní dobrodružné prózy. (Lopatka 2010: 204-205, 212)

Lopatka (2010: 207-211) rovněž vymezuje základní autorské typy Jaroslava Foglara reprezentované jeho romány *Hoši od Bobří řeky*, *Záhada hlavolamu* a *Stínadla se bouří* a podotýká, že ostatní tituly jsou v podstatě deriváty těchto uvedených. Zdůrazňuje i podobnost zmíněných autorských typů s evropskou pohádkou.

Lopatkovy vymezení (vč. zdůraznění pohádkového rozměru díla) odpovídá i Zapletalově specifikaci dvou dějových schémat, které Jaroslav Foglar při psaní svých knih používal. První schéma spočívá v příběhu obyčejných chlapců, kteří nevědí co dělat s všední, každodenní realitou a jejich setkání s osobou, která jim život zásadním způsobem změni k lepšímu a promění ho v sérii dobrodružství. To je příkladem *Hochů od Bobří řeky*, *Přístav volá*, *Chaty v Jezerní kotlině*, *Tajemné Řásnovky*, *Pokladu Černého delfína* a v kosmetické úpravě i *Kroniky Ztracené stopy*. Druhým schématem je příběh o odhalování tajemství, na němž je postavena stínadelská trilogie. V románech *Modrá rokle* a v *Dobrodružství v Zemi nikoho* se obě schémata zčásti překrývají. (Zapletal 2007: 128-129, 142, 144-145)

Z hlediska jazyka analyzuje spisovatele Komárek (in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 67-74), který oceňuje jeho situační a slovní humor, třebaže se ve foglarovkách objevuje pouze vzácně. Jako příklad uvádí okřídlené bonmoty „plantážník“, „himbajs šůviks“, „dej si placku na čelo“, ale upozorňuje i na jazykovou komiku spočívající v stylizaci zdvořilostních projevů s ustálenými frázemi, jimiž chlapečtí hrdinové ironizují běžnou mluvu dospělých: „Jarka teď žertem dělal, jako když Červenáčkovy nohy nevidí a zeptal se: „Prosím vás, není doma Červenáček?“ „Kdepak“, zaznělo to zkormouceně zpod postele. „Právě startoval na měsíc. Copak jste mu chtěl, mladý pane?“⁷ O Foglarově smyslu pro humor mluví taktéž Zapletal (2007: 23, 129-135).

⁷ FOGLAR, Jaroslav. *Záhada hlavolamu*. Vydání čtvrté. Brno: Blok, 1969, s. 23.

Dalším rysem Foglarova spisovatelského jazyka, kterého si Komárek (in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 71-72) cení, je práce s *proprii*⁸. V tom byl Foglar vskutku výjimečný, Komárek poukazuje například na knihu *Když Duben přichází*, v níž poznáme klasická, ale netuctová příjmení cca 40 postav, přičemž některá z nich jsou funkční – korespondují s povahou postavy. Nezapomíná ani na sugestivní názvy ulic ve Stínadlech a „symbolické kolonizování“ mnohých příběhových lokalit jejich pojmenováním.

Velmi zdařilé jsou i Foglarovy popisy městských exteriérů či přírody ve spojitosti s počasím či roční dobou. Komárek tvrdí (in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 72), že přestože nejsou umělecky dokonalé, mohou čtenáře zaujmout a připravit na obdobné popisy ve „velké literatuře“. *„Do té doby patří i první tábor na Vydří říčce. Jeden z nejkrásnějších táborů, které náš oddíl zažil, zapadlý mezi lukami a lesy, v jihočeském kraji, líbezném a liduprázdném. Každý den tady byl příběh sám pro sebe, barvitý a sluncem prozářený, rozesmátý a rozezpíváný. [...] A večer jsme prozpívali na táborovém náměstíčku, oslepeni a okouzleni požárem červánků, až pozdě do tmy. A pak jsme se ještě vydali na protější kopec, podívat se do usínajícího kraje, na samoty v dálkách s červenými světélky, na tmící se loučky s rybníky a lesy. A když začal měsíc dorůstat a měnit večery ve stříbrné pohádky – to byla krása! Sedli jsme si pod ztichlé borovice a pozorovali stíny a měsíční dráhu.“*⁹ Jeho slova částečně potvrzuje i Zapletal (2007: 120-126).

Pro dokreslení Foglarovy spisovatelské identity můžu mimo jiné dodat i slova z jeho vlastního deníku: *„Na knize je důležitější a cennější její užitečnost než její umělecká úroveň.“*¹⁰, také fakt že nad sebou potřeboval „bič“ v podobě jasně stanovené uzávěrky a skutečnost že si nápady pro své knihy ověřoval v praxi v oddíle a zkušenostmi a zážitky z vůdcovského působení své dílo „okořeňoval“. (Zapletal 2007: 23, 142, 162)

Do jakých etap můžeme Foglarovu spisovatelskou dráhu rozdělit? Jaroslav Foglar na své první knize začal pracovat ve svých 20 letech v roce 1927, poslední dokončil v 87 letech v roce 1994. Toto časové období Zapletal (2007: 20-22) dělí do sedmi tvůrčích etap.

⁸ Tímto tématem se zabývá i samostatný příspěvek *Vlastní jména* v díle Jaroslava Foglara – viz Pastyřík in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 75-78.

⁹ FOGLAR, Jaroslav. *Pod junáckou vlajkou*. Vydání druhé, v Olympii první. Praha: Olympia, 1969, s. 45.

¹⁰ LA PNP, f. Foglar, J., sv. Rukopisy vlastní, podsv. Deníky – Zápisník č. 3 z roku 1942.

První etapa je vymezena lety 1927-1941, většina z ní tedy probíhala za časů první republiky. Je to období pro Foglara spisovatelsky nejplodnější a nejuspokojivější. Tehdy začínají hojně vycházet jeho povídky, časopisecky pak první foglarovky. Foglar vyhrává soutěž o nejlepší dětskou knihu roku nakladatelství Melantrich a soutěžní *Přístav volá* v tomto nakladatelství vychází v roce 1934 jako první knižní foglarovka. A pak začíná éra slavných „kobesovek“ – foglarovek vydávaných nakladatelstvím Jan Kobes a synové. U tohoto nakladatelství mu vyšel *Boj o první místo*, poté *Hoši od Bobří řeky*. Po jejich obrovském úspěchu Kobes Foglarovi nabízí, že mu vydá cokoliv, a tak čtenáři dostanou každý rok alespoň jeden Foglarovský titul. Mezi lety 1938-1941 takto vychází *Tábor smůly*, *Chata v Jezerní kotlině*, *Historie Svorné sedmy*, *Pod junáckou vlajkou* a *Záhada hlavolamu*. Foglar napsal i divadelní hru *Tábor ve Sluneční zátocce*, byl zaměstnán jako redaktor dětského časopisu a přišel s prvními komiksy *Rychlých šípů*. Jaroslav Foglar-spisovatel je na vrcholu popularity a čím je okolní svět temnější (okupace a světová válka), tím je čtenáři žádanější. První etapa končí v roce 1941, když je zakázáno vydávání Foglarova časopisu *Mladý hlasatel*. (Zapletal 2007: 22-27, 30, 32; Toman in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 81; Nosek-Windy 1999: 28-29)

Druhá etapa probíhala za válečných let 1941-1945. Foglar se soustředí na vlastní existenční problémy a na svůj oddíl Dvojku. Za celou dobu napíše jen jedinou knihu *Když Duben přichází*, která vychází v roce 1944, když už je jasné, že ve válce došlo k obratu. (Zapletal 2007: 55)

Třetí etapa začíná bezprostředně po válce a trvá do roku 1948, kdy dochází ke komunistickému převratu. Foglar napíše volné pokračování *Pod Junáckou vlajkou* s názvem *Devadesátka pokračuje* a druhý stínadelský román *Stínadla se bouří* (oba tituly vyšly časopisecky, v knižní úpravě až na přelomu 60. a 70. let). Na Foglara se tehdy objevují první tvrdé kritiky, nezřídka ideologicky podmíněné, což vyvrcholí jeho vyhazováním z časopisu *Vpřed*. Jsou zlikvidována soukromá nakladatelství a mezi nimi i Kobesovo, které vydalo celkem 21 knižních vydání foglarovek. Foglar a jeho dílo se ocitají na dlouhých sedmnáct let na indexu. (Zapletal 2007: 59-66; Nosek-Windy 1999: 71-72, 77-78)

Ve čtvrté tvůrčí etapě (1948-1965) byl Foglar na vrcholu tvůrčích sil, ale protože nesměl až do roku 1965 vycházet, napsal „do šuplíku“ jen dvě knihy – *Tajemnou Řásnovku* a *Poklad Černého delfína*. Přesto jeho dílo neupadlo v zapomnění, stará vydání foglarovek se tajně půjčovala mezi dobrými známými a platila za velkou vzácnost. I oficiální literární

kritika jeho dílo nadále „cupovala“ a dávala ho za příklad pokleslé buržoazní či dostatečně neangažované literatury, pokud ho za literaturu vůbec uznala. Ke změně situace dochází až v roce 1964, když Petr Sadecký ve *Zlatém máji* vyprovokuje bouřlivou diskusi, jejímž cílem je rehabilitovat Jaroslava Foglara a kterýžto cíl podpoří množství ideologicky nezaujatých literárních kritiků, desítky až stovky Foglarových příznivců a nakonec i Foglar sám, který má konečně možnost se veřejně hájit. (Zapletal 2007: 67-68, 71-73, 75, 79-89, 95-99; Nosek-Windy 1999: 88, 91)

Jako důsledek této diskuse a všeobecného uvolnění poměrů v 60. letech může přijít pátá spisovatelská etapa Jaroslava Foglara trvající od roku 1965 do roku 1971, než bude zdušena okupačními tanky a následnou normalizací. Je to relativně úspěšné období, kdy jsou konečně vydány již napsané romány *Tajemná Řásnovka*, *Poklad Černého delfína* a knižně poprvé *Devadesátka pokračuje se Stínadla se bouří*. Taktéž dochází k vydání nových knih *Dobrodružství v Zemi nikoho s Kronikou Ztracené stopy* a k reedici starších titulů. Z Foglarových knih, tehdy nejvíce vydávaných pod brněnským nakladatelstvím Blok, jsou opět bestsellery. Přípravovaný *Náš oddíl* pro politickou situaci vracející se do období před rokem 1968 do tisku už jít nesmí. (Zapletal 2007: 80, 100-101; Nosek-Windy 1999: 72, 78, 88, 91, 94-95, 98, 101)

Předposlední tvůrčí etapa je datována do let 1971-1987. Foglar je většinu času ve „spisovatelské klatbě“, ale blíží se konec komunistického režimu a znovu dochází k uvolňování poměrů, kterému už státní diktát nedokáže zabránit. Po mnoha letech se v roce 1987 na pultech knihkupectví objevuje nově vydaná foglarovka a to hned ta nejslavnější - *Hoši od Bobří řeky*. Sto tisíc výtisků zmizelo během několika dní, takže musela být dotisknuta a Foglar povzbuzen možností znovu publikovat se odhodlává začít s prací na svých pamětech. (Nosek-Windy 1999: 47; Zapletal 2007:135)

Tím je zahájena sedmá, konečná etapa, která finišuje vydáním poslední „klasické foglarovky“ *Modré rokle* (původně komiksu vytvořeného ve spolupráci s Kájou Saudkem) v roce 1994 - pět let před Foglarovou smrtí. Mimo *Modré rokle*, *Strachu nad Bobří řekou* a jiných - menších - prací už napíše jen svou autobiografii *Život v poklusu*. Třebaže plánuje další knihy, zhoršující se oční choroba a zdravotní stav všeobecně mu to už neumožní. Přesto zažívá Jaroslav Foglar triumfální návrat na výsluní, všechny foglarovky jsou opakovaně a za obrovského zájmu veřejnosti vydávány, vychází i dosud nevydané tituly jako *Strach nad Bobří řekou*, *Náš oddíl* a *Tajemství Velkého Vonta*. Nakladatelství Olympia

vytváří edici *Sebrané spisy Jaroslava Foglara*, Foglarovy knihy vyhrávají jednu cenu za druhou, jsou vysázeny v Braillově písmu atd. (Zapletal 2007: 137; Nosek-Windy 1999: 37, 51, 68, 80-81, 103, 105-107, 119-120, 134, 214)

Jaroslav Foglar napsal za svůj život téměř třicet knih, u nichž se odhaduje jejich celkový náklad (třebaže po celá desetiletí nesměly vycházet) přes tři milióny výtisků. (Jirásek in *Fenomén Foglar* 2007: 7-8) Foglarův osobní písemný archiv v současnosti spravuje Památník národního písemnictví, což Zapletal hodnotí slovy: „*Sama skutečnost, že o Foglarovy věci projevil zájem právě Památník národního písemnictví, je nejlepším důkazem, jak skončil dlouholetý boj nadšených čtenářů a zapřísáhlých nepřátel foglarovek: Foglarovy knihy se staly nezpochybnitelnou součástí českého národního písemnictví.*“¹¹

4.2 Jaroslav Foglar – Jestřáb

*„Jestřába skauting oslovil víc než jiné. Žil v nudné pražské čtvrti a toužil po krásných zážitcích a dobrodružstvích. Nejvíc s ním ovšem souzněly jednoduché, pochopitelné a vzácné příkazy: být poctivý, slušný, nepodvádět, pomáhat, konat správně – a v hloubi duše přece každý ví, co je správné a co ne. Alespoň se o to snažit. Ve skautském zákoně a slibu našel vyjádření své vlastní – tehdy možná spíš podvědomé touhy – po ušlechtilém a poctivém světě. Do něho se snažil vést i chlapce ze svého oddílu – někdy se mu to dařilo lépe, jindy hůře, ale všichni si ozvěnu tohoto snu v sobě nesou, ať se jim to dnes líbí nebo ne. A i když takový svět není.“*¹²

Jelikož je Jaroslav Foglar znám i jako skautský spisovatel a člověk kterého skauting celoživotně ovlivnil, je na místě podrobněji popsat vztah mezi ním a skautským hnutím, potažmo skautskou organizací Junák¹³ již byl s výjimkami období totalit, kdy byl Junák zakázán, členem. To je cílem podkapitoly 4.2.1.. Jaroslavem Foglarem – vůdcem se zabývá podkapitola 4.2.2.

¹¹ ZAPLETAL, Miloš. *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. V Praze: Knižní klub, 2007, s. 277. ISBN 978-80-242-1902-8.

¹² NAVRÁTIL, Jiří. Pocta Jestřábovi. In: *Jestřábe, díky: Jaroslavu Foglarovi Hoši od Bobří řeky a přátelé*. Praha: Ostrov, 2000, s. 10. ISBN 80-86289-12-5.

¹³ Aktuálně název této organizace je Junák – český skaut, z. s., v minulosti se ale vícekrát měnil. Slovo „junák“ je jakousi českou analogií pro slovo „skaut“. Více informací viz Kolischová 2014.

4.2.1 Jestřábova skautská stezka

Jistě není bez zajímavosti, že se Jaroslav Foglar narodil v roce 1907, tedy v roce od něžž se datuje vznik světového skautského hnutí a že v jeho biografii se jako v zrcadle odráží to, jak skauting v českých zemích fungoval a jakými turbulencemi si procházel od 20. let minulého století do jeho konce. (Pechová in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 129)

Foglar se poprvé do kontaktu se skautským oddílem dostal už jako chlapec, ale skautingu si v té době příliš neužil, protože se již při druhé skautské akci které se zúčastnil - konkrétně při prodeji junáckých losů – nachladil a jeho matka mu další skautskou činnost zakázala. (Dvorský 2011: 15; Šantora 2012: 115)

Na popud staršího bratra Zdeňka se sice stává v 16 letech členem 48. klubu oldskautů – Jestřábi (ačkoliv nesplňoval věkovou podmínku minimálně 18 let), ale po roce a půl stráveným mezi staršími hochy nespokojený Foglar z klubu, který se profiloval spíše jako trampský, odchází. (Dvorský 2011: 15). Není divu, oldskautské kluby nebyly a nejsou určeny dětem, jejich členská základna se v té době pohybovala ve věkovém rozmezí 18-25 let a podle toho byl také uzpůsobený program. (Šantora 2012: 66)

Až ve svých 17 letech dostává pozvání do dětského oddílu, konkrétně do 34. skautského oddílu – Ohnivci, kam okamžitě vstupuje, třebaže je oproti ostatním členům o 3-4 roky starší. Zde získává svou dnes již notoricky známou přezdívku Jestřáb (jelikož přišel do Ohnivců z Jestřábů) a stává se zástupcem vůdce. Tento oddíl se však pro úbytek členů brzy sloučí se skomírajícím, ale legendárním 2. skautským oddílem Praha, tzv. Dvojkou. (Dvorský 2011: 15)

Ještě před sloučením oddílů vede poprvé v životě skautský tábor: „*První skautský tábor vedl Jestřáb v r. 1925 a od té doby následovala neuvěřitelná řada 42 táborů, které bez jednoho osobně vedl, a poté dalších 18, kterých se zúčastnil.*“¹⁴ Tábor v roce 1938 se uskutečnil až u Sinovíru na Podkarpatské Rusi (na dnešní Ukrajině) – cca 900 km od Prahy.

¹⁴ *Jestřábe, díky: Jaroslavu Foglarovi Hoši od Bobří řeky a přátelé.* Editor Jindřich Hojer, Václav Černý. Praha: Ostrov, 2000, s. 5. ISBN 80-86289-12-5.

(Dan 2011) Vůdcem Dvojky se Jaroslav Foglar stal v roce 1927 a vedl ji až do roku 1987, kdy oddíl předal svému nástupci. (Foglar 1997: 208)

Samozřejmě se Foglar nejen jako známý spisovatel, ale právě i jako skautský vůdce nevyhnul persekucím ze stran totalitních režimů. Po zákazu skautingu nacisty v roce 1940 se musí s oddílem ve velkém nebezpečí a jako psanec ihned vrátit z již týden probíhajícího tábora zpět do Prahy, jak popisuje v *Kronice Hochů od Bobří řeky* (1999: 44) a své autobiografii, z které cituji: „*Ještě jsme tábor pořádně ani nerozjeli, když tam za mnou došel nepodepsaný telegram znepokojivého obsahu: „Sbalte hned celý tábor a vraťte se do Prahy!“ Více v něm nebylo, žádné vysvětlení ani podpis. Rozbourat tábor sotva postavený, s kuchyní a jídelnou i s dvaceti podsadami, to by byla oddílová tragédie. A my vlastně a ni nevěděli, zda anonymní výzvu máme brát vážně. Má to být nezapný žert – či co? Ale po telegramu přišel i varovný dopis, teď už podepsaný, abychom se co nejrychleji vrátili se všim, co máme, do Prahy, že vyšel nacistický zákaz táboření a gestapo že násilně likviduje tábory, které tak jako my zatím neposlechly!*“¹⁵

S oddílem mohl během válečných let nadále pracovat a tábořit jen ilegálně za cenu velkého osobního nebezpečí a to až do roku 1942, kdy oddíl získává alespoň částečnou legalitu jako dorostová skupina pod hlavičkou Klubu českých turistů. (Dan 2011) Jaroslav Foglar na „Tábor věrných – 1941“ později vzpomíná: „*Konal se v těžkých podmínkách, okupační doba a druhá světová válka tvrdě doléhaly také na nás. Přestože byly všechny skautské oddíly rozpuštěny a jejich majetek zabavilo gestapo, skoro tajně jsme se scházeli. Jako stín šel s námi strach, nikdo si tehdy nebyl jistý životem. Ale tábor jsme mít museli! Pod stany jsme jet nemohli, táboření bylo přísně zakázáno. S dvanácti nejvěrnějšími Dvojkaři jsme se ubytovali o prázdninách ve světnici jednoho domku ve vesničce Velké, v kraji Sluneční zátoky – a tam jsme žili táborovým životem.*“¹⁶

V největším ohrožení se Foglar ocitl při porušení zákazu, když se s několika staršími členy oddílu tajně „vloupal“ do klubovny Dvojky ve smíchovské vodárenské věži, kterou zapečetilo gestapo, aby z ní mohl odnést oddílové kroniky – tehdy šlo všem účastníkům akce opravdu o život. (Malá in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 187) Jaroslav Foglar byl

¹⁵ FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu*. 2. přepracované a doplněné vyd. Praha: Olympia, 1997, s. 145. Sebrané spisy Jaroslava Foglara, 21. ISBN 80-7033-482-7.

¹⁶ FOGLAR, Jaroslav. *Kronika Hochů od Bobří řeky: II. díl - Tábory ve Sluneční zátocy a na Zelené říčce*. 2. vyd. Ilustrace Marko Čermák. Praha: Olympia, 1999, s. 45. Sebrané spisy Jaroslava Foglara, 23. ISBN 80-7033-561-0.

po válce a po obnovení skautingu za odbojovou činnost vyznamenán Junáckým křížem „Za vlast“ 1939 – 1945 stříbrného stupně¹⁷. (Šmejce in *Jestřábe, díky* 2000: 164)

Ani po komunistickém převratu není jemu a Dvojce dopřáno klidu, skauting je opět zakázán, a tak se Foglar s oddílem uchyluje pod pražský Aeroklub (Zapletal 2007: 195) a po necelém roce pod Tělovýchovnou jednotu Radlice, kde vydrží až do druhého obnovení skautingu během Pražského jara. (Foglar 1997: 206)

V roce 1968 je u nás (třebaže nakrátko) obnoven skauting a Foglarův oddíl se opět stává skautskou Dvojku, což ale vydrží jen do roku 1970, kdy je skauting už potřetí zakázán. Dvojka se pod tlakem doby znovu skrývá pod jinou organizaci, tentokrát pod Tělovýchovnou jednotu Praga. (Dan 2011) Ještě předtím se však Jaroslav Foglar stává jako jeden z prvních členem Svojsíkova oddílu¹⁸. (Foglar 1997: 207)

Foglar je váženým účastníkem i při příležitosti poslední obnovy skautingu v Městské knihovně v Praze v prosinci 1989, třebaže tou dobou už dva roky nevede oddíl a ani se aktivně nezúčastňuje skautských táborů. (Foglar 1997: 208-209)

4.2.2 Vůdce Jestřáb

„Zbývá dodat, že při svých cestách za chemií a s chemií po světě jsem často hovořil se svými kolegy i o skautingu; mnozí v mládí skautovali jako já a rádi vzpomínali. Žádný z nich se však, myslím, nesetkal s tak nevšedním a velkým skautským vůdcem jako byl Jestřáb.“¹⁹

Jestřáb vedl svou Dvojku neuvěřitelných 60 let a za tu dobu mu rukama prošlo odhadem 800-850 chlapců. (Foglar 1997: 115, 200) Ve sborníku *Jestřábe, díky* je tento unikát komentován takto: *„Je patrně držitelem světového rekordu v délce aktivního vedení skautského (neb jakéhokoliv jiného) oddílu – vedl pražskou DVOJKU 60 let, tj. od roku 1927 do roku 1987. Činnost tohoto oddílu nebyla přerušena ani na hodinu a to i ve dvojitých obdobích vlády ve své podstatě teroristických režimů, kdy být skautem, natož pak*

¹⁷ Více informací viz Havelka 2010.

¹⁸ Svojsíkův oddíl je čestnou jednotkou Junáka a členství v ní je jedním z nejvyšších vyznamenání Junáka. Více informací viz Bělka 2008.

¹⁹ ZAHRADNÍK, Rudolf. Jak jsem ho znal. In: *Jestřábe, díky: Jaroslavu Foglarovi Hoši od Bobří řeky a přátelé*. Praha: Ostrov, 2000, s. 15. ISBN 80-86289-12-5.

*vedoucím oddílu, bylo doslova životu nebezpečné.*²⁰ Nejstarší český skautský oddíl, kterému Foglar věnoval přes šedesát let života a jehož členy byly takové osobnosti jako starosta Junáka, zakladatel české endokrinologie a 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy Prof. MUDr. Josef Charvát, Dr.Sc, ministr spravedlnosti JUDr. Prokop Drtina, muzikolog a sbormistr Národního divadla PhDr. Jarmil Burghauser a mnozí další (Dan 2011), funguje dodnes a má za sebou první stoleté výročí.²¹

Jaroslav Foglar se jako skautský vůdce se svým oddílem proslavil při celé řadě příležitostí. Koncem roku 1934 kupříkladu kupuje vyřazený nákladní parník a nechává ho přestavět na klubovny pro osm skautských oddílů včetně toho svého. Na slavnostním zahájení provozu lodi Skaut je přítomen zakladatel českého skautingu a náčelník A. B. Svojsík, v roce 1936 ji navštěvuje i slavný americký spisovatel a bývalý náčelník amerických skautů Ernest Thompson Seton. (Foglar 1997: 203)

Další takovou příležitostí byla premiéra divadelní hry napsané Jaroslavem Foglarem *Tábor ve sluneční zátoce* dne 10. ledna 1940 v Pražském dětském divadle, ve které účinkovali i členi Dvojky a nahrávání gramofonových desek s příběhy Rychlých šípů – i zde s výrazným přispěním chlapců z oddílu. (Foglar 1997: 204-205) V 60. letech dokonce natáčí Hynek Bočan krátkometrážní film s názvem *Tábor Černého delfína* přímo na táboře Jestřábovy Dvojky. (Foglar 1997: 207)

Především je však jeho oddíl považován v letech své největší slávy za jakousi „výkladní skříň“ českého skautingu, což je ještě umocněno Foglarovou redakční a spisovatelskou aktivitou.. Ta má také po desítky let velký pozitivní dopad na skautskou propagaci. (Šantora 2012: 69, 192)

„Foglarův hlavní přínos pro skauting netkví v zakladatelském počínu, ale ve využití skautské myšlenky, v jejím uvedení do praxe, v její popularizaci a modifikaci. Svojsíkova kniha Základy junáctví vydaná roku 1912 přináší sumu toho, co by měli hoši – skauti zvládnout, jací by měli být, čemu by se měli v oddílech naučit. Foglarovy knihy, z nichž mnohé

²⁰ ŠMEJC, Jaromír. Návrhy na státní vyznamenání Jestřába. In: *Jestřábe, díky: Jaroslavu Foglarovi Hoši od Bobří řeky a přátelé*. Praha: Ostrov, 2000, s. 164. ISBN 80-86289-12-5.

²¹ Viz Pražská Dvojka. *Dvojka Praha: skautské středisko* [online]. © 2011 [cit. 2014-09-19]. Dostupné z: <http://www.dvojka.cz/prazska-dvojka>

jsou v podstatě beletrizovanými příručkami, říkají, jak přenést skautské ideály do oddílového života a jak uplatnit Svojsíkem popsané činnosti ve výchovné praxi. “^{22 23}

„Foglarovský skauting“, na rozdíl od „svojsíkovského skautingu“ který se stal de facto synonymem pro český skauting v jeho počátcích a v předválečné éře – v současnosti skautskou organizací povětšinou co se týče programového hlediska považovaný za ukončenou a zčásti překonanou etapu dávné minulosti, je stále živý v podvědomí i v praxi současných skautských vůdců. To můžu potvrdit i z vlastní zkušenosti²⁴ - je dodnes zdrojem inspirace i konfrontace, jelikož skauty je často považován za ideální a to ať už ve smyslu ideálu jakožto obdivovaného vzoru či ve smyslu mírně ironickém, kdy poukazují na to, že v jeho díle zobrazované dokonalé skautské oddíly a charaktery postav sice ukazují ideální cíle výchovy, o než skauting usiluje, ale které nejsou reálně nikdy v plné míře dosažitelné, což může v čtenářích a zájemcích o skauting vzbuzovat zklamání. (Pechová in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 129-131)

Právě snaha motivovat chlapce i jejich vedoucí k následování takového ideálu byla jedním z cílů Foglarovy tvorby, což dokládá i to, že nechal na táboře mezi členy oddílu kolovat rukopis vznikajících *Hochů od Bobří řeky* – nechtěl jen získat zpětnou vazbu od cílové skupiny románu, chtěl je i inspirovat k vytvoření podobné oddílové atmosféry, jaká byla mezi hochy v jeho knize. Je na místě podotknout, že i on nezřídka prožíval ze svých svěřenců zklamání, že nejsou pro jeho ideál stejně zapálení jako on sám. (Pechová in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 131) „*Dva chlapci se ale v té době přičinili o to, že byl porušen přátelský mír. Nekamarádkými činy pokazili náladu sobě i mně. Přišli jsme na to až po večerním potlachu u kamen (rozházený stan jako pomsta). Takové kanadské žertíky, podložené ještě k tomu tak nízkým důvodem, jako je msta, nejsou u nás obvyklé. Musím to tu napsat pro výstrahu, aby se snad něco podobného neopakovalo častěji. Zítřka to všechno musíme napravit, musíme, musíme, jinak by pražská Dvojka nebyla Dvojkou. Vy teď již ležíte, spíte a snad už o tom všem ani nepřemýšlíte, ale mně to pořád ještě leží v hlavě a budu*

²² PECHOVÁ, Barbora. Foglar pro skauting, aneb Co přinesly Foglarův život a dílo skautingu a co mu dodnes přinášejí. In: *K fenoménu Jaroslav Foglar: sborník příspěvků z konference Fenomén Jaroslav Foglar : Praha, Památník národního písemnictví, 17. září 2007*. Redaktorky sborníku: Růžena HAMANOVÁ, Dorota LÁBUSOVÁ. Praha: Památník národního písemnictví, 2008, s. 130. ISBN 978-80-85085-88-4.

²³ Srovnej se Svojsíkem 1991.

²⁴ Vycházím ze svých zkušeností vůdce skautského oddílu (2007–2011).

na to myslet celou noc. A napadá mne: Mohou mi takovou bolest působit hoši, kteří mě mají jen trochu rádi?“²⁵

Foglar obohatil český skauting také o řadu nových prvků, které jsou současnými vůdci využívány, aniž by kolikrát věděli, kdo s nimi přišel. Ať už jde o drobnost jako počítání do třinácti při svolávání členstva, přes tradici vnímání klubovny jako středobodu oddílového života či využívání prvků dnešní zážitkové pedagogiky (jako umocňování účinku programu využitím přírodních scénérií), až po velmi populární koncept dlouhodobých her²⁶, jež se poměrně frekventovaně objevují i v jeho knihách. (Pechová in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 132-134; Nosek-Windy 1999: 118)

Následující vzpomínka Jaroslava Foglara je více než ilustrující: „*Když se mi v knižním lektorátu Melantrichu dostala do rukou kniha se suchopárným líčením dobytí Mexika, napadlo mě oživit tu starou barevnou historii Aztéků, Toltéků, Mayů a jiných dávno vymřelých národů nějakou velikou celoroční hrou, na které by si hoši brousili svůj vtip, důmysl i odvalu a schopnosti různého druhu [...] Jako bych už tušil, že hra Alvarez, která nesla přídomek „...potřebuje jen statečné a silné“, okouzlí naši Dvojku. Nikdy by mi však nepřišlo na mysl, že uchvátí nejen ji, ale i mnoho jiných oddílů. Že se bude hrát po celé roky na táborech a že bude i ústředním motivem mé knihy Devadesátka pokračuje.*“²⁷ Byl ale i mistrem malých her, jichž sám stovky vymyslel a zpopularizoval a průkopníkem her městských²⁸. (Pechová in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 134; Zapletal 2007: 116)

Jestřáb - zaměřující se na samostatnost a zároveň i na schopnost spolupráce členů oddílu, se svým důrazem na propracovanost programu a oddílovou soudružnost - se stal představitelem a dal vzniknout proudu českého skautingu, který byl alternativou k „skautingu technickému“ věnujícímu se dokonalé znalosti zálesáckých dovedností, vytváření složitých táborových staveb apod. (Pechová in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 135)

²⁵ FOGLAR, Jaroslav. *Kronika Hochů od Bobří řeky: II. díl - Tábory ve Sluneční zátoce a na Zelené říčce*. 2. vyd. Ilustrace Marko Čermák. Praha: Olympia, 1999, s. 29. Sebrané spisy Jaroslava Foglara, 23. ISBN 80-7033-561-0.

²⁶ Hry s libretem rozdělené do etap, které probíhají s přestávkami během celého tábora, někdy během celého roku – patrně nejviditelnější přínos českého skautingu k mimoškolní výchově, v jehož objevení navíc drží čeští skauti světové prvenství. Více informací viz Šantora 2012: 212.

²⁷ FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu*. 2. přepracované a doplněné vydání. Praha: Olympia, 1997, s. 154. Sebrané spisy Jaroslava Foglara, 21. ISBN 80-7033-482-7.

²⁸ Jedná se o kategorii her pro veřejnost spojující v sobě prvky pervazivních her, městského prostředí, LARPU a v poslední době nových technologií. Více informací viz Johanovský 2012: 36.

Práce s mládeží byla smyslem života Jaroslava Foglara (Foglar 1997: 130-131), což sám potvrzuje i v interview s Hedou Bartíkovou: „*Co vám přinesla práce s mládeží?*“ „*Stálou mladost ducha, o které jsem bláhově snil po celý svůj mladičkový věk, i teď, když mi běží devadesátý rok života. Upsal jsem svou mysl mládeži po celý jeho zbytek.*“²⁹ Prioritou pak pro něj byl skauting (Dvorský 2011: 33) – jelikož sám nemohl strávit dětství ve skautském oddíle, dává si předsevzetí, že to bude po celý svůj život umožňovat mladším chlapcům (Foglar 1997: 83-84) - konkrétně jeho oddíl Dvojka. (Charous in *Jestřábe, díky* 2000: 18) To se zřetelně projevuje i v jeho autobiografii, když vzpomíná, jak mu za druhé světové války hrozilo totální nasazení v bombardovaném Německu a fakt že se mu vyhnul a zachránil si tím možná život, komentuje příznačně: „*Byl jsem, zdálo se – pro oddíl zachráněn!*“³⁰

Jestřábova víra ve vedení skautského oddílu coby životního poslání a skutečnost že mu naprostou většinu svého života, i na úkor toho osobního, věnoval³¹, je z dnešního pohledu problematická. V současnosti je mezi skautskými instruktory, kteří se věnují vzdělávání nových vůdců oddílů, všeobecně přijímána poučka, že pro zajištění kontinuálního rozvoje oddílu a získávání nových impulsů k činnosti, stejně jako pro rozvoj jeho vůdce (u kterého navíc při dlouhodobém intenzivním zatížení hrozí tzv. syndrom vyhoření³²) a mladších vedoucích, je vhodné, aby vůdce oddílu už s nástupem do funkce začal přemýšlet o svém nástupci a ideálně řídil skautský oddíl v časovém rozmezí 3-5 let³³.

Jestřáb sice měl v průběhu oněch 60 let k ruce další vedoucí, ti ale museli respektovat jeho dominantní postavení a nesnažit se mu konkurovat, jinak byli vyzváni k odchodu či sami odešli a realizovali se u jiných skautských oddílů. (Pechová in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 132)

²⁹ BARTÍKOVÁ, Heda. *Důvěrné rozhovory*. Praha: Formát, 1999, s. 33. ISBN 80-86155-36-6.

³⁰ FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu*. 2. přepracované a doplněné vyd. Praha: Olympia, 1997, s. 151. Sebrané spisy Jaroslava Foglara, 21. ISBN 80-7033-482-7.

³¹ Zapletal (2007: 158) uvádí působivou statistiku, podle níž se Foglar zúčastnil více než 2 000 akcí a schůzek, na táboře byl dohromady 5 let a přípravou programu strávil téměř 100 000 hodin.

³² Syndrom vyhoření je duševní stav naprostého vyčerpání a beznaděje, vznikající především z důvodu chronického stresu. Je příznačný pro osoby pracující v profesích, které vyžadují každodenní mezilidskou komunikaci. Více informací viz Ptáček 2013.

³³ Vycházím z příprav přednášky *Výchova nástupce*, kterou od roku 2011 realizují coby instruktor skautského vůdcovského kurzu Ursus (akreditován MŠMT).

Jaroslav Foglar byl za svůj život oceněn mnoha skautskými vyznamenáními, a to až po Řád stříbrného vlka³⁴ - nejvyšší české vyznamenání - jenž mu byl udělen v roce 1995. (Foglar 1997: 211) Za jeho přítomnosti byl v roce 1997 odhalen pomník ve „Sluneční zátocě“, který má připomínat zdejší tábory Dvojky pod jeho vedením (Foglar 1997: 212) a po Jestřábově smrti v roce 1999 je ještě týž rok rozhodnutím komise Mezinárodní astronomické unie pro jeho výchovné zásluhy planetka č. 9102 pojmenována jako „Foglar“³⁵. (Grygar in *Jestřábe, díky* 2000: 184)

Další známý skautský spisovatel a metodik Miloš Zapletal shrnuje Foglarův přínos českému skautingu takto: „*Jméno Jaroslav Foglar-Jestřáb znali v té době skautky i skauti v celé republice, stejně jako jména zakladatelů světového skautského hnutí Roberta Baden-Powella a zakladatele českého skautingu Antonína Benjamína Svojsíka. Ale na rozdíl od těch dvou, kteří zůstávají v povědomí jen jako symbolické pomníky a málokterý skaut něco od nich četl, Jestřábovy skautské knihy zná skoro každý.*“³⁶

4.3 Jaroslav Foglar – kult

„*Jaroslav Foglar se stal ve dvacátém století postavou téměř mýtickou. Mladí čtenáři s nadšením hltali jeho obrázkový seriál o Rychlých šípech i knihy, které značná část kritiků odmítala. [...] S jeho jménem je spojována řada superlativů. Stal se nejoblíbenějším i nejvydávanějším autorem knih pro mládež. Jeho knihy vycházejí v nejvyšších nákladech. Rychlé šípy se staly nejúspěšnějším českým kresleným seriálem. Časopisy pro mládež, které redigoval, byly ve své době nejčtenější, měly nejvyšší náklad. Nejdéle vedl skautský oddíl.*“³⁷

Okolo Jaroslava Foglara se vytvořil už za jeho života kult. Dvorský (2011: 132) zasazuje jeho počátek do doby nacistické okupace po fenomenálním úspěchu čtenářských klubů a doslova píše: „*Jaroslav Foglar jako kult, Rychlé šípy jako mystérium, vnitřní vontství*

³⁴ Řád stříbrného vlka se uděluje skautům za mimořádné zásluhy o rozvoj a šíření skautských myšlenek a dlouholetou nebo celoživotní službu ve skautském hnutí. Počet žijících nositelů řádu může být nejvýše 12 – viz Kovačka 2014.

³⁵ Více informací viz Kéhar 2009.

³⁶ ZAPLETAL, Miloš. *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. V Praze: Knižní klub, 2007, s. 210-212. ISBN 978-80-242-1902-8.

³⁷ Tamtéž, s. 215.

jako mantra.³⁸ Známy komik Miroslav Šimek zase vzpomíná: „Prostě musím říct, že Foglarovo dílo mě oslovilo. Ono to u každého není stejné. Někoho, řekl bych většinu chlapců, to drží rok, někoho pět let, někoho celý život. A mě to opravdu drží celý život. Já se za to nestydím, já prostě Foglarovo dílo pokládám za filosofii, za způsob života [...]”³⁹. (Dvorský 2011: 16; Mikulášek in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 66) V 60. letech vzniká Klub přátel Jaroslava Foglara, jehož nástupcem se po sametové revoluci stává Sdružení přátel Jaroslava Foglara⁴⁰, mající v roce 2008 804 registrovaných členů. (Vraspír in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 230) Toto sdružení (kromě jiných subjektů) navrhlo Jaroslava Foglara i na propůjčení Řádu Bílého lva, v současnosti nejvyššího státního vyznamenání České republiky - neúspěšně. (Šmejc in *Jestřábe, díky* 2000: 162-167) Foglar však získal množství jiných osobních ocenění, mezi nimi i jako první laureát prestižní cenu nadace Pangea - Za úsilí o nápravu věcí lidských⁴¹ a titul Čestný občan hl. m. Prahy. (Foglar 1997: 209, 211; Raba 2005: 114-115)

Dvorský (2011: 188) Foglarův kult metaforicky popisuje jako monumentální stavbu, už z dálky viditelnou a dělající svém autorovi velké jméno. Její stavební kameny pak představují skutečný a obětavý zájem o čtenáře, energie vydávaná k jejich užitku a ze srdce vycházející vztah k neposkvřeným ideálům chlapectví. Zároveň ale Dvorský upozorňuje, že vyvolává u některých příznivců až nepatřičnou, nekritickou úctu, na kterou poukazují a kterou kritizují i někteří z Foglarových spolupracovníků. Jeho kult je pro některé fanoušky překážkou v tom, aby vnímali svého oblíbeného spisovatele jako člověka, a ne jako dokonalou bytost, rytíře bez bázně a hany (Zapletal 2007: 8; Dvorský 2011: 16, 188), třebaže měl Foglar stejně jako každý člověk i slabé stránky a charakterové nedostatky. (Dvorský 2011: 193; Zapletal 2007: 8)

Koneckonců vlastnímu kultu nakonec částečně podlehl podle Dvorského (2011: 16, 192) i Foglar sám (a nelze s ním nesouhlasit), třebaže si jinak dokázal v mnoha ohledech uchovávat nadhled. Typickým příznakem tohoto sebeklamu bylo retušování osobní

³⁸ DVORSKÝ, Miloš. *Mýtus zvaný Stínadla: Rychlé šípy, Vontové a hlavolam – realita versus fikce*. 2., rozš. vyd. Praha: Zdeněk Bauer, 2011, s. 188. ISBN 978-80-904272-5-9.

³⁹ Šimek, Miroslav. Učil jsem se od Foglara (Doslovný přepis magnetofonového záznamu vyprávění). In: *Jestřábe, díky: Jaroslav Foglarovi Hoši od Bobří řeky a přátelé..* Praha: Ostrov, 2000, s. 214. ISBN 80-86289-12-5.

⁴⁰ Více informací viz Kvasnica 2014.

⁴¹ Cena se uděluje především za obecný přínos v prohloubení lidského rozměru civilizace. Více informací viz Holub 2010-2014.

historie - například vyhýbání se zmínce o spolupráci s pionýrskými časopisy a s pionýrskou organizací vůbec a nesouhlas s opakovaným publikováním určitých dobových materiálů, třeba příběhu kdy jdou Rychlé šípy pomáhat na Stavbu mládeže. (Dvorský 2011: 192; Nosek-Windy: 130, 148-149)

Zapletal (2007: 44-45, 181, 254) zase připomíná, že Jaroslav Foglar silně žárlil na ostatní autory. Chtěl za všech okolností zůstat nejúspěšnějším spisovatelem pro mládež. Stačilo, aby někdo psal o podobném tématu jako on a byl „oheň na střeše“ – Foglar prohlásil, že ho daný autor vykrádá či kopíruje. Měl pocit že psát o skautském oddíle či použít formát dlouhodobé hry je jeho výhradním právem, třebaže rozhodně nebyl prvním, kdo tuto tematiku zpracovával. První český skautský román *Skautská srdce* napsal jeho rival Jaroslav Novák téměř o celou dekádu dříve, než Foglar dokončil rukopis své prvotiny *Hoši od Bobří řeky*. V o sedm let starším titulu než je Foglarova *Devadesátka pokračuje*, v *Zeleném jezeře* (také od Nováka), rovněž vůbec poprvé nacházíme prvek dlouhodobé hry. Foglar se tedy rozčiloval, že od něj ostatní autoři „opisují“, ale sám se inspiroval od jiného průkopníka, třebaže to popíral. Pravděpodobně to byl také on, kdo o sobě šířil fámu, že nečte knihy, aby si uchoval svůj autentický autorský styl, na který byl velice pyšný a do nějž si nenechal nikým mluvit (Jiří Navrátil in *Jestřábe, díky* 2000: 12), což byl naprostý nesmysl, jak dokládá Dvorský (2011: 24).

Podobně háklivý byl i na „své vynálezy“. Když našel v knize Františka Žabky *Rady do prázdninového batohu* kapitolu o „Krabičce poslední záchrany“⁴², neváhal poslat vydávajícímu nakladatelství rozhořčený dopis, v němž si stěžoval, že si autor přisvojuje jeho nápad. Přitom byl daleko spíše vynikajícím inovátorem a propagátorem než „vynálezcem“. (Zapletal 2007: 254; Dvorský 2011: 131-133) Raba na tento rys Foglarovy osobnosti a na Krabičku poslední záchrany vzpomíná: „*Jednou jsme se v jeho pracovně zdrželi, a tak jsem ho na tramvaj doprovázel už za šera. Na zastávce se začal prohledávat a zjistil, že nemá jízdenku, přitom už bylo všude zavřeno a já jízdenky nepotřeboval, neboť jsem měl legitimaci. Utěšil jsem ho slovy: „Jestřábe, nic se neděje, máš přece Krabičku poslední záchrany a v ní i lístek na tramvaj.“ Překvapilo mě, když přiznal, že tento svůj vynález nosí jen na výpravy, nebo vozí na tábory, vždyť mu mohl sloužit i v běžném životě. Dostal jsem recesní nápad, který se asi do dané situace příliš nehodil, a řekl: „Teď, Jestřábe, jistě oceníš můj vynález! Vymyslel jsem Krabičku předposlední záchrany pro ty, co zapomínají nosit denně*

⁴² Krabička poslední záchrany, zkráceně kápézetka nebo KPZ – malá krabička do kapsy s nouzovým vybavením, předchůdce dnešních komerčních souprav pro přežití. Více informací viz Šantora 2012: 113 a Raba 2005: 120.

*Krabičku poslední záchrany. “ Kdo znal Jestřába, věděl, jak byl na takovéto věci citlivý, jenomže byl v úzkých, něco v sobě asi překonal a tvář se mu rozjasnila. “⁴³ Snaha ochránit „své vynálezy“ před jejich přisvojováním si jinými osobami byla i jedním z důvodů, proč sepsal knihu příručkového charakteru *Náš oddíl*. (Nosek-Windy 1999: 100) Na jeho obranu je však potřeba říci, že některé jeho myšlenky byly opravdu „komerčně vytunelovány“: „Snad všechny konkurenční časopisy pro mládež nás začaly kopírovat zakládáním podobných klubů, ale nedosáhly nikdy naší úrovně. Jednomu časopisu jsem kopírování vytkl a on mi šalamounsky odpověděl: „Vy máte v pravidlech, že klub má mít nejméně 4 členy. A my požadujeme jen tři, tak to není kopírování!“⁴⁴*

Foglar si v sobě vypěstoval také sklon k autoritářství a pocit vlastní nepostradatelnosti. Nejvýrazněji se to projevovalo v tom, že vedle sebe v oddíle nesnesl rovnocenného partnera a ani o pomocnících, kteří mu pomáhali oddíl vést, v podstatě v jeho knihách nenajdeme zmínku. Také ilustrátory *Rychlých šípů* postupem času přestal vnímat jako partnery, ale stali se pro něj jen technickými interprety jeho myšlenky. (Zapletal 2007: 254; Dvorský 2011: 132) Odrazy těchto vlastností smíšené s narcistním vychloubačstvím a někdy i s pocitem křivdy že jeho výjimečnost není dostatečně oceňovaná – například když přes mnohé nominace nikdy nezískal státní vyznamenání, jak o tom hovoří Šmejce (in *Jestřábe, díky* 2000: 167) - jsou rozpoznatelné i na různých místech jeho autobiografie:

„Jeho názor na mou myšlenku čtenářských klubů nebyl příliš povzbudivý. Řekl mi doslova: „No – když se vám těch klubů přihlásí stovka, tak můžete být rád!“ Já ale svému nápadu věřil, byl jsem přesvědčen, že znám mládež lépe než oni oba dohromady, a tak jsem se nevzdal.“⁴⁵

*„Rozešel jsem se v nedobré s lidmi, kteří se domnívali, že mají co mluvit do časopisu *Junák*, který jsem jim obtížně vybudoval takřka z ničeho a od září 1945 jako jeho jediný redaktor vedl.“⁴⁶*

⁴³ RABA, Jiří. *Jaroslav Foglar v hádankách a vzpomínkách*. Praha: Ostrov, 2005. s. 120-121. ISBN 978-808-6289-434.

⁴⁴ FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu*. 2. přepracované a doplněné vyd. Praha: Olympia, 1997, s. 124. Sebrané spisy Jaroslava Foglara: 21. ISBN 80-7033-482-7.

⁴⁵ Tamtéž, s. 123.

⁴⁶ Tamtéž, s. 182.

„Asi o čtyři roky později, když jsem se stal pracovníkem Melantrichu a měl jsem přístup k různým dokladům, dozvěděl jsem se, že tehdy při otiskování „Hochů“ náklad nedělního Českého slova velmi stoupl. [...] Ale ani tento značně zvýšený odbyt novin nepřiměl tehdejší vedoucí pracovníky nakladatelství Melantrich k tomu, aby Hochy vydali, jako samostatnou knížku, když otiskování ve Slovičku skončilo. Většina příběhů, které tam na pokračování vycházely, se knižního vydání po skončení vždy dočkala. Moji „Hoši“ ne! [...] Před „Hochy“ vycházel ve Slovičku vymyšlený příběh jisté německé autorky, přeložený do češtiny, s názvem Štofek letí přes moře. Byl vydán knižně! „Hoši“ dokonce museli být předčasně ukončeni, aby udělali místo dalšímu příběhu „Špička chce k novinám“. A přesto: kdo dnes ví něco o Štofkově [...] nebo o Špičce [...] – a kolik lidí už četlo a dodnes čte v mnohých vydáních Hochy od Bobří řeky! Ne tisíce, ani desetitisíce, ale již milióny [...] Čím byly a co užitečného udělaly proti „Hochům“ tyto dvě vydané, brzy zapomenuté vymyšlené knížky a jim podobné?“⁴⁷

Zapletal se Foglara zastává (2007: 254), protože především v dobách, kdy byl na indexu a nesměly mu vycházet knihy, pro něj muselo být velmi těžké chodit kolem knihkupectví a vidět tam tituly s podobnou tematikou, jakou měly ty jeho. Také už to byl starý člověk, takže se podle Zapletala nebylo čemu divit, když zahořkl. „Foglar byl nešťastný z toho, že mu vůbec nic nevychází. On mi říkal: „Pane Šimku, já jsem byl zvyklý, že jdu kolem výkladních skříní a vždycky tam jsou nějaké moje knížky. A já jsem šel schválně po tý Praze...“ On asi byl na to hrdý, vždyť vlastně tímhle žil [...]“⁴⁸ Ano, Jaroslav Foglar svým dílem skutečně žil... „Křest proběhl v dobré atmosféře, pilo se šampaňské, povídalo se. [...] A když jsme se vrátili zpět do nemocnice, byl Jestřáb značně unavený [...] Musela jsem mu pomoci svléknout se do pyžama, dát mu léky, udělat čaj, a on, i přes tu únavu, stále vykládal o křtu, a samozřejmě o nové knize. Nevím, zda si v ní skutečně po mém odchodu ještě četl, ale tak, jak jsem ho znala, myslím, že ano. Sestry mi později říkaly, že s touto velikou knihou Foglar denně usínal v objetí jako dítě s plyšovým medvídkem.“⁴⁹

⁴⁷ FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu*. Silůvky: TJ Sokol, 1989-1990, s.79. ISBN 80-900050-7-1.

⁴⁸ ŠIMEK, Miloslav. Učil jsem se od Foglara (Doslovný přepis magnetofonového záznamu vyprávění. In: *Jestřábe, díky: Jaroslavu Foglarovi Hoši od Bobří řeky a přátelé*. Praha: Ostrov, 2000, s. 217. ISBN 80-86289-12-5.

⁴⁹ BARTÍKOVÁ, Heda. *Důvěrné rozhovory*. Praha: Formát, 1999, s. 47. ISBN 80-86155-36-6.

4.4 Jaroslav Foglar – redaktor

„Už to zde zaznělo, a s tím stoprocentně souhlasím: Foglar by nebyl Foglarem bez časopisu. Časopis nejvíc – kromě toho, že vedl svůj oddíl, kde si jakoby ověřoval svoje nápady a přístupy – byl jeho dílnou. Časopis z něho udělal tak známého autora. Je to i moje osobní zkušenost – nepamatuji se, že když jsem vstupoval do Junáka, by moji vrstevníci nějak moc znali Foglara, toho znali vedoucí, kteří pamatovali Mladého hlasatele. Ale během několika týdnů, kdy začal po válce vycházet časopis Junák, který několik čísel Foglar redigoval, během několika týdnů se z Foglara stal fenomén, i pro nás nejmladší.“⁵⁰

Životní etapa Jaroslava Foglara jako redaktora časopisů pro mládež patří k nejvýznamnějším v jeho životě. Třebaže vlivem politické situace netrvala dlouho, bylo to období, kdy byl Foglar skrze stránky časopisů a skrze své čtenářské kluby⁵¹ v přímém spojení se statisíci dětí. V těchto letech se také poprvé objevil jeho legendární komiks *Rychlé šípy*⁵². Foglar opakovaně vzpomíná, že jako redaktor byl po pracovní stránce nespokojenější a nešťastnější. (Foglar 1997: 126, 150)

Jaroslav Foglar přispíval do časopisů již od mládí a pokračoval v tom po celý život, pokud mu to poměry umožnily. (Nosek-Windy 1999: 16-21) Opravdovou, dlouhodobou a na plný úvazek provozovanou redakční činností, kdy měl zásadní vliv na vyznění a podobu časopisu, však můžeme datovat do poměrně úzkého časového rozsahu let 1938-1941 a 1945-1948. Těchto šest let je érou významných dětských časopisů, z nichž Foglar učinil u nás nejodebíranější dětská periodika té doby – časopisů *Mladý hlasatel*, *Junák* a *Vpřed*.

Vydávání *Mladého hlasatele*, respektive nového a moderního časopisu pro školní mládež, navrhl Melantrichu v roce 1935 sám Foglar, který tajně doufal, že by se v něm mohl stát redaktorem. Argumentoval tím, že pokud si dětští odběratelé na melantrišský tisk zvyknou, budou ho odebírat i v dospělosti a předložil i vypracovanou koncepci, jak by si toto periodikum představoval. Časopis, nejdříve jako *Malý hlasatel*, skutečně začal coby týdeník vycházet, ale Foglarovi prozatím k jeho velkému zklamání redakční pozice nabídnuta

⁵⁰ NOVÁK, Jaroslav. Foglarovy knížky v kontextu doby: Přepis záznamu diskusního příspěvku. In: *K fenoménu Jaroslav Foglar: sborník příspěvků z konference Fenomén Jaroslav Foglar : Praha, Památník národního písemnictví, 17. září 2007*. Redaktorky sborníku: Růžena HAMANOVÁ, Dorota LÁBUSOVÁ. Praha: Památník národního písemnictví, 2008, s. 108. ISBN 978-80-85085-88-4.

⁵¹ Čtenářskými kluby se budu zabývat v samostatné podkapitole 4.5 Jaroslav Foglar – volnočasový pedagog.

⁵² Rychlými šípy se budu zabývat v samostatné podkapitole 4.6 Jaroslav Foglar – stvořitel Rychlých šípů.

nebyla a stal se pouze přispěvatelem a kmenovým pracovníkem propagačního oddělení Melantrichu. (Foglar 1997: 117; Zapletal 2007: 226-227)

Místo redaktora dostává až v roce 1938 po fenomenálním úspěchu myšlenky čtenářských klubů. Hned po svém nástupu přichází s komiksem o Rychlých šípech, který oblíbenost časopisu ještě umocňuje, stejně jako pozdější otiskování Foglarova nového románu *Záhada hlavolamu*, jenž napsal jako reakci na popularitu těchto komiksových postav. (Zapletal 2007: 227; Nosek-Windy 1999: 76, 187-188; Raba 2005: 140) *Mladý hlasatel* při zahájení redaktorské spolupráce Bureš-Foglar má náklad asi 35 000 výtisků týdně, ale ten stoupá každým týdnem o 1 000 až 2 000 výtisků - nákladu 100 000 výtisků týdně dosáhne už koncem roku 1939, třebaže tou dobou už časopis nelze odebírat v Sudetách a na Slovensku. Poslední číslo *Mladého hlasatele* dosáhlo nákladu kolem 200 000 až 220 000 výtisků týdně.⁵³ (Foglar 1997: 126-127, 150; Raba 2005: 138, 140; Zapletal 2007: 228; Švejdová in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 115)

Mladý hlasatel byl zakázán protektorátními úřady v květnu 1941 - ve chvíli jeho největšího úspěchu. Foglara osobně to zdrtilo: „Nadešel rok 1941 a nic nenasvědčovalo, že přijde pohroma, a to nejen pro mne, ale i pro statisíce čtenářů tohoto nejrozšířenějšího časopisu pro mládež. Byli jsme v redakci až po uši zabraní do přípravy čtyřicátého čísla, korektury na číslo 39 jsme už měli na stole, když si nás zavolal tajemník ing. Simonides a sdělil nám zdrcující zprávu. S okamžitou platností se na příkaz německých úřadů ruší vydávání *Mladého hlasatele*, všemu je konec, nesmíme se ani rozloučit s více než dvěma sty dvaceti tisíci odběrateli, kteří po *Hlasateli* jen prahli! [...] Pro mě osobně to byla veliká rána, žádnou práci v životě jsem nedělal tak rád jako redaktora v *Hlasateli* – a najednou je po všem!“⁵⁴

Po válce chtěl *Mladého hlasatele* obnovit, ale vyšlo nařízení, podle kterého se nesměly vydávat časopisy vycházející za německé okupace, takže to nebylo možné. Jaroslav Foglar

⁵³ Pro srovnání - v roce 2013 měl z časopisů pro děti a mládež sledovaných ABC ČR – Kanceláři ověřování nákladu tisku - nejvyšší průměrný tištěný náklad **měsíčník** *Sluníčko* se 106 650 výtisky. **Týdeník** *Mladý hlasatel* měl v roce 1941 srovnatelný náklad s průměrným tištěným nákladem **deníku** *MF Dnes* v roce 2013 - viz ABC ČR (2009). Podle Noska-Windyho (1999: 188) nikdy předtím ani potom žádný český (československý) časopis pro mládež takového nákladu jako *Mladý hlasatel* nedosáhl.

⁵⁴ FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu* . 2. přepracované a doplněné vyd . Praha: Olympia, 1997, s. 150. Sebrané spisy Jaroslava Foglara: 21. ISBN 80-7033-482-7.

tedy přijal nabídku šéfredaktorského místa v *Junáku*⁵⁵, s nímž spolupracoval (pod tehdejšími názvy časopisu *Skaut-Junák*) od počátků své spisovatelské kariéry. Nebyla to snadná pozice, Foglar začínal prakticky od nuly a první číslo je z větší části jen jeho práce. (Nosek-Windy 1999: 71, 151, 179-180; Zapletal 2007: 229). Ve svých pamětech vzpomíná, jak těžké to byly začátky: „*Od září 1945 jsem tedy měl zase „svůj“ časopis. Neměl jsem tušení, do čeho se pouštím, co na mne čeká. Chyběli mi redakční pomocníci, neměl jsem žádný archiv, dělal jsem týdeník takřka na koleně. Skautskému ústředí byl přidělen dům na Gorkého náměstí 28, měl tam mnoho místností, ale já dostal pro redakční účely – koupelnu. Jiná místnost se pro mne nenašla! Chyběl mi telefon, musel jsem používat svůj psací stroj – a co bylo nejhorší: vždy v pátek, kdy byla uzávěrka listu, jsem musel „pracovnu“ vyklidit, protože přijel bratr náčelník a koupelna musela být volná pro jeho nocleh!*“⁵⁶

Už od prvního čísla se snažil u *Junáka* nastavit „mladohlasatelský kurz“. Obnovuje čtenářské kluby, v časopise vychází jeho nový román *Devadesátka pokračuje*, na zadní straně pak nový komiks *Medvědí družina*, který rychle vystřídaly poválečné *Rychlé šípy*. Takto koncipovaný (třebaže velmi úspěšný) časopis se ale nelíbil některým skautským činovníkům, kteří chtěli vyloženě skautský obsah. Nosek-Windy cituje z Foglarova dopisu příteli z prosince 1945: „*Starší činovníci mají námitky a srovnávají dřívějšího Junáka s dnešním. Píší o tom v Činovníku, ale cenzura v ústředí mou obhajobu seškrtila, a tak článek nebude dosti účinný. Věc se má takto – dříve se tisklo Junáka 5 000 výtisků měsíčně a z toho jich asi 1 000 zůstávalo ležet, část se dávala do škol zdarma. Dnes tiskneme, právě díky „hlasatelské“ úpravě, 100 000 týdně! To by si měli uvědomit všichni sýčkové, kteří nařikají nad dnešním Junákem. Co nám pomůže tak zvaná literární úroveň, když je to pro mládež nepřitažlivé.*“⁵⁷ Konflikty a pocit nedostatečného uznání nakonec vyústily až do odchodu Jaroslava Foglara z redakce *Junáka* v březnu 1946 (po 6 měsících) a jeho přechodu do redakce konkurenčního časopisu *Vpřed*. (Nosek-Windy 1999: 151-152, 181; Zapletal 2007: 229-230; Foglar 1997: 181-183)

⁵⁵ Časopis *Junák*, který poprvé vyšel v roce 1915, je nejstarším českým dodnes vydávaným časopisem zaměřeným na děti a mládež. Tento skautský časopis, sdílející osud své třikrát zakázané organizace, v současnosti vychází jako měsíčník pod názvem *Skaut-Junák* – viz Šantora 2012: 192 a Nosek-Windy 1999: 179.

⁵⁶ FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu*. 2. přepracované a doplněné vydání. Praha: Olympia, 1997, s. 180. Sebrané spisy Jaroslava Foglara: 21. ISBN 80-7033-482-7.

⁵⁷ NOSEK-WINDY, Václav. *Jestřábí perutě: povídky o foglarovkách*. Praha: Olympia, 1999, s. 180. ISBN 80-7033-618-8.

Pro úplnost dodávám, že Foglar spolupracoval s *Junákem* i v pozdějších letech, byl i předsedou jeho redakční rady. A třebaže odmítl v roce 1968 nabídku, aby se stal znovu šéfredaktorem obnoveného časopisu, ten byl nadále svázán s jeho dalším životem a tvorbou – a to nejen protože byl a stále je, třebaže pod změněným jménem, tribunou skautské organizace. (Nosek-Windy 1999: 182-183; Mikulka, Janák 1990: 7)

Vpřed (vydáváný Svazem české mládeže prostřednictvím Mladé fronty) byl před příchodem Jaroslava Foglara, kterého do redakce přivedl jeho bývalý spolupracovník Karel Bureš se slibem výhodných finančních podmínek a neomezené tvůrčí nezávislosti, dětským čtrnáctidenníkem s pro svou cílovou skupinu nezajímavým obsahem, a tudíž ztrátovým podnikem (z původního nákladu 100 000 výtisků klesl až na zhruba 32 000 výtisků). Foglar po svém nástupu nenechal v *Předu* "kámen na kameni, změnil periodicitu ze dvou týdnů na týden, obměnil většinu redakce za své bývalé spolupracovníky z *Mladého hlasatele*, k jehož odkazu se časopis otevřeně hlásil, a naprostou většinu obsahu. Znovu pracuje se čtenářskými kluby a na jeho stránkách vychází Foglarovy romány. Pod Foglarovým vedením se stal *Vpřed* během krátké doby nejodebíranějším časopisem pro mládež v Československu – během dvaceti čísel dosáhl jeho náklad opět 100 000 výtisků, o rok později již 143 000 výtisků. Podle Noska dokonce dosáhl *Vpřed* za čtvrt roku nákladu 200 000 výtisků. O takovém nákladu, třebaže bez časové specifikace, mluví i Jaroslav Novák. Třetím „foglarovským ročníkem“ pak *Vpřed* pokoří hranici 210 000 výtisků a dle Noskových slov se tak stává druhým nejúspěšnějším dětským časopisem naší historie hned po *Mladém hlasateli*. (Nosek-Windy 1999: 191-195; Foglar 1997: 180-183; Zapletal 2007: 229-230; Raba 2005: 140, 142; Novák; Švejdová in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 108; 115)

Jak se však u nás politická orientace stále více přiklání k Sovětskému svazu a ke komunismu, tak začíná na adresu *Vpředu* přibývat ideologická, ale i závistí a nepřejícností podmíněná kritika (nejvíce ze strany *Junáka*). *Vpřed* se přizpůsobuje „požadavkům doby“ a vše vyvrcholí po únoru 1948, kdy je předsednictvem Svazu české mládeže rozhodnuto, že se *Vpřed* a *Junák* v nedaleké budoucnosti sloučí pod záminkou, že mnohé děti odebírají oba tyto časopisy, takže se sloučením ušetří nedostatečný papír a peníze čtenářů. Taktéž Jaroslav Foglar se stává nežádoucím. Po dvou a čtvrt roce radostné práce je osudem znovu zdrcený Foglar donucen z *Vpředu* odejít a čtvrtý ročník tohoto časopisu vychází v září 1948 jako *Junáci, vpřed!* už bez něho. Nabídku

od Mladé fronty, aby se stal redaktorem *Mladého technika*, odmítá. (Foglar 1997: 186-187; Nosek-Windy 1999: 196-197) „Kteréhosi dne roku 1948 (to už bylo po únorovém komunistickém puči) zavolali z Mladé fronty mého spolupracovníka na pohovor a tam mu řekli, že dva podobné časopisy vedle sebe být nemohou a že se musí spojit dohromady. A co víc: že od příštího ročníku bude šéfredaktorem pan Hauser z Brna, můj kolega v redakci, a já že budu přeřazen do redakce *Mladého technika*, vydávaného rovněž Mladou frontou. A název spojeného časopisu bude znít *Junáci, vpřed!* [...] Když jsem se dostavil do liduprázdné redakce *Mladého technika*, srdce mi pukalo zármutkem nad náhlou katastrofou tak báječně se rozvíjejícího *Vpředu*, že jsem z místnosti, kde mě nikdo nečekal, prostě odešel. Druhý den jsem dal výpověď z pracovního poměru. Redaktorování v technickém časopisu mě ani trochu nelákalo, oželel jsem i právo na placenou dovolenou, nechtěl jsem o Mladé frontě ani slyšet.“⁵⁸

Vyhazov z *Vpředu* byl koncem Foglarovy profesionální redaktorské kariéry - třebaže později bude spolupracovat s časopisem *ABC* a dalšími periodiky jako *Pionýr*, *Naše rodina* aj., jeho žurnalistická tvorba už nikdy nebude tak výrazná jako v *Mladém hlasateli*, *Junáku* či *Vpředu*. Jediný „jeho“ časopis který mu zbyl, byl oddílový časopis *Dvojky Čigoligo* (někdy pod názvy *Originál Váša*, *Pomalago* či *Gonio*), který vydával pro chlapce z oddílu nepravidelně, později coby měsíčník s přestávkami od roku 1929 do roku 1988 (celkem asi 1 200 stran textu) a který jeho nástupci psali, třebaže v nepravidelné periodicitě a s dlouhými odmlkami, i potom co Foglar pro *Čigoligo* psát přestal. Zatím poslední, mně známé a prokazatelně vydané číslo je z prosince 2010.⁵⁹ (Zapletal 2007: 173-175, 230; Švejdová in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 115)

4.5 Jaroslav Foglar – volnočasový pedagog

K uvedení tématu použiji zkrácenou citaci Miloše Zapletala z výňatku literární kritiky Bedřicha Bössera z roku 1964 otištěné v časopisu *Zlatý máj*: „Zejména na něho nemohou zapomenout dnešní třicátníci, jimž vydatně pomáhal jak svými knihami, tak radami a pokyny

⁵⁸ FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu*. 2. přepracované a doplněné vyd. Praha: Olympia, 1997, s. 187. Sebrané spisy Jaroslava Foglara: 21. ISBN 80-7033-482-7.

⁵⁹ Některé z těchto *Čigolig* (vč. mnou zmiňovaného) je možné dohledat na webových stránkách *Dvojky* – viz Petrlík 2011.

na stránkách Mladého hlasatele v době pro ně nejhorší, za okupace. Tehdy řídil Foglar ústně, dopisy i prostřednictvím Mladého hlasatele veškerou mimoškolní činnost desetitisíců našich dětí, které se jeho pokynům podřizovaly ochotně a dychtivě... [...] Patřím také k těm starším, kteří na sobě již nemohli poznat působení Foglarovy mise. Ale považoval jsem za svou povinnost seznámit se s ní a přijít na kořen této mimořádné a podivuhodné síle vychovatelské osobnosti Foglarovy. Ani jako literární kritik, ať už mám jakékoli mínění o estetických kvalitách jeho knížek, nemohu a ani nemám právo ignorovat jejich pedagogickou sílu, jejich mimořádně jednoznačný a přitom kladný účín na malé čtenáře, protože mistrně si dovede získat děti jako jen málokdo a my zrovna v přítomné době pedagogickými osobnostmi ani neoplýváme.“⁶⁰

Jaroslavu Foglarovi se podařilo prostřednictvím spisovatelské a redaktorské činnosti rozšířit svůj pedagogický vliv z malého oddílového kolektivu až na velice rozsáhlou skupinu československé mládeže, která šla kvantitativně do statisíců. (Zapletal 2007: 53-54; Nejezchleb 2011: 17, 36) Speciální pozornost si zaslouží jeho čtenářské kluby (případně čtenářské kroužky), kterým se budu věnovat v této podkapitole.

Čtenářské kluby vznikly podle Nejezchleba (2011: 35-36) v *Mladém hlasateli* v roce 1937, konkrétně od čísla 36 II. ročníku (v němž byla poprvé uvedena výzva k jejich zakládání, pravidla fungování klubů apod.), a to za účelem získání přehledu o potřebném nákladu výtisků jednotlivých čísel pro předplatitele a jejich snazší distribuci.

Podle Zapletala (2007: 53-54) ale čtenářské kluby vznikly za jiným účelem, totiž aby jejich prostřednictvím bylo možné organizovat družiny i z těch čtenářů, kteří nejsou ve skautských oddílech - třebaže s využitím programové náplně skautských družin a jejich organizační struktury. Tomu odpovídají i Foglarova slova z jeho autobiografie v kapitole *Zakládám čtenářské kluby*: „*To jsem ještě nebyl zaměstnancem Melantrichu, ale jen přispěvatelem do Mladého hlasatele. V mých plánech a návrzích byla sice myšlenka čtenářských klubů zakotvena, ale zatím ne zcela rozpracována. Pan redaktor Mencák jí snad nedůvěřoval, a tak v Mladém hlasateli založil pouze „Tábor mladých“, neurčité sdružení mládeže, do kterého měli být přijímáni zasloužilí čtenáři, kteří vykonali něco mimořádného a všeobecně prospěšného. Byla to jistě ušlechtilá myšlenka, ale já měl na mysli něco jiného! Já v duchu viděl hochy a děvčata v zapadlých vesnicích či malých městečkách, kde nebyla*

⁶⁰ ZAPLETAL, Miloš. *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. V Praze: Knižní klub, 2007, s. 86-87. ISBN 978-80-242-1902-8.

žádná příležitost k nějakému hrdinskému činu, a přece bylo nutné dát nějakou náplň jejich volnému času! Tak jsem razil myšlenku, aby se hoši a děvčata sdružovali do malých, nejméně čtyřčlenných part s určitými pravidly a zákony, a já že jim budou v Hlasateli na klubovní stránce psát různé pokyny a návody k užitečné činnosti, kterou by byli schopni provozovat.“⁶¹

Dvorský (2011: 33) a Novák (in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 107) doplňují, že si byl Foglar dobře vědom toho, že ne každé dítě chce či má možnost být registrováno ve skautském oddíle, a proto je nutné i neskautům nabídnout smysluplný program, který je bude vhodnou formou pobízet a motivovat k tomu, aby se z nich staly rozvinuté a morálně pevné osobnosti. To bylo podle Dvorského (2011: 33) také důvodem, proč klukům z ulice adresoval většinu své redaktorské práce a více než polovinu svých knih, z nichž se jen 8 věnuje přímo skautským či jiným oddílům, kdežto zbylých 11 popisuje chlapecké mikrokolektivy jako jsou školní party či čtenářské kluby sdružené okolo jím redigovaných časopisů. A právě čtenářské kluby jsou dle Dvorského vrcholem Foglarovy propagace klubovního života mimo oficiální strukturu organizací zabývajících se prací s dětmi a mládeží, s Junákem v první řadě. V tom byl Foglar jedním z průkopníků.

Výzva k zakládání čtenářských klubů měla strhující odezvu. Už během prvních dvou měsíců vznikly dvě stovky klubů a další bez ustání přibývaly až do května 1941, kdy byl *Mladý hlasatel* zakázán – to už jich bylo zaregistrováno 24 600⁶² a jejich prostřednictvím byl Foglar v pravidelném kontaktu odhadem se 100 000 dětí z celé země (klub musel mít min. 4 členy, byly ale i kluby vícečlenné), třebaže je potřeba počítat s tím, že některé kluby byly nečinné a určitý počet z nich byly „zakuklené“ skautské oddíly, které byly od října 1940 postavené mimo zákon. (Foglar 1997: 123-124; Dvorský 2011: 38; Zapletal 2007: 54; Nosek-Windy 199: 84, 146) I v tom Jaroslavu Foglarovi nahrávala doba, oficiální dětské organizace většinou nemohly normálně fungovat, což se čtenářských klubů de facto netýkalo. (Novák in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 107; Zapletal 2007: 54; Nosek-Windy 199: 188)

⁶¹ FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu*. 2. přepracované a doplněné vyd. Praha: Olympia, 1997, s. 123. Sebrané spisy Jaroslava Foglara, 21. ISBN 80-7033-482-7.

⁶² Nejezchleb (2011: 36) píše, že 200 klubů bylo registrováno během prvního roku a každý rok přibýlo asi 100 dalších. Při zakázání *Mladého hlasatele* v roce 1941 existovalo podle Nejezchleba 26 000 klubů. Prostým výpočtem zjistíme, že pokud by k 200 klubům přibývaly další kluby tempem 100 klubů za rok, rozhodně by celkového počtu 26 000 za čtyři roky nedosáhly. Nejezchlebovo tvrzení je tedy mylné. Ve zdroji z kterého vychází – dodávám že ne ze zcela důvěryhodného zdroje, jelikož ten byl vytvořen jako projekt, na němž se podílely i děti ze základní školy a oddílu TOM - stojí, že se za první měsíc přihlásilo 100 klubů, do konce ročníku je jich pak registrováno přes 200. Další přírůstky již kvantifikovány nejsou – viz Snětina 1995-2003. K faktografické části u Nejezchleba je tedy nutné přistupovat značně kriticky.

Od okamžiku založení čtenářských klubů přichází podle Švejdové (in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 115) Foglarova nejúspěšnější éra, kterou charakterizuje jako éru interaktivity. Třebaže členství v klubu nenabízí prakticky žádné výhody, je Foglar - vybízející k poctivosti, slušnosti a ušlechtilosti - svými čtenáři pochopen, vyburcovává je k aktivitě. Poté se s obrovským entuziasmem ujímá časově vyčerpávajícího řízení klubů. „Byla to úplná lavina, záplava přihlášek, a chodily pořád nové a nové, i přes prázdniny. A já byl ve svém živlu! Zapisoval jsem přihlášené kluby, psal jsem pro ně náměty k činnosti ve zvláštní rubrice *Hlasatele*, ze které se později vyvinula celá stránka s názvem *Klubovní záležitosti*, a pánové Mencák a Morávek se nestačili divit! Dal jsem natisknout členské průkazky a vyrobil plechové odznaky, což se klubům posílalo zdarma. Každý klub měl členskou povinnost poslat do redakce alespoň jednou měsíčně hlášení o své činnosti, a tak se korespondence rozrůstala [...]“⁶³

Po záboru Sudet se členi stovek čtenářských klubů z této oblasti přes stránky *Mladého hlasatele* opětovně kontaktovali a pokud to bylo možné, tak kluby své fungování obnovily na jiných místech republiky - až taková byla v některých z nich soudružnost mezi členy a vůle pokračovat. S okupací celé země a druhou světovou válkou se však podmínky pro činnost čtenářských klubů neustále zhoršovaly - nesměla se veřejně používat jejich čísla, členové klubu nesměli nosit své kroje, pořádat veřejné akce apod. Vše vyvrcholilo zákazem *Mladého hlasatele* v květnu 1941, kdy přišel Foglar o možnost promlouvat ke svým klubům v rubrikách tohoto časopisu. I tak stovky z nich dál setrávaly ve své činnosti, některé i po celou válku – například klub číslo 9905 „Věrní kamarádi“ si v listopadu 1940 slíbil, že se udrží až do osvobození, transformoval se ve sportovní klub a v roce 1946 byl zakládajícím čtenářským klubem časopisu *Vpřed*. (Nosek-Windy 1999:146,187-188, 190; Raba 2005: 138-139; Zapletal 2007: 54; Foglar 1997: 124)

Naděje na pokračování klubové činnosti napojené na dětské časopisy svitla Foglarovi v roce 1943 - překvapivě v proněmeckém časopise Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě jehož cílem bylo vychovávat českou mládež ve fašistickém duchu. Tento časopis se jmenoval *Správný kluk*, byl to čtrnáctideník o poměrně vysokém nákladu (150 000 výtisků) a působili v něm i někteří z autorů známých prvorepublikových periodik. Čtenářské kluby, které se v tomto případě ale nazývaly čtenářskými kroužky, dostal na starost Jaroslav Foglar, ačkoliv byl stejně jako ve svých mladohlasatelských začátcích jen externím

⁶³ FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu* . 2. přepracované a doplněné vyd . Praha: Olympia, 1997, s. 123-124. Sebrané spisy Jaroslava Foglara, 21. ISBN 80-7033-482-7.

spolupracovníkem, a ne členem redakce. I když se kroužky musely vypořádávat s celou řadou omezení, které předtím postihly i čtenářské kluby *Mladého hlasatele* a dívčí kroužky se registrovat nemohly vůbec, jejich počet se rychle rozrůstal - přešly pod ně totiž stovky bývalých čtenářských klubů, zapsal se i Foglarův oddíl Dvojka. Počet čtenářských kroužků se vyšplhal až na 4 000. (Nosek-Windy 1999: 146-147)

Tyto kroužky byly podle Noska-Windyho (1999: 148) řízeny nikoliv redakcí, ale samotným Foglarem, který je vedl stylem původních čtenářských klubů *Mladého hlasatele*. To samozřejmě nemohlo dlouho vydržet - trvalo jen zhruba půl roku, než vše „prasklo“. Jeden z kroužků se tehdy kvůli své činnosti dostal do konfliktu s pověřencem Kuratoria a potom co se jeho členové odvolávali na Jaroslava Foglara, začalo vyšetřování. Foglarovi byl udělen zákaz další spolupráce s časopisem s odůvodněním, „že vede mládež v duchu republikánském a nikoli kuratorijním, čili profašistickém.“⁶⁴ Foglar se naivně pokoušel protestovat, nakonec měl štěstí, že se vyhnul trestnímu řízení. Nicméně, jak dál píše Nosek-Windy, to byl konec „foglarovských kroužků“ ve *Správném klukovi* a posléze i konec kroužků samých, jelikož redakce je po Foglarově odchodu nevládla organizovat.

Po válce Jaroslav Foglar obnovil čtenářské kluby v časopise *Junák* a potom co přešel do časopisu *Vpřed* i v něm. V té době bylo registrovaných přes 12 000 klubů, ačkoliv byly obnoveny dříve zakázané dětské organizace a třeba *Junák* tehdy prožíval svůj největší rozkvět, kdy měl i z důvodu propagace skautingu ve Foglarových knihách až 250 000 členů. (Zapletal 2007: 54; Motýl 2007) Jak už ale bylo řečeno, ani v tomto časopise nebylo dopřáno Foglarovi mnoho času a po jeho vynuceném odchodu se začaly stahovat mraky i nad čtenářskými kluby. Ty byly přejmenovány na čtenářské kroužky (jako ve *Správném klukovi*) a jejich členové skládali slib ve znění: „Slibuji, že budu hájit jednotu naší mládeže a budu jednat tak, abych byl pokládán za jejího vzorného příslušníka.“⁶⁵ Kvůli těmto změnám klesl počet klubů, kterých bylo o letních prázdninách 1948 přes 10 000, do února 1949 na 311 a do konce tohoto roku pak zanikly úplně. (Nosek-Windy 1999: 197) Poslední kontakt s obdobou čtenářských klubů měl Jaroslav Foglar v časopise *ABC*, s kterým spolupracoval v letech 1963-1966. V něm řídil klubovní rubriku a měl na starosti 100 klubů tohoto časopisu. (Nosek-Windy 1999: 159) To už však byla jeho „klubová labutí píseň“.

⁶⁴ NOSEK-WINDY, Václav. *Jestřábí perutě: povídání o foglarovkách*. Praha: Olympia, 1999, s. 148. ISBN 80-7033-618-8.

⁶⁵ Tamtéž, s. 197.

Pokud na čtenářské kluby Jaroslava Foglara nahlížíme jako na produkt volnočasové pedagogiky, vidíme, že je maximálně využito žádoucích účinků, které působení médií (časopisu) na vzdělávaného může mít – Foglar pomocí klubovní dimenze časopisů (ale nejen jí) socializuje, učí, definuje sociální skutečnost, vymezuje co je a co není správné, nabádá k pozitivní změně osobnosti. (Švejdová in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 118)

Důležité je, že přímo poskytuje návod k dosažení toho, o čem ve svém díle píše. Nejznámějším takovýmto návodem - vycházejícím z dětské potřeby soutěžit - je lovení třinácti bobříků, původně z románu *Hoši od Bobří řeky*. V časopise Foglar vyzývá čtenářské kluby, aby do redakce napsaly, jak se jim lov daří, co přitom zažívají za zážitky apod. Některé z dopisů pak pro motivaci ostatních otiskuje. Podobně je to i se žlutým kvítkem který mohou nosit jen ti, kdo se řídí pravidly boje za odstranění negativních jevů v mezilidském soužití. (Nejezchleb 2011: 18-19)

U pedagogické koncepce Jaroslava Foglara je patrná inspirace dvěma propojenými zdroji - skautingem a woodcraftem⁶⁶, jejichž cílem je všestranný rozvoj dítěte cestou od výchovy k sebevýchově. Zrovna tak jako skauting a woodcraft, jejichž metodiku Foglar znal dobře jako málokdo jiný, se zaměřuje na činnost malých dětských skupin, jejich prostředí a na aktivity v přírodě. Prostřednictvím mikrokolektivů čtenářských klubů uspokojoval potřeby jedince, dal mu program pro jeho volný čas. Foglar poskytl klubům pouze základní rámec, zajistil jeho členům pocit, že mají své místo ve skupině vrstevníků a nabízel jim činnost, ale kluby de facto fungovaly jako silně autonomní jednotky. Foglar jim byl daleko spíše průvodcem a rádcem než vedoucím. A v tom byla jeho velká síla. (Nejezchleb 2011: 19, 25-26, 37)

Švejdová in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 116) se domnívá, že hlavním faktorem úspěchu Foglarových čtenářských klubů byl jeho intenzivní osobní zájem o čtenáře. Skutečnost že Foglar tisíce klubovních hlášení četl a odpovídal na ně, že mezi stovkami vzkazů našel konkrétní jedince vzkaz pro svůj klub a pocit důležitosti a sounáležitosti, opravdového zájmu který z toho musel pramenit. Švejdová uvádí jako příklad několik Foglarových vzkazů z klubové stránky časopisu, které jsou více než ilustrativní:

⁶⁶ Woodcraft je výchovné hnutí podobné skautingu založené v roce 1902 Ernestem Thompsonem Setonem. Snaží se o soužití s přírodou a jeho symbolickým rámcem je indiánská kultura. Více informací viz Šantora 2012: 14-15.

„Klub Černých jezdců Vás upomíná o pátku.“ „Smiřte se.“ „Sdělte, co se děje ve vašem klubu nyní, po odchodu Pavla!“⁶⁷

Vedení čtenářských klubů bylo důležitou a neopomenutelnou součástí života Jaroslava Foglara, to se koneckonců promítá i do jeho knih: „*Přihlásili jsme se potom v redakci časopisu ABC mladých techniků a přírodovědců do jeho turistické stovky pionýrských Raketových posádek. Redakce nám udělila pořadové číslo a schválila nám náš název Ztracená stopa. Jednou měsíčně jí posíláme hlášení o své činnosti.*“⁶⁸

V této podkapitole jsem nastínil identitu Jaroslava Foglara coby volnočasového pedagoga se zřetelem k jeho klubovní činnosti. Didaktickou stránku jeho literárního díla budu podrobněji analyzovat v rámci kapitoly 5, konkrétně v podkapitolách 5.1 Foglarovky jako morální kodex a 5.2 Foglarovky jako aktivizační text.

4.6 Jaroslav Foglar – stvořitel Rychlých šípů

Jaroslav Foglar se proslavil nejen jako spisovatel, ale i jako komiksový scénárista. Nejznámějším Foglarovým komiksem jsou samozřejmě kultovní *Rychlé šípy*, které zcela zastínily jeho další komiksovou tvorbu, třebaže byla poměrně rozsáhlá a zahrnovala komiksové seriály jako *Svorní gambusíni*, *Medvědí družina*, *Kulišáci*, *Pim a Red* a další. *Rychlé šípy*, jež daly vzniknout i románové trilogii, byly zfilmovány, zdramatizovány i jinak umělecky zpracovány. Okřídlené výroky z nich se staly součástí našeho každodenního slovníku a objevují se často i v médiích. Tématika Rychlých šípů (v komiksu i v románech) je úhelným kamenem této podkapitoly, zájemce o další Foglarovy komiksy a postavy v nich vystupující odkazují na knihu Václava Noska-Windyho *Jestřábí perutě* a další relevantní zdroje.

Poprvé se příběh Rychlých šípů, později prezentovaných jako čtenářský klub, objevil 17. prosince 1938 v 7. čísle IV. ročníku časopisu *Mladý hlasatel* a to pod názvem *Černí jezdci řadí*. Od té doby je pravidelnou součástí tohoto časopisu až do jeho zániku 17. května 1941,

⁶⁷ ŠVEJDOVÁ, Tereza. Foglarův přínos českým časopisům pro mládež. In: *K fenoménu Jaroslav Foglar: sborník příspěvků z konference Fenomén Jaroslav Foglar : Praha, Památník národního písemnictví, 17. září 2007*. Redaktorky sborníku: Růžena HAMANOVÁ, Dorota LÁBUSOVÁ. Praha: Památník národního písemnictví, 2008, s. 116. ISBN 978-80-85085-88-4.

⁶⁸ FOGLAR, Jaroslav. *Kronika Ztracené stopy*. Praha: Naše vojsko, 1967, s. 7.

ačkoliv Foglar původně předpokládal, že komiks po několika týdnech skončí. To se ale nestalo, jelikož pozitivní zpětná vazba předčila veškerá očekávání a výrazně ovlivnila prodejnost *Mladého hlasatele*. (Švejdvová in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 115,118; Dvorský 2010: 38-40; Nosek-Windy 1999: 76, 124, 126, 187; Zapletal 2007:)

Právě *Rychlým šípům* vděčíme za vznik silné tradice našeho původního komiksu. Foglar asi chápal, že pro dětské vnímání je nejpřirozenější formát příběhu, který pracuje s vnímáním obrazu. *Rychlé šípy* také nebyly jediným komiksem, který v *Mladém hlasateli* vycházel, československou premiéru si zde odbyla i dodnes oblíbená postavička Mickey Mouse či Kačera Donalda. (Švejdvová in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 118-119; Dvorský 2011: 40; Nosek-Windy 1999: 188)

Jaroslav Foglar se podle Dvorského (2011: 40) těmito americkými komiksy a k tomu filmovými groteskami beze vší pochybnosti inspiroval - novátorským a uhrančivým však nebyl nápad vydávání komiksu, ale koncept *Rychlých šípů*, které se staly prvním českým původním komiksem výchovného ražení, čerpajícím navíc z ryze domácího prostředí. „*Kreslené seriály nebyly žádnou novinkou, vycházely už radu let a získaly značnou oblibu. [...] Foglar přišel v Mladém hlasateli s tematickou novinkou – vymyslel seriál, v němž vystupovala pětičlenná parta českých kluků. Nabídl čtenářům příběhy podobné těm, o nichž psal ve svých knihách a jaké by se při troše fantazie mohly přihodit kterémukoli mladému čtenáři.*“⁶⁹

Rychlé šípy se odlišovaly od ostatních komiksů tím, že nabízely zajímavé příběhy, které se dají zažít v běžném chlapeckém životě, zpracováním reálného prostředí a zápletek, interaktivitou a aktuálností (příběhy byly např. vztažené k aktuálnímu ročnímu období či k dobovým událostem). Zcela zásadním a originálním pak bylo propojení *Rychlých šípů* s dalšími díly Jaroslava Foglara (hlavně s romány ze stínadelské trilogie, ale skrze lovení bobříků i s *Hochy od Bobří řeky*) a s jeho čtenářskými kluby. Vždyť i Rychlé šípy byly představeny jako čtenářský klub *Mladého hlasatele* číslo jedna a ve svých příbězích někdy reagovaly i na výzvy redakce tohoto časopisu. (Švejdvová in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 118-119; Nosek-Windy 1999:133)

⁶⁹ ZAPLETAL, Miloš. *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. V Praze: Knižní klub, 2007, s. 227. ISBN 978-80-242-1902-8.

Foglar se snažil mystifikoval veřejnost až do své smrti tvrzením, že klub Rychlé šípy skutečně existoval. Jedním z důvodů tohoto počínání bylo, že se Rychlé šípy měly stát příkladem hodným následování pro ostatní, skutečné čtenářské kluby. (Dvorský 2011: 38, 44, 46) „*Chtěl jsem začít na zadní stránce Hlasatele otiskovat nějaký neobvyklý a dlouho běžící obrázkový seriál. [...] A tu jsem narazil na partu výborných chlapců, velmi podnikavých, statečných, kteří o úžasná dobrodružství takřka zakopávali na každém kroku. K leckterým jsem jim i dopomohl. Slovo dalo slovo, a já je přiměl, aby si založili náš čtenářský klub. Což se také stalo. Po různých příhodách si dali název Rychlé šípy, a můj sen se začal naplňovat. Kteréhosi dne jsem potkal v budově Melantrichu kreslíře pana JUDr. Jana Fischera a zeptal jsem se ho, zda by dokázal nakreslit seriál, kdybych mu připravil podrobný scénář se zápletkou. Privil, že se o to pokusí! [...] Tím začala dlouhá řada příběhů, které dodnes znají celé generace čtenářů, od prarodičů přes otce a matky dnešních hochů a děvčat. Smluvili jsme si při tom, že jejich jména a adresy zůstanou trvale utajeny, aby je nikdo nevyhledával, nevyslychal a neobtěžoval. Utajil jsem i místa, kde klub Rychlých šípů žil, a neprozradím nic z toho, co o něm vím. Za léta jejich mladého života přinesly jejich příhody tisícům a tisícům čtenářů zářný příklad svornosti a vytrvalosti i odvahy a pevného přátelství, které mezi nimi trvale vládlo.*“⁷⁰ Už v dobách *Mladého hlasatele* se fanoušci Rychlých šípů snažili na Foglarovi vyzvědět, zda klub číslo jedna opravdu existuje a kde se dá nalézt – až tak sugestivně a plasticky tyto postavy na tehdejší dětské čtenáře působily. To byla voda na Foglarův mlýn, nejenže nic neprozradil, naopak tuto mystifikaci dále rozvíjel. Například v jednom díle komiksu popisuje, jak čtenáři *Mladého hlasatele* Rychlé šípy téměř vystopovali a jindy zase jak on sám s Rychlými šípy komunikuje a zadává jim úkoly. I po válce když začaly *Rychlé šípy* opět vycházet, si Foglar pohrával s myšlenkou, že budou jeho postavy přirozeně stárnout, aby vypadaly reálně, ale nakonec je zakonzervoval, a tak zůstali chlapci už natrvalo - což samozřejmě při jejich třetím vydávání na konci 60. let, kdy by členům klubu bylo okolo pětáctyřiceti, legendu že Foglar píše o dobrodružstvích klubu, které se před nedávnem odehrály, notně narušilo. (Dvorský 2011: 42, 46)

Komiks byl neustále populárnější. Dvorský (2011: 38-39) vidí příčinu ve faktu, že vycházel v kvalitním a oblíbeném časopise a pak také v politické situaci, kdy okupace a válka vyvolávala potřebu relaxačního tisku, který by pomohl alespoň na chvíli zapomenout

⁷⁰ FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu* . 2. přepracované a doplněné vyd . Praha: Olympia, 1997, s. 127-128. Sebrané spisy Jaroslava Foglara: 21. ISBN 80-7033-482-7.

na neradostnou realitu všedního dne. Svůj vliv mělo i to, že byl zakázán časopis *Skaut-Junák* a většina jeho čtenářů začala náhradou odebírat *Mladého hlasatele*. Foglar zkrátka přišel se svým komiksem ve správný čas. Na jiném místě zase Dvorský (2011: 48-49) upozorňuje, že i marketingově (a Foglar jako marketingový pracovník pracoval) je sestava Rychlých šípů složena ideálně – každá postava je originální a dohromady tvoří mix, který lze velmi snadno „prodat“. „*Mirek Dušín, sportovní blond s vlnitými vlasy, organizačně schopný a morálně bez výtky. Brunet Jarka Metelka, kreativní a analytický člen klubu. Trochu ulíznutý Jindra Hojer, někdy zbytečně nerozvážený. Pak Červenáček, klubový grafik, malíř, charakteristický svou červenou lodičkou na hlavě. Nakonec nazrzlý ježatec Rychlonožka. – Zkrátka, takovou partičku aby v reálním světě pohledal.*“⁷¹

Rychlé šípy vládly tehdejšímu dětskému světu, ohlas na ně byl tak obrovský, že se Jaroslav Foglar rozhodl napsat o Rychlých šípech román *Záhada hlavolamu*, který je na pokračování otiskován v *Mladém hlasateli* a v roce 1941 vychází v nakladatelství Kobes a synové knižně. Redakce vlny zájmu dokonale využila – jelikož mnozí z čtenářů neměli stará čísla časopisu s prvními příběhy milovaného klubu, byl vydán sešit *Rychlé šípy a jejich 65 úžasných dobrodružství*, který byl několikrát dotiskován a nakonec dosáhl nákladu 180 000 výtisků. Také byl vyráběn model ježka v kleci, jehož prodej byl podpořen výborným marketingovým tahem, totiž vypsáním soutěže o jeho vyjímání. (Nosek-Windy 1999: 76-77, 188-189) Blízký Foglarův přítel a tehdy dorůstající chlapec Jiří Raba na tuto máni, kterou ale brzy pohřbil zákaz vydávání *Mladého hlasatele*, s humorem vzpomíná: „*Čtenáři přišli i o senzační sdělení, jak se podařilo Tondovi Kroupovi dostat ježka z klece: Na sdělené místo se dostavilo mnoho mladých dychtivých diváků, třebaže Tondovi příliš nevěřili. Ale on nezklamal. Otevřely se vrata do dvora, tam stál Tonda Kroupa, vedle něho velká klec a v ní jeho spolužák Ježek. Ježka se mu podařilo z klece dostat a oběma pak spasit se útekem.*“⁷²

Po válce vycházely *Rychlé šípy* v časopise *Junák* a po Foglarově odchodu do *Vpředu* na stránkách tohoto časopisu. Aby Foglar navázal na předválečnou tradici, připomněl *Rychlé šípy* čtenářům a seznámil s nimi novou generaci dětí, provedl velmi chytrý tah, který

⁷¹ DVORSKÝ, Miloš. *Mýtus zvaný Stínadla: Rychlé šípy, Vontové a hlavolam – realita versus fikce*. 2., rozš. vyd. Praha: Zdeněk Bauer, 2011, s. 48-49. ISBN 978-80-904272-5-9.

⁷² RABA, Jiří. *Jaroslav Foglar v hádankách a vzpomínkách*. Praha: Ostrov, 2005. s. 139. ISBN 978-808-6289-434.

navíc podpořil jeho mystifikaci, že Rychlé šípy jsou skutečným čtenářským klubem. Ve *Vpředu* začaly vycházet příběhy o chlapcích Písklounovi a Tloušťíkovi, kteří při svých toulkách městem náhodou narazí na protivníky Rychlých šípů – Bratrstvo Kočičí pracky. V tu chvíli jim dochází ohromující věc: „*Objevili jsme Bratrstvo Kočičí pracky! Tak to přece jen nejsou vymyšlené osoby! [...] To je úžasné! – Objevili jsme vlastně místa, kde žijí Rychlé šípy. Protože tam, kde je Bratrstvo Kočičí pracky, tam jsou i ony!*“⁷³ Oba protagonisté se nakonec s Rychlými šípy v příběhu doopravdy setkají, ale vše provází příslušné utajení, takže čtenářům se dostane jen informace, že Rychlé šípy skutečně existují – a víc už nic. Pískloun a Tloušťík se po pár dílech vytrácí, ale půda pro staronový komiks je připravena. (Dvorský 2011: 40, 42-44; Nosek-Windy 1999: 77, 129; Švejdová in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 115; Foglar 1997: 182)

Zájem o něj je opět mohutný, a tak Foglar začíná psát druhý díl stínadelské trilogie *Stínadla se bouří*, který vycházel na pokračování přímo v časopise jako předtím *Záhada hlavolamu* v *Mladém hlasateli*. Mezitím se ale stává politicky nežádoucím autorem, takže knižně román po dlouhá léta nemůže vyjít. Poprvé vychází v Polsku v roce 1958, česky pak až v roce 1970 v Olympii. Poslední tři díly *Rychlých šípů* ve *Vpředu* už nesměly obsahovat komiksové bubliny, jelikož tato praxe byla označena za buržoazní – naopak se klub účastní Stavby mládeže. Nakonec byli *Rychlé šípy* nahrazeni nejprve komiksem o „českém pionýru“ Dr. Emilu Holubovi a později komiksem *Jiskrovci* (i ten kreslil Fischer), jehož postavy členy Rychlých šípů připomínaly, ale byly „politicky uvědomělejší“ – třeba se přihlásili do Pionýra. Komiks *Rychlé šípy* do srpna 1948, kdy byl Foglar z *Vpředu* vyhozen, dosáhl celkem 220 dílů. (Nosek-Windy 1999: 76-79, 130, 196-197; Dvorský 2011: 40; Foglar 1997: 187)

Nová éra *Rychlých šípů* i s novým kreslířem přišla při politickém tání v roce 1968. V obnoveném *Skautu-Junáku* je otištěna ukázka komiksu a vyhlášen konkurz na nového kreslíře, jelikož Fischer mezitím zemřel. Konkurz vyhrál Marko Čermák a ve dvojčísle 5-6 z listopadu 1968 vychází po 20 letech nový příběh Rychlých šípů. Další už vycházejí ve stejnojmenném časopise *Rychlé šípy*, který existoval mezi lety 1970-1971 a který byl na velkoobjemové výrobě tohoto komiksu založen. To však vedlo k tomu, že Foglar začal „vykrádat sám sebe“, například nechal pro účely *Rychlých šípů* překreslit

⁷³ FOGLAR, Jaroslav. *Rychlé šípy*. 3. vyd. Editor Vladimír Dobrovodský. Ilustrace Jan Fischer. Praha: Olympia, s. 125. ISBN 978-80-7033-977-0.

některé díly svého komiksu *Kulišáci*, jenž byl publikován v časopise *ABC* mezi lety 1963-1966, což se ne vždy povedlo, třebaže Marko Čermák si poměrně rychle a s úspěchem našel cestu, jak pracovat s „foglarovskou poetikou“. Také téměř vymizel didaktický charakter, který komiks měl od svých prvních dílů a zůstali jen sympatičtí hrdinové se svými dobrodružstvími. Celkově komiks *Rychlé šípy* za celou dobu vydávání, ať už v jakémkoliv časopise a ztvárňovaný jakýmkoliv kreslířem⁷⁴, dosahuje 317 pokračování⁷⁵. (Nosek-Windy 1999: 131-133, 182-183; Dvorský 2011: 45)

Vše ale vzalo za své v průběhu normalizace, Foglar a s ním i *Rychlé šípy* se dostali zpět na index, a tak alespoň píše „do šuplíku“ poslední díl stínadelské trilogie⁷⁶ – *Tajemství Velkého Vonta*. Dopsal ho v roce 1977, ale poprvé vyšel až v roce 1986 v západoněmeckém exilovém nakladatelství Obrys/Kontur, které získalo tajně vyvezený rukopis románu, a v Československu dokonce až v roce 1990 v souborném vydání celé stínadelské trilogie pod názvem *Dobrodružství v temných uličkách*, jež bylo velice úspěšné a získalo 3. místo v anketě vyhlašované Národní knihovnou - Kniha roku 1990. Jako samostatný svazek vyšel román pod Olympií roce 1992. Ani to však nebyl poslední velký úspěch Foglarových Rychlých šípů. Pár měsíců před jeho smrtí vyšlo - ve vysokém nákladu a s několika bezprostředně navazujícími dotisky kvůli velkému zájmu veřejnosti - souborné knižní vydání komiksu *Rychlé šípy*, obsahující do té doby všechny vydané příběhy legendární pětičky. Tato kniha byla, mimo dalších ocenění, vyhlášena nejčtenější knihou roku 1998 v kategorii „fiction“. (Dvorský 2011: 79-81, 141-143)

Analýzou *Rychlých šípů* se zabýval třeba teoretik umění Zikmund-Lender (2009). Podle něj komiks nese silné výchovné poselství, ale také obsahy ideologické. Je zaměřen politicky liberálně a dominantně maskulinně. Zřetelný je také jeho marketingový podtext. Pro Jaroslava Foglara, jakožto bývalého kmenového pracovníka propagačního oddělení Melantrichu, nebyl marketing vůbec věcí neznámou, a to se také v jeho díle viditelně

⁷⁴ Fischer – 213 dílů, Junek – 8 dílů, Bohumír Čermák – 3 díly, Marko Čermák – 93 dílů – viz Nosek-Windy 1999: 131-133. Srovnej s poznámka pod čarou číslo 75.

⁷⁵ Informace Nosek-Windyho, že komiks dosáhl 316 dílů, je zastaralá, k roku 2014 existuje 317 pokračování – v *Prvním sborníku nezávislých foglarovců* z roku 2009 měl premiéru prozatím poslední díl *Rychlých šípů* s názvem Rychlé šípy u železničního mostu, který Marko Čermák nakreslil dle pracovního scénáře objeveného ve Foglarově pozůstalosti – viz Zachariáš, Trkovský, Stegbauer 2009.

⁷⁶ Jaroslav Foglar plánoval k existující trilogii napsat ještě další díl pod pracovními názvy Kdo byl Jan Tleskač?, Stínadla se bourají či Stínadla se budou bourat?, ale do své smrti napsal pouze jednu stranu. Více informací viz Dvorský 2011: 68-69.

projevuje. V *Rychlých šípech* jsou časopisy - *Mladý hlasatel*, později *Vpřed* - subtextem i kontextem celého příběhu, redakce je zde prezentována jako skrytý iniciátor vši organizovanosti a dobrodružství, což je otevřenou i skrytou reklamou časopisu, na jehož stránkách komiks vychází. Redakce je někdy přímo vyobrazená i v příběhu.⁷⁷ Jedná se o „marketingovou masáž“, zabalenou do *Foglarových poutavých narácí*⁷⁸, dodává Zikmund-Lender.

4.7 Jaroslav Foglar – gay, pedofil, věčný chlapec

„Nikdo nedovedl nosit učení takovým způsobem jako Ruda. Nikdo nedovedl odhazovat kadeře vlasů z čela tak elegantně a nenuceně jako Ruda! Nikdo se neuměl tak usmívat jako Ruda, ani uklánět u tabule, ani běhat s takovou svižností se schodů ani s takovou vznešeností vesele salutovat na pozdrav... Nikdo, nikdo, Nikdo! Petr byl o tom přesvědčen.“⁷⁹

„Pavel často pozoroval jeho světlé, průzračné oči a četl v nich jeho nejtajnější nálady. Někdy v nich viděl jakousi tvrdost, odvalu, odhodlanost, jindy mír a klid, někdy i podivný smutek, ten zpravidla za tichých večerů, když mlčky zírali do sinavého nebe a pozorovali plující oblaka. Jak zvláštní byl Ludva, jak velmi zvláštní!“⁸⁰

„Hoši byli už opáleni jako Indiáni, vzrostli a sílili. Prací a cvičením na čistém vzduchu se stalo, že neměli přebytečného masa na svém těle. Svaly jim zesílily a jejich hnědá těla byla jako z oceli. Výmol za sluneční zátokou, který hoši musili s počátku přelézati, přeskočili teď jedním skokem, lehkým a elegantním jako skáče kočka. Rikitan naučil chlapce správnému běhu. Hoši běhali jako laňky. Jejich hbité nohy byly svalnaté, ale štíhlé a rovné. A síla, mrštnost a dobře rostlé tělo jest přece pýchou všech správných zdravých chlapců na světě.“⁸¹

⁷⁷ Viz například příběhy Černí jezdcí se smiřují a Rychlé šípy v redakci In Foglar 2009.

⁷⁸ ZIKMUND-LENDER, Ladislav. Jak je to s tím Foglarem?. In: *Colour planet* [online]. 5. 9. 2009 [cit. 2013-03-27]. Dostupné z: www.colourplanet.cz/60318-foglar-ideologie-a-tepli-hosi

⁷⁹ FOGLAR, Jaroslav. *Boj o první místo*. Vydání páté, v Bloku první (upravené). Brno: Blok, 1969, s. 16.

⁸⁰ FOGLAR, Jaroslav. *Chata v Jezerní kotlině*. Vydání 6., v Olympii 1. Ilustroval Marko Čermák. Praha: Olympia, 1988, s. 140, s. 138-139.

⁸¹ FOGLAR, Jaroslav. *Hoši od Bobří řeky*. III. vydání. Obrázky: Z. Burian, výzdoba textu: Jar. Foglar. Praha: Jan Kobes, 1940, s. 132.

Po smrti Jaroslava Foglara se začalo jeho dílo intenzivně zkoumat z hlediska sexuality, jelikož se objevilo mnoho spekulativních teorií o tom, že byl homosexuál, dokonce pedofil. Tyto teorie byly podepírány opěvováním chlapeckého těla, líčením chlapeckého přátelství, a absencí žen a dívek v jeho literárních pracích⁸², dále Foglarovým celoživotním působením mezi chlapeckou mládeží a staromládeneckým způsobem života s matkou. (Pešek 2011)

U počátku těchto medializovaných spekulací stál MUDr. Jaroslav Hanzel⁸³, který údajně zapůjčil rozsáhlou cyklostylovanou lékařskou zprávu o Foglarově homosexualitě redaktorovi *Reflexu* Janu Potůčkovi pod podmínkou, že ji nezveřejní a nebude pořizovat její kopie. Potůček (2004) ji vyhodnotil jako velmi amatérskou analýzu opírající se pouze o pasáže z Foglarových knih, deníků a o vyjádření bývalých členů Foglarova oddílu a později také potvrdil její existenci Petru Blahušovi, který pro *Reflex* připravoval článek *Agent Jaroslav Foglar*, v němž je v souvislosti s lékařskou zprávou citován. (Blahuš 2002) Hanzel (2005) existenci takovéto zprávy důrazně popírá a argumentuje tím, že v dané době byl pouze sekundárním lékařem bez atestace, a nikoliv ošetřujícím lékařem Jaroslava Foglara, navíc by byl vázán lékařským tajemstvím, a domnělou zprávu by tedy Potůčkovi poskytnout ani nemohl.

I tak ale Hanzel (2005) trvá na tom, že byl Foglar gay, a navíc tvrdí, že má průkazné svědectví usvědčující Foglara ze spolupráce s gestapem, ke které byl přinucen vydíráním na základě dvou případů gestapem zaznamenaného přímého projevu jeho menšinové sexuální orientace. Tu Hanzel (2005) považuje za plně rovnocennou té heterosexuální, jako nezadatelné právo člověka mít svou vlastní sexualitu a vymezuje se vůči Blahušově článku, který homosexualitu podle jeho názoru primitivně popisuje jako slabost. Dále k Foglarovi (poněkud nesrozumitelně) dodává: „*Pokud jde o J. Foglara, tak právě díky jenom z knih vyvěrajícímu jemu blízkému homoerotickému cítění mohl takto vytvořit vedle dnes na přibězích pozapomenuté moralizující a tím dříve prospěšné dětské literatury dnes dětmi pro jiné zájmy k dnešnímu světu již tak nevyhledávané, jde vždy z hlediska lidského a nadto lékařského nadhledu o sexuálně neškodnou literaturu dětského věku.*“⁸⁴

⁸² Této problematice bude vyhrazena samostatná podkapitola 4.8 Jaroslav Foglar – chlapecký autor.

⁸³ Už o něm byla řeč v souvislosti s rehabilitací Jaroslava Foglara v 80. letech – viz s. 8 této práce.

⁸⁴ BLAHUŠ, Petr. *Agent Jaroslav Foglar. Reflex: společenský týdeník* [online]. Praha: Ringier ČR, 2002, 24/2002 [cit. 2014-09-19]. Dostupné z: <http://www.reflex.cz/clanek/placena-zona-causy/9689/agent-jaroslav-foglar.html>

Představa Foglara-gaye vyprovokovala řadu diskusí a někteří autoři začali psát o množství sexuality, jež podle nich obsahuje jeho literární dílo. Například Stanislav Komárek (2011) ve své eseji zastává názor, že jednou z příčin masové obliby foglarovek je jejich ztvárňování tabuizovaných citových vazeb mezi dospívajícími chlapci, a to i vůči jejich dospělým mužským vzorům. „*Zatímco řekněme starořecká společnost se svým společenským životem, pedagogikou i klepy točila kolem tohoto tématu jakožto centrálního, jeho potlačování na vědomé úrovni vede k nadšené oblibě knih Foglarova typu. Ty sice meziklukovské lásky pojednávají poměrně otevřeně, ale jaksi pod slupkou a zlehka lechtají limbický systém početného čtenářstva, které může setrvat v pocitu, že se ho to vlastně netýká.*“⁸⁵

Jan Stern (2005) zase píše, že *Chata v Jezerní kotlině* je o lásce autorem nepřiznané ale zároveň ani nezatajované, o lásce kterou Pavel Zeman pociťuje ke svému příteli - „lásce předtělesné“ jež je metaforou „lásky předheterosexuální“. „*Oba hoši měli srdce a hlavy přeplněné myšlenkami, ale jejich hovor byl skoro jednoslabičný a bezvýznamný. „Nesed’ na holé zemi,“ říká Pavel, „je zde přece pokrývka...“ Ludva neodpovídá. Ani se nepohne. Teprve za několik vteřin nepřítomně otáčí hlavu k Pavlovi, usmívá se svým nenapodobitelným úsměvem a říká tiše: „Jak je ke mně hodný, můj rudý bratříček...“*“⁸⁶

S názorem že Jaroslav Foglar nebyl klasickým zástupcem většinové heteronormativní společnosti se můžeme na veřejnosti potkat poměrně často a podporuje ho i vyjádření sexuologa Petra Weisse, podle něhož byl Foglar, spolu s některými dalšími známými autory literatury pro děti a mládež, pedofil. (Weis in *Nový čas*, 2002) Za homosexuálního pedofila⁸⁷ ho ostatně považují i sami někteří pedofilové. (Žák 2012: 86; Dan 2013)

Vzhledem k rozšíření tohoto názoru může být - ale také nemusí (problematika by si zasloužila vlastní zkoumání) - signifikantní jazyková úprava Foglarových knih v různých

⁸⁵ KOMÁREK, Stanislav. Jestřáb a kuřátka. In: *Eseje o přírodě, biologii a jiných*. Aktuálně.cz [online]. Praha: Economia, 2001 [cit. 2014-09-23]. Dostupné z: <http://blog.aktualne.cz/blogy/stanislav-komarek.php?itemid=12630>

⁸⁶ FOGLAR, Jaroslav. *Chata v Jezerní kotlině*. Vydání 6., v Olympii 1. Ilustroval Marko Čermák. Praha: Olympia, 1988, s. 140, s. 141.

⁸⁷ Nutno podotknout že za pedofila nekriminálního, tj. pedofila jenž se vyrovnal se svou sexuální orientací a nepřekračuje obecně respektované mravní a právní normy – viz Žák 2012.

vydáních. Například rozdíl v pasáži textu *Hochů od Bobří řeky* v III. vydání z roku 1940 a v XIII. vydání z roku 1991⁸⁸:

*„Ale teď nastoupil k závodu Mirek! Měl tělo ohebné a pružné jako kočka. Bosé nohy v krátkých kalhotech nad kolena přešlapovaly netrpělivě a každý sval v nich jen hrál. [...] Jeho tělo bylo jedinou napnutou strunou, smršťující se a opět vymršťující při shýbání se pro kameny a při skocích přes keříky. [...] Nevykonal jediného pohybu zbytečného. Celou mrštnost svého **skvostného** (zvýraznil M. P.) těla vložil do závodu.“⁸⁹*

„Ale teď nastoupil k závodu Mirek! Měl tělo ohebné a pružné jako kočka. Bosé nohy v krátkých kalhotách nad kolena přešlapovaly netrpělivě a každý sval v nich jen hrál. [...] Jeho tělo bylo jedinou napjatou strunou, smršťující se a opět se vymršťující při shýbání pro kameny a při skocích přes keříky. [...] Nevykonal jediný pohyb zbytečně, veškerou mrštnost svého těla vložil do závodu.“⁹⁰

Pokud pomínu pro nás nerelevantní a jazykovou normou či územ vysvětlitelné rozdíly v textu jednotlivých vydání („kalhotech“ – „kalhotách“ apod.), je přinejmenším zajímavé vynechání slova „skvostného“ ve vydání z roku 1991. Argument že bylo toto slovo vynecháno, protože je současným dětským čtenářům neznámé či vzdálené, neobstojí, jelikož je v totožném vydání použito na jiném místě - tentokrát ne v souvislosti s atletickým tělem Mirka, ale v souvislosti s osobností Roy Farella, chlapce z Rikitanova příběhu: „Později se povídalo na stanici Jezerní kutací společnosti, že daleko od Sluneční zátoky na dně kaňonu lovci našli ohlodané kosti nedorostlého člověka, a kdo mínil, že to mohly být pozůstatky Roye Farella, **skvostného** (zvýraznil M. P.) chlapce od Bobří řeky.“⁹¹ Nabízí se otázka, proč k této úpravě došlo? Bylo snad „skvostné tělo“ v románu pro chlapce od tehdy 84 let starého autora „už trochu moc“?

⁸⁸ Pro úplnost dodávám, že Jaroslav Foglar se dožil obou těchto vydání. Ale i fakt že k zmiňované jazykové úpravě došlo už před jeho smrtí, tedy v období kdy se jeho sexualita ještě neřešila veřejně v médiích, nám může leccos napovědět.

⁸⁹ FOGLAR, Jaroslav. *Hoši od Bobří řeky*. III. vydání. Obrázky: Z. Burian, výzdoba textu: Jar. Foglar. Praha: Jan Kobes, 1940, s. 26.

⁹⁰ FOGLAR, Jaroslav. *Hoši od Bobří řeky*. 13. vyd. Ilustrace Marko Čermák. Praha: Olympia, 1991, s. 24. Sebrané spisy Jaroslava Foglara, 1. ISBN 80-7033-149-6.

⁹¹ Tamtéž, s. 48.

Obdivovatelé Foglara a jeho díla spekulace související s autorovou sexualitou většinou odmítají. Důkazem Foglarova vztahu k chlapcům jakožto vztahu výhradně výchovného, pedagogického a nesexuálního je podle Zapletala fakt, že si ze stovek chlapců s kterými po desetiletí pracoval, nikdy žádný z nich na sexuální obtěžování či zneužívání z jeho strany nestěžoval. (Zapletal 2007: 240-242)

Častým argumentem je také to, že Foglar prožil během svého života několik „milostných vzplanutí“ k ženám, jež popisuje jeho autobiografie a některá další svědectví. Dokonce měl podle svého deníku ještě ve stáří erotické sny, ve kterých byly objektem sexuální touhy vždy ženy, a nikdy ne muži. (Bauer 2001-2010) Uvádím zde několik Foglarových vzpomínek a svědectví druhých osob týkajících se jeho intimních vztahů k různým ženám:

„Potkali jsme se na cestě s jakýmsi dívčím oddílem a já se seznámil s jednou jeho vážnou a příjemnou dívkou, zapálenou pro práci v oddíle jako já. [...] Jaký to byl rozdíl mezi touto dívkou a těmi, které jsem znal z tanečních hodin jako prázdně žijící děvčata. [...] Bylo to moje první citovější přátelení s dívkou [...] - Cosi podobného se mi pak přihodilo na jednom z mých prvních táborů ve Sluneční zátoce. Měli jsme v oddíle kromě jiných hochů také Moju Kalouse, a za ním přijížděl vždy v sobotu a neděli jeho tatínek s půvabnou Mojovou sestrou Jiřinou. Byla to veselá kamarádká dívka, velmi hezká a příjemná. S hochy si rozuměla, ale její přítomnost i při veškerém veselí mne vždy podivně rozechvívala. Snažil jsem se ovšem své pocity před ní i před hochy utajit, abych si nezadal.“⁹²

„Odtud jsem znal už z dřívějšíka některé zaměstnance, zejména pana Kobytku, paní Drážďanskou a slečnu Květu Žaludovou (mou tajnou lásku!) [...]“⁹³

„Ale známost jste přece měl?“ „Ano, s Boženkou Oldřichovou celých pět let, ale pak jsem to skončil, protože jsem pochopil, že na manželství nejsem. Měl jsem své plány, své knihy, a tak jsme se rozešli v dobrém.“⁹⁴

⁹² FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu*. Silůvky: TJ Sokol, 1989-1990, s. 72. ISBN 80-900050-7-1.

⁹³ Tamtéž, s. 118.

⁹⁴ BARTÍKOVÁ, Heda. *Důvěrné rozhovory*. Praha: Formát, 1999, s. 12. ISBN 80-86155-36-6.

„Co říkal o své lásce?“ „Říkával doslova: ‚V rozkvetlém sadu jsme šli s Boženkou, a přes větvičky třešně jsme si dávali pusy jednu za druhou.‘“⁹⁵

„Navštívil také Řecko, to bylo v roce, tuším 1980 nebo 1981, krátce po smrti své matky, a Jestřáb se tam zamiloval do jedné hezké tmavovlásky, jak mi později vyprávěl. Přivezl odtamtud fotografie, na kterých by na pláži s tou ženou rozesmátý, prostě bylo vidět, že prožíval hezké chvíle zamilování. Ale zřejmě nikdy nedokázal ve vztahu udělat ten rozhodný krok...“⁹⁶

Pravděpodobných příčin, proč Jaroslav Foglar nikdy nezaložil vlastní rodinu, nalezneme více. Za hlavní považuji jeho celoživotní vášeň pro skautský oddíl Dvojka, který po šest desetiletí vedl a pro nějž, jak už víme, doslova dýchal. Jaromír Charous, ve 30. letech člen Foglarova oddílu, komentuje jeho staromládenectví takto: „Každodenní práci pro oddíl byl Foglar naprosto oddán. Osobní zájmy a přirozené potřeby mladého zdravého muže šly zpravidla stranou. Slibné známosti s pohlednými dívkami končily dřív, než se patřičně rozvinuly. Myslím, že především proto, že vlastně nikdy nebyly u něho na nejpřednějším místě. Tam totiž vždy byla jeho Dvojka a jeho milovaná matka, kterou na delší dobu nikdy neopouštěl. O svoji matku pečoval, podoben v tom Nerudovi, až do konce jejího života. Zemřela u svého syna v pozhnaném věku 102 let.“⁹⁷

Právě zmiňovaná matka byla dle mého soudu další příčinou toho, že se spisovatel nikdy neoženil a neměl potomky. Foglar na ni totiž byl nezdravě zafixovaný a sdílel s ní společnou domácnost až do její smrti v roce 1980. Tento názor sdílí mj. i Miloš Zapletal (2007: 217, 238-239) podle kterého matka Foglarovi nahrazovala i prakticky nepoznaného otce – dospělý Jaroslav Foglar ji také neoslovuje a nepíše o ní jinak než v mužském rodě - používá přezdívku „Pumík“. Zapletal uvádí a komentuje záznamy z Foglarových deníků svědčících o závislosti a do jisté míry až oidipovském komplexu Jaroslava Foglara: „Pumíček se říznul do prstíčku.“⁹⁸ „Paní Foglarová měla v té době před sebou ještě čtyřadvacet let

⁹⁵ BARTÍKOVÁ, Heda. *Důvěrné rozhovory*. Praha: Formát, 1999, s. 59. ISBN 80-86155-36-6.

⁹⁶ Tamtéž, s. 53.

⁹⁷ CHAROUS, Jaromír. Začátky spisovatelství a skautské. In: *Jestřábe, díky: Jaroslavu Foglarovi Hoši od Bobří řeky a přátelé*. Praha: Ostrov, 2000, s. 17. ISBN 80-86289-12-5.

⁹⁸ ZAPLETAL, Miloš. *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. V Praze: Knižní klub, 2007, s. 238. ISBN 978-80-242-1902-8.

života. *Svého mladšího synka, který bude mít brzy padesát roků, objímá, jako by byl malý chlapeček, a říká mu: „Kdopak se jednou o tebe bude starat, ty malej šmolejku.“ Dovede ho však pěkně zpražit. Potom si Jaroslav do sešitu poznamená: „14. dubna. Dnes (jsem si vzal) poprvé trenýrky. Pumi říká: Kdo ti to dovolil!“⁹⁹*

Jeho stará matka o konkurentky nestála a využívala svůj nesporný vliv na syna k tomu, aby kladla jeho případnému milostnému poměru překážky – vždy s úspěchem. (Bauer 2001-2010) *„V těch neblahých dobách jsem koupil pro maminku chatu v Pikovicích, kterou jsme potom společně obývali řadu let od jara do podzimu. Zde jsem také prožil jeden kratičký letní příběh s rozvedenou mladou dívkou, kterou ale maminka neměla moc ráda, snad se bála, že mě toto vzplanutí od ní odvede a že zůstane sama. (Bratr už měl svoji rodinu a nebydlel s námi.) Naštěstí pro maminku a možná i pro mne chvilková idylka s odchodem léta skončila.“¹⁰⁰*

Ale nejen Dvojka a jeho matka, ale i další výchovná, spisovatelská a redaktorská činnost mohla být a pravděpodobně i byla pro Foglara a jeho mentalitu překážkou k udržení dlouhodobého vztahu. Sám to v rozhovoru s Hedou Bartíkovou komentuje slovy: *„Malíři Josefu Mánesovi říkal jeho otec: ‚Umělec má zůstat svobodný, jinak jen stěží doklopýtá k vrcholu, když mu na krku sedí žena a pár dětí!‘ Jeho názor se hodí i na mne. Nikdy bych nenapsal tolik knížek, miliony hochů a děvčat by nikdy nelovily bobříky, nikdy bych neprosadil Mladý hlasatel a Vpřed, protože by mne rodina přinejmenším rozptylovala.“¹⁰¹*

Celé věci jistě nepomohla ani Foglarova utkvělá vidina sebe samého coby věčného chlapce, který odmítá dospět a zestárnout (s trochou nadsázky můžeme mluvit až o jakési české obdobě Petra Pana zažívajícího dobrodružství ve své „dvojkařské Zemi Nezemi“). *„Vždycky jsem také – a to zase na rozdíl od jiných mladičků – toužil zůstat pořád chlapcem, nestárnout, žít pořád ve světě dětí, mládí! Miloval jsem - a dodnes jsem milovat a obdivovat nepřestal – nadevše tu kouzelnou prchavou dobu lidského žití – a čím dále tím více jsem byl rozhodnut upsat jí celý svůj život. [...] Umiňoval jsem si, že zůstanu chlapcem do smrti (!) a že nechci mít nic společného s těmi tak zvanými radostmi – ale podle mého názoru spíše*

⁹⁹ ZAPLETAL, Miloš. *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. V Praze: Knižní klub, 2007, s. 238-239. ISBN 978-80-242-1902-8.

¹⁰⁰ FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu*. 2. přepracované a doplněné vyd. Praha: Olympia, 1997, s. 192. Sebrané spisy Jaroslava Foglara, 21. ISBN 80-7033-482-7.

¹⁰¹ BARTÍKOVÁ, Heda. *Důvěrné rozhovory*. Praha: Formát, 1999, s. 12. ISBN 80-86155-36-6.

*trampotami a starostmi – dospělých lidí, které jsem měl pořád na očích. [...] A snad právě toto moje vášnivé vyznávání a uctívání chlapeckého věku – a odpor i obava a nejistota ze života dospělého – způsobily, že se můj život do značné míry opravdu utvářel potom tak, jak to vědí ti, kdož moji životní dráhu sledovali a znají [...]*¹⁰²

Navzdory některým svým vyjádřením, zástupu fanoušků a celoživotnímu láskyplnému vztahu se svou matkou se Foglar cítil občas osamělý a v pozdějších letech opakovaně litoval, že se nikdy neusadil. „[...] – a i když mám stovky přátel a další tisíce, které ani neznám jinak než z dopisování, přece jen rodinně jsem sám. A tu, když si občas uvědomím svou osamělost, je mi přitom úzko, a hluboce lituji, že jsem vlastní rodinu nezaložil.“¹⁰³ Tehdy hledal útěchu, sám už propadající vlastnímu kultu nepostradatelnosti, ve svém vychovatelském a pedagogickém přínosu společnosti. (Bauer 2001-2010) „A tak si myslím, že jestli moje dnešní rodinná osamělost je osobní škodou mojí, rozhodně nebyla a není škodou pro dnes již celé generace čtenářů i členů tisíce nejrůznějších druhů oddílů, klubu a jiných středisek mládeže (prázdninových táborů, školních družin atd.), kteří všichni více či méně těží z mé tvorby a z mých tak mnohých návodů k užitečné a přitažlivé činnosti.“¹⁰⁴ Po úmrtí své matky si tento, ještě větší pocit osamělosti kompenzoval tím, že se přimkl k rodině svého přítele Jiřího Raby, která ho přijala za svého člena a stála při něm až do jeho smrti. (Raba 2005; Bezděková in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 208)

Pokud jde o kult těla a tělesnosti, jenž je zřetelně akcentován v dílech Jaroslava Foglara (Mikulášek in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 51) a který je mu některými současnými kritiky vyčítán jako „úchylka“, je nutné podotknout, že v meziválečném období, kdy Foglar začal publikovat, nikdo v takovýchto vyjádřeních sexualitu nespatořoval, idolizace harmonie mužské tělesné a duševní krásy - antický ideál kalokagathia - byl zcela v souladu s tehdejšími výchovnými trendy a neodmyslitelně patřil a stále patří k poslání výchovných organizací pracujících s dětmi a mládeží jako je Junák¹⁰⁵, Sokol a další. (Dvorský 2011: 28-30, 191)

¹⁰² FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu*. Silůvky: TJ Sokol, 1989-1990, s.8-9. ISBN 80-900050-7-1.

¹⁰³ Tamtéž, s. 22.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 8.

¹⁰⁵ Viz *Stanovy spolku Junák – český skaut, z. s.*, článek 1.

Sám Foglar vzpomíná, že jeho posedlost tělesnou dokonalostí vznikla po shlédnutí filmu Zorro mstitel v hlavní roli s Douglasem Fairbanksem z roku 1920. „*A ty jeho neuvěřitelné kousky pružnosti a odvahy spolu s jeho atletickým zjevem nám přímo učarovaly! Nikdy dříve jsme se nestarali o něco podobného, neznali jsme lehkou atletiku jako ji zná dnešní mládež. Ale teď po tom filmu to do nás vjelo! [...] Chtěli jsme všichni vypadat tak krásně jako Zorro mstitel! Byli jsme posedlí touhou po tělesné dokonalosti.*“¹⁰⁶

Excitovaná reflexe přátelství a dnes s rozpaky přijímané popisy Foglarových chlapeckých hrdinů mají kořeny v mravoučné literatuře devatenáctého století. Z této literární patetické tradice, nyní už předminulého století, jakoby vycházel i Foglar, sám narozený na počátku století dvacátého. Pro srovnání¹⁰⁷ se nabízí popis chlapecké postavy, jak ji vidí její vrstevník, ze slavného a opakovaně vydávaného chlapeckého románu Edmonda De Amicis *Srdce*, který poprvé vyšel v roce 1886¹⁰⁸, tedy pouhých jednadvacet let před narozením Jaroslava Foglara. „*A mimo to jest velký, hezký s korunou pěkných rusých kadeří, svižný, že přeskočí lavici jednou rukou se opíraje; umí již šermovati. [...] Všichni se na něho usmívají a za ruku nebo paže ho berou, když odchází, sbíraje úkoly svým milým způsobem. [...] Není možno nezáviděti mu, necítiti, že jsi ve všem za ním. [...] Ale pak, když zase přijdu do školy a vidím ho tak krásného, usmívajícího se s vítězoslávou, a slyším, jak odpovídá na učitelovy otázky snadně a jistě, a pak jak je úslužný, a jak všichni ho mají rádi, tu všecka trpkost, všechno opovržení ze srdce mi mizí, a stydím se, že jsem choval k němu takové city. [...] S jakou radostí bych mu byl řekl tváří v tvář upřímně: Derossi, ty ve všem nade mne vynikáš. Tys mužem proti mně! Ctím tě a obdivuji se ti!*“¹⁰⁹ Jak vidno, takovéto oslavování přátelství a popisování tělesně i duševně ušlechtilých chlapců bylo běžnou literární konvencí - rozhodně nevnímanou nějak příznakově. (Brožová in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 152-154)

Z výše uvedeného vyplývá, že zdroj Foglarovy posedlosti tělem a tělesností bychom neměli hledat v jeho sexualitě, ale spíše v jeho životní zkušenosti a ve vlivu dobové výchovy.

¹⁰⁶ FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu*. Silůvky: TJ Sokol, 1989-1990, s. 49. ISBN 80-900050-7-1.

¹⁰⁷ Srovnej s popisem Rudy – viz s. 43. této práce.

¹⁰⁸ Do češtiny byl přeložen v roce 1888, prozatím poslední české vydání vyšlo v roce 2006.

¹⁰⁹ DE AMICIS, Edmondo. *Srdce*. Překlad Tomáš Uchytíl. Praha: Český klub, 2006, 244 s. ISBN 80-856-3795-2.

Zikmund-Lender (2009) se v rámci výzkumu ověřování existence homosexuální vizuality zaměřil mj. i na Foglarovo dílo a jeho percepci u mužů-gayů starších 30 let. Už během zkušebních rozhovorů byl podle něj znát spíše negativní postoj respondentů vůči možnému propojování foglarovek s homosexuální orientací: „*To jsem četl, ale vůbec jsem v tom neviděl nějakou sexuální rovinu. Ten Foglar byl zajímavý sociálně. Líbily se mi sociální vazby mezi chlapci, to mi na tom přišlo zajímavé a přitažlivé. Ale vůbec mi tam nefungovaly erotické představy.*“ (Jakub S.)¹¹⁰ Pokud už respondenti připouštěli nějaké projekce, byly podle Lendera spíše platonického charakteru: „*No ano [četl Foglara], ale já jsem to tak v té době absolutně nevnímal. Až dávno poté jsem zpětně zjistil, že to má takové prvky. Ale platonické, nepředstavoval jsem si to sexuálně.*“ (S.)¹¹¹ Autor popisuje i situace, kdy dotazovaní bránili své dětské hrdiny a projevovali k Foglarově dílu až obdiv: „*Četl jsem všechno, ale nijak jsem to v tom v té době neviděl. Bavilo mě na tom to tajemno. Nejoblíbenější kniha je Tajemství černého delfína¹¹². To je taková dobrodružná knížka, byly tam zajímavý hry a bavilo mě, že on dokázal udržet napětí. Mě dokonce spekulace o spojení Foglara a gay tématu trochu uráží, vždy jsem v tom viděl knížky o přátelství.*“ (Petr Ž.)¹¹³

I ve výsledcích dotazníkového šetření zazníval spíše odpor k homoerotickému výkladu foglarovek: „*Jeho knihy jsou o čistém přátelství bez homosexuality. Člověk, který nikdy nezažil kamarádství bez sexu by neměl knihu hodnotit z tohoto pohledu. [...] Odpověď je ne. On psal o tom o čem sní každý kluk a to najít kámoše a být v partě.*“ (Radim)¹¹⁴

Závěrem výzkumu bylo, že muži-gayové starší 30 let nepřipouštěli homoerotický podtext foglarovek, ale ideál přátelství v nich obsažený, i s prvky jako je držení se za ruce či kolem ramen s přítelem stejného pohlaví, na ně silně zapůsobil jako, pokud použijeme slov autora, „*jakási stopa sociálního vzorce.*“¹¹⁵.

¹¹⁰ ZIKMUND-LENDER, Ladislav. Jak je to s tím Foglarem?. In: *Colour planet* [online]. 5. 9. 2009 [cit. 2013-03-27]. Dostupné z: www.colourplanet.cz/60318-foglar-ideologie-a-tepli-hosi

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² Respondent zřejmě myslí *Poklad Černého delfína*.

¹¹³ ZIKMUND-LENDER, Ladislav. Jak je to s tím Foglarem?. In: *Colour planet* [online]. 5. 9. 2009 [cit. 2013-03-27]. Dostupné z: www.colourplanet.cz/60318-foglar-ideologie-a-tepli-hosi

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Tamtéž.

4.8 Jaroslav Foglar – chlapecký autor

„Vyčítají vám absenci žen a dívek. První vlajku přece dala Rychlým šípům Vlasta. Úmyslně jsem se od děvčat odpoutal, nemohl jsem je do děje umístit. Proč o nás nenapišete seriál, naléhají dívčí návštěvy. Tak mi dejte typ a já o vás napíšu. To nejde na komando. Žil jsem klukovským životem v Nuselském údolí, až jsem si ani neuměl představit, že budu velký. Já budu klukem do smrti, tvrdil jsem všem.“¹¹⁶

Specifická konstrukce genderových identit a mezipohlavních vztahů v *Rychlých šípech* (ale můžeme dodat že v téměř celém Foglarově díle) je podle Zikmunda-Lendera (2009) očividně nevyvážená a posilující mužskou dominanci v exkluzivně utvářené společnosti a na intelektuální bázi. Možné vysvětlení nerovnovážného stavu vidí v tom, že jde o popis prostředí, v němž se Foglar celý život pohyboval, tedy prostředí chlapeckého oddílu. K této možnosti se kloní i Zapletal (2007: 94). Druhým možným vysvětlením je podle Zikmunda-Lendera dobrá marketingová strategie, která hlavně u komiksu *Rychlé šípy* reagovala na komerční potřebu propojit co nejvíce dospívajících chlapců, jejichž socializace kolektivním vymezováním je ve věku 12–18 let silnější než u dívek, čímž zvyšovala prodejnost periodik, v nichž komiks vycházel.

Samozřejmě se nabízí i možnost, že za vyloučením žen z Foglarových románů a komiksů byla jeho eventuální homosexualita. Někteří z respondentů již zmiňovaného výzkumu Zikmunda-Lendera¹¹⁷ vysvětlují tuto exkluzi jako přirozenou pubertální inklinaci ke stejnému pohlaví, která může vést až k přechodnému homosexuálnímu chování. *„Vnímám jsem je jako prodchnuté přátelskými vztahy, vzory pro čestné jednání, nepřišlo mi až tak nenormální, že se tam vyskytují vesměs jen chlapečtí hrdinové.“ (J.L.) „Přátelství, kdy se jdou kluci koupat, nebo se drží za ruce, nebo kolem ramen jsem vnímal jako přirozené a vzácné přátelství.“ (Honza M.)“¹¹⁸*

¹¹⁶ SÝS, Karel a Jaroslav FOGLAR. *Chlapci, slibme si... Obryš-Kmen: týdeník pro literaturu a kulturu*. Praha: Futura, 2007, 31/2007. 1210-1494. Dostupné z: <http://www.obryskmen.cz/archivok/index.php?rok=2007&cis=31&cl=05>

¹¹⁷ Viz s. 52 této práce.

¹¹⁸ ZIKMUND-LENDER, Ladislav. Jak je to s tím Foglarem?. In: *Colour planet* [online]. 5. 9. 2009 [cit. 2013-03-27]. Dostupné z: www.colourplanet.cz/60318-foglar-ideologie-a-tepli-hosi

Přesto není pravda, že se ve foglarovkách dívky nevyskytují vůbec. Pravda, není jich mnoho, ale především v počátcích a v závěru Foglarovy literární tvorby se – byť zpravidla ve vedlejších úlohách – objevují. Příkladem může být postava Tončy Sedlářové ze *Záhady hlavolamu*, které Jindra Hojer natolik důvěřuje, že jí svěří dopis (byť s notnou dávkou chlapecké povýšenosti), jenž má předat jeho rodičům, kdyby se náhodou nevrátil z nebezpečné výpravy do Stínadel. „*Tonča Sedlářová byla docela rozumné děvče a Jindra jí mohl věřit, že vše dobře zařídí. To je, že nepoběží hned s brekotem k nim domů vyburcovat celý barák, jakmile se jen trochu setmí. [...] Tonča přijala dopis s vážnou tváří, trochu zkoumavě na Jindru pohlédla a řekla: „Ale Jindro, co to zase bude? Kam jdete?“ Ale když viděla, že Jindra o tom nechce mluvit, pochopila, že to není věc pro ni, a už byla zticha. Jindra to dovedl ocenit. Zlatá Tonča!*“¹¹⁹

Najdou se však i výjimky, kdy mají dívky v příběhu výraznější roli a to jak jako kladné, tak i jako záporné postavy. Za kladné je možné uvést Vlastu, která věnuje Rychlým šípům vlajku po závodě Mirka Dušína s vůdcem Černých jezdců a v jejich příbězích se objevuje opakovaně a členky klubu z *Historie Svorné sedmy* Jiřku, Lenku a Martinu.

Další výjimkou potvrzující pravidlo je komiks *Kulišáci*, který vycházel v časopise *ABC* mezi lety 1963–1966, v němž byly i dívky součástí pionýrské družiny, o níž příběhy pojednávaly. Toto „zrovnoprávnění“ bylo ale nařízené redakcí a Foglarovi nebylo příliš po chuti. Časem využil existence dívčích klubů a ženského elementu *Kulišáků* se zbavil tím, že nechal dívky založit si vlastní klub, následkem čehož mohl tvořit komiksy o čistě chlapecké družině, jak mu nejvíce vyhovovalo. (Pešek 2011)

Nátlak redakce *ABC* na zapojení dívek do komiksu i jejich všeobecně častější výskyt v románech Jaroslava Foglara souvisel s dobou. Přišla 60. léta, od vydání prvních čísel *Rychlých šípů* uběhlo třicet let společenských proměn, sílilo emancipační hnutí a kategorie ženy (a tedy i dívky) získala na důležitosti. I literární kritika mu vyčítala, například ústy spisovatele a pedagoga Františka Továřky, diskriminaci děvčat, a tudíž zúžené a neživotné pojetí výchovy. (Toman in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 86)

Třebaže to Foglar alespoň minimálně reflektuje a začne dívčí postavy využívat častěji, (čímž získávají knihy i komiksy na realističnosti) je nechuť pracovat s „femininem“ a částečný despekt k ženským postavám, které by měly zasahovat do jeho iluzorního

¹¹⁹ FOGLAR, Jaroslav. *Záhada hlavolamu*. Vydání čtvrté. Brno: Blok, 1969, s. 50.

chlapeckého světa, ve spisovatelově díle poměrně jasně vidět. „*A jak to může bavit ta děvčata s nimi? Nejsme nepřátelé děvčat, doma přátelíme s několika dívčími kluby, ale myslíme si, že se společné táboření chlapců a děvčat ani trochu nehodí. Mohli bychom například my u nás ve Ztracené stopě mít takový program jako máme, kdyby tu s námi byla děvčata? Většinou by je jistě nebavil a leckterá dívka by jej ani nezvládla.*“¹²⁰

To se pak asi nejintenzivněji projevuje v závěrečném díle stínadelské trilogie *Tajemství Velkého Vonta*, v němž negativně vystupuje dívčí klub Amazonky. O dívkách z tohoto klubu expresivně pojednává Petra Erbenová ve své diplomové práci *Jaroslav Foglar včera a dnes*: „*Haha-Bimbi je jedinou dívkou, která má v příběhu nějakou vážnost. Nemohu si pomoci, ale ostatní dívky jsou popisovány prostě jako „slepice“.* Myslím, že tento výraz je jediný výstižný.“¹²¹

Erbenová (2012: 48-49) popisuje mimo jiné také první setkání Rychlých šípů s Amazonkami, při němž dívky pobíhají zmateně po pavlači, což autorka považuje za degradující spojení odkazující na odvěký symbol ženského klevetění a neupřímné povahy. Tím je ženským postavám předurčeno hraní rolí nejen vedlejších, ale i mírně směšných, k čemuž napomáhá i vykreslení jejich chování ve fikčním světě Jaroslava Foglara - neumějí (na rozdíl od chlapců) myslet racionálně a zachovat klid, jsou násilnické (s využitím dalšího „typicky ženského atributu“ nacpané nákupní tašky), neopatrné, upovídané, naivní a v žádném případě nejsou rovnocennými partnerkami či protivnicemi chlapeckých postav.

Autorka (2012:49) ještě zdůrazňuje – a za zmínku to vzhledem k některým názorům připisujícím Foglarovým textům homoerotický podtext¹²² určitě stojí - naprosto výjimečnou situaci, kdy postava Haha-Bimbi využije svých „ženských zbraní“ jako přesvědčovacího prostředku namířeného na Rychlonožku, jenž jejím „svodům“ nakonec podlehe. „*Nic víc nechci než to, abys přemluvil ty svoje Rychlé šípy, aby toho pátrání po tajemství Velkého Vonta nechaly – a hleděly si svého! A to je vážně všechno! Jsi opravdu hodný a milý kluk!*“ *Usmála se na něj úsměvem, při kterém ho až zamrazilo, a odešla s nějakými děvčaty ze své*

¹²⁰ FOGLAR, Jaroslav. *Kronika Ztracené stopy*. Praha: Naše vojsko, 1967, s. 215.

¹²¹ ERBENOVÁ, Petra. *Jaroslav Foglar včera a dnes* [online]. Plzeň, 2012 [cit. 2014-11-16] s. 48. Dostupné z: <https://otik.uk.zcu.cz/bitstream/handle/11025/2737/Diplomova%20pracePetra%20Erbenova.pdf?sequence=1>. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni, Pedagogická fakulta, Katedra českého jazyka a literatury. Vedoucí práce Mgr. Vladimíra Brčáková.

¹²² Viz podkapitola 4.7 Jaroslav Foglar – gay, pedofil, věčný chlapec.

třídy. A teď je tady schůzka Rychlých šípů v klubovně a Rychlonožka – ještě celý zmámený řečmi i tím šelmovským úsměvem té žaby Prknárky – říká: „Lidi [...] tak mi napadá, jestli bychom radši přece jen toho všeho s tím Vládou Dratušem neměli nechat a hledět si jen svého!“ Byl přitom červený jako rak, a nikdo – kromě jeho samotného – nevěděl proč!? [...] Rychlonožka se ho potají zeptal: „Hele – neřekl ti taky někdo (původně kurzívou, tučným písmem zvýraznil M. P.), že jsi hrozně milý kluk? ?“¹²³

Třebaže je Jaroslav Foglar popisován a vnímán jako chlapecký autor, je nezpochybnitelné, že foglarovky četly i dívky. Třeba spisovatelka a herečka Nataša Tanská na ně vzpomíná takto: *„Foglar. Hltala som jeho knižku Hoši od Bobří řeky a dodnes som nezabudla na zážitok z nej..., skutočnosťou ostáva, že sme ju ja a niekoľko mojich kamarátok toho istého veku čítali a prežívali s rovnakým zaujetím ako chlapci..., je pozoruhodné, že to bola v istom období práve Foglarova kniha, ktorá nám pomáhala vyhábať sa vnucovanému ovzdušiu korzovej erotiky...“¹²⁴*

Na závěr uvádím tvrzení Václava Noska-Windyho (1999:34), podle kterého byl rozhodujícím podnětem pro Foglarovu snahu o knižní vydání *Boje o první místo* (jímž byla odstartována éra kobesovek) nadšený dopis břeclavských **čtenářek** tohoto románu vycházejícího do té doby na pokračování ve *Skautu-Junáku*.

4.9 Jaroslav Foglar – agent StB

V 50. letech se o Jaroslava Foglara začala intenzivně zajímat Státní Bezpečnost (dále jen StB). Ten na první kontakt s ní ve své autobiografii vzpomíná: *„Za námi se totiž táhla až z Prahy legenda, že jsme vlastně zakukleným skautským oddílem, což bylo v padesátých letech považováno za přinejmenším nežádoucí. Na jednom z táborů těchto let nás navštívili jacísi sběrači semen lesních stromů. Oděni byli do lesáckých uniforem, fotografovali si nás a přátelsky s námi hovořili, ptali se, jaké knížky hoši čtou ve volných*

¹²³ FOGLAR, Jaroslav. *Tajemství Velkého Vonta*. Třetí vydání. Praha: Olympia, 1999, s. 82. Sebrané spisy Jaroslava Foglara, 8. ISBN 80-703-3605-6.

¹²⁴ ZAPLETAL, Miloš. *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. V Praze: Knižní klub, 2007, s. 96-97. ISBN 978-80-242-1902-8.

chvilích, a prohlíželi si jejich deníky. Později, po návratu do Prahy, mi byly tyto fotografie předloženy v Praze na Státní bezpečnosti! Od té doby jsem od StB neměl pokoj.“¹²⁵

Dále vzpomíná, že snad v roce 1954 za ním přišel vyšetřovatel StB s tím, že má pro něj práci. Jelikož mu stále hrozilo, že bude obžalován za tajné provozování skautingu v oddíle, tak neodporoval. Měl pracovat v městské stanici mladých turistů a „dávat přitom pozor na zakuklené skautské pracovníky“ - zkrátka měl dělat donašeče. (Foglar 1997: 189)

Prostřednictvím autobiografie se tedy Foglar mnoho let před vypuknutím mediální kauzy¹²⁶ (viz dále) otevřeně přiznává, že byl s StB ve vynuceném kontaktu, ale na více místech dodává, že nikdy nikoho neudal a s StB fakticky nespolečně pracoval, třebaže byl vystaven psychickému nátlaku:

„Byl jsem úplně zrcen, tohle nebyla úloha pro mne! [...] Ve Stanici jsem vydržel rok, ale v úloze, pro kterou jsem tam byl dosazen, jsem neuspěl. Jednou za mnou přišel nějaký učitel průmyslovky s podezřelou žádostí, abych mu zapůjčil skautské příručky. Odmítl jsem ho, že už žádné nemám – ale pozdě se mě můj vyšetřovatel dotazoval, zda u mne někdo nebyl kvůli knížkám, a já žadatele zapřel. Nechtěl jsem být udavačem. Učitel byl pravděpodobně nastrčená osoba, aby StB věděla, jak se zachovám, a vytkla mi nespolehlivost. Tím jsem to u ní prohrál“¹²⁷

„Jednou, někdy i dvakrát týdně jsem se musel v Bartolomějské ulici hlásit u „svého“ vyšetřovatele Bílka, a ten pak se mnou prochodil dvě tři hodiny po Praze. A když mě náhodou při této „procházce“ potkal někdo, kdo mě letmo pozdravil, chtěl estébák samozřejmě vědět, kdo to byl, odkud se známe atd. Nic podstatného jsem mu nikdy neřekl.“¹²⁸

Podle svých slov se i dvakrát pokusil přerušit s StB kontakt. V prvním případě se nechal vyšetřit u psychiatra a posudek v němž stálo, že pokud bude nadále vystaven stresu, bude v dohledné době pracovní neschnopný, poslal svému vyšetřovateli a nedostavil se

¹²⁵ FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu* . 2. přepracované a doplněné vyd . Praha: Olympia, 1997, s. 104. Sebrané spisy Jaroslava Foglara, 21. ISBN 80-7033-482-7.

¹²⁶ Kompletní *Život v poklusu* vyšel poprvé ve dvou knižních svazcích mezi lety 1989-1990 – viz Nosek-Windy: 120-121.

¹²⁷ FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu* . 2. přepracované a doplněné vyd . Praha: Olympia, 1997, s. 189. Sebrané spisy Jaroslava Foglara, 21. ISBN 80-7033-482-7.

¹²⁸ Tamtéž, s 190.

na schůzku. Když se toto minulo dlouhodobým účinkem, sepsal Foglar cca dvacetistránkový spis o oddílové činnosti, odpracovaných brigádnických hodinách, pochvalných uznáních za tuto brigádnickou činnost apod. a dovolávající se nezávadnosti oddílového fungování jej opět poslal vyšetřovateli. Od té doby ho údajně StB – ať už pro jeho zprávu, nebo protože byl vyhodnocen jako neúčinný – přestala kontaktovat. (Foglar 1997: 106, 191-192)

Jaroslav Foglar byl po své smrti v rámci soudního sporu o dědictví obviňován již několikrát zmiňovaným Jaroslavem Hanzelem¹²⁹ a synovcem Petrem Foglarem ze spolupráce s StB, s níž podepsal - dle článku Petra Blahuše *Agent Jaroslav Foglar* otištěného v *Reflexu* - dne 31. října 1955 vázací akt jako agent s krycím názvem „ŠÍPEK“ a se zařazením jež napovídá, že měl pracovat proti „vnitřnímu politickému nepříteli“. Tato spolupráce měla trvat jen do 17. dubna 1956. Znalec spisovatelova díla Miloš Zapletal to podle Blahuše (2002) komentuje jako možný důkaz svědčící o bezvýznamnosti Foglarem dodávaných informací. Nicméně dále v článku se píše, že StB na Jaroslava Foglara vedla pozorovací svazek ještě v letech 1958-1961 a 1975, ačkoliv ze zbytků spisu, v roce 1983 skartovaného, nelze posoudit, zda byl nadále zkusmo kontaktován, nebo byl naopak hlídán jako potenciální nepřítel státu. K otázce - jak byl vůbec Foglar zverbován? - Blahuš (2002) dodává, že to mohla být hrozba zákazu činnosti jeho oddílu, která ho mohla zlomit a přinutit ke spolupráci, kteroužto domněnku podle autora potvrzuje i Zapletal: „*Obavy o to, že by mu Bezpečnost zakázala pracovat s dětmi, byly určitě tím hlavním impulsem, jenž ho vedl k podpisu agentského závazku. Nejspíš mu pohrozili tím, že když nepodepíše spolupráci, natrvalo mu znemožní vést oddíl. To by Jestřába zabilo, oddíl byla jeho náhražka rodiny.*“¹³⁰

Na tento článek, který vyvolal mnoho vášnivých (povětšinou nesouhlasných) reakcí, reagoval i Miloš Zapletal, který odmítá tvrzení, že by Foglar - třebaže vázací akt podepsal - skutečně s StB spolupracoval a donášel: „*V článku jsou opakovaně citována moje slova. Byl bych rád, kdybyste otiskli moje stanovisko: Jméno Jaroslav Foglar je v tzv. Cibulkových seznamech. Očekával jsem, že Petr Blahuš objeví hodnověrné důkazy o tom, jak Foglar na někoho donášel. Nezískal však nic jiného než výpis z registru svazků, kde ani není Foglarův podpis. [...] Ale sám úpis d'áblovi neznamená, že ten člověk d'áblům skutečně*

¹²⁹ V souvislosti s rehabilitací Jaroslava Foglara v 80. letech a v souvislosti s Foglarovou údajnou homosexualitou – viz s. 8 a s. 44 této práce.

¹³⁰ BLAHUŠ, Petr. *Agent Jaroslav Foglar. Reflex: společenský týdeník* [online]. Praha: Ringier ČR, 2002, 24/2002 [cit. 2014-09-19]. Dostupné z: <http://www.reflex.cz/clanek/placena-zona-causy/9689/agent-jaroslav-foglar.html>

*pomáhal v jejich pekelném díle. Někteří "agenti" jen zoufale kličkovali, snažili se nikomu neuškodit, jiní dokonce otevřeně varovali ty, na které měli donášet. Snažil jsem se Petra Blahuše přesvědčit, že obecným obviněním "z práskačství" bez důkazů ničemu dobrému neprospěje. [...] Blahuš nepředkládá jediný důkaz o Foglarově vině, a přesto vyvolává dojem, že byl Foglar zbabělý udavač.*¹³¹

Vzhledem k tomu že jak autor článku Petr Blahuš, tak jeho diskusní oponenti Miloš Zapletal, Václav Nosek a mnozí další mají skautskou minulost, je zřejmé - a mohu to potvrdit i z vlastní zkušenosti - že otázka Foglarova donašečství rozdělovala a částečně ještě dnes rozděluje skautské hnutí.

Rozsáhle se k článku Petra Blahuše a mimo jiné i k Foglarově obvinění z konfidentství vyjadřuje i Jaroslav Hanzel (2005), ale jelikož spolupráce Jaroslava Foglara s StB (či jak Hanzel tvrdí i s okupační protektorátní správou) - ať už domnělá či skutečná - není hlavním tématem diplomové práce, odkazují zájemce o tuto problematiku na další články uvedené v seznamu literatury¹³² a jiné relevantní zdroje.

Závěrem je ještě nutné dodat, že spisovatelův synovec Petr Foglar v roce 2006 odvolal v rámci společné tiskové zprávy s Pražskou pobočkou Sdružení přátel Jaroslava Foglara své výroky ohledně spolupráce Jaroslava Foglara s StB: *„Nemám žádné nové informace, že by můj strýc, spisovatel a vůdce skautského oddílu Hoši od Bobří řeky, Jaroslav Foglar, aktivně spolupracoval s STB. Informace z roku 2001, které měly dokazovat jeho spolupráci, se neprokázaly a žádné nové indicie, které by usvědčovaly spisovatele Foglara z udavačství, mně nejsou známy.*¹³³

¹³¹ ZAPLETAL, Miloš a Václav NOSEK. *Causa Jaroslav Foglar - Bumerang Reflexu č. 27. Reflex: společenský týdeník* [online]. Praha: Ringier ČR, 2002, 27/2002 [cit. 2014-09-19]. Dostupné z: <http://www.reflex.cz/clanek/placena-zona-archiv/9918/causa-agent-jaroslav-foglar.html>

¹³² Viz *Causa agent Jaroslav Foglar, Pan Blahuš se mýlí - a Odpověď Petra Blahuše*.

¹³³ *Synovec Jaroslava Foglara Petr Foglar se vyjádřil ke svým výroky ohledně údajné spolupráce J. Foglara s StB. Bohoušek.cz: Foglarovský magazín* [online]. 2. 10. 2006 [cit. 2014-09-19]. Dostupné z: <http://www.bohousek.cz/view.php?cislocianku=2006100301>

5. Diskurs díla Jaroslava Foglara aneb diskursivní typy foglarovek

V rámci kapitoly jsem shrnul diskurs a na základě kvalitativní analýzy pramenů¹³⁴ postihl charakteristické rysy foglarovek. Tento soubor textů jsem vymežil, ověřil existenci a kategorizoval jeho dominantní diskursivní typy vyplývající z analytické strukturace daného diskursu. Zároveň jsem i popsal důvody neutuchající popularity Foglarova díla. Jednotlivými dominantními diskursivními typy foglarovek – foglarovky jako morální kodex, foglarovky jako aktivizační text, foglarovky jako oslava Chlapectví, foglarovky jako předmět literární kritiky, foglarovky jako kult a kultický text, foglarovky jako mýtický text, foglarovky jako reflexe - a jejich bližší specifikací se budu zabývat v samostatných podkapitolách.

5.1 Foglarovky jako morální kodex

„Za nacistické okupace, v padesátých letech za sovětské okupace – v dobách, kdy okupanti a jejich domácí pomocníci skauting zakazovali a pronásledovali – knihy Jaroslava Foglara, pečlivě uchovávané a půjčované jen mezi dobrými známými, byly tajnými dvířky, jimiž k mladým lidem pronikaly skautské myšlenky a životní styl založený na „chlapeckých“ hodnotách, jako jsou čestnost, poctivost a přátelství – v dnešní kleptokracii možná poněkud směšných. Spolu se skautingem si to proto odnášel i J. Foglar. Jako mnoho demokratických spisovatelů prostě „nesměl“. Přitom vlastně nechtěl psát nic proti ničemu, bránil se: „Vždyť sem se nikdy politicky a ani jinak ... ničím neprovinil ... a moje knihy ... na čtenáře prokazatelně dobře působí.“ Právě ono dobré působení, výchovu k pravdomluvnosti, čestnosti a opravdovému kamarádství ovšem totalitní režimy vůbec nemohou potřebovat. Potřebují otupující propagační pochody, nikoli Píseň úplňku.“¹³⁵

Celoživotním spisovatelským záměrem Jaroslava Foglara bylo zušlechťování svých dospívajících čtenářů prostřednictvím příběhů. (Dvorský 2011: 18) Právě morální kodex v těchto příbězích obsažený považuje Zapletal (2007: 33, 40) za to nejcennější.

¹³⁴ Všechny analyzované prameny jsou uvedeny v seznamu literatury.

¹³⁵ NAVRÁTIL, Jiří. Pocta Jestřábovi. In: *Jestřábe, díky: Jaroslavu Foglarovi Hoši od Bobří řeky a přátelé*. 1. vyd. Praha: Ostrov, 2000, s. 11. ISBN 80-86289-12-5.

Podle Sládka (in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 26) je fakt že jsou Foglarovy narace zdrojem a nositelem morálních hodnot a norem jedním z jejich základních atributů. Stejně tak Dvorský (2011: 27-28) zdůrazňuje, že foglarovky jsou zaměřeny především na budování vnitřní ušlechtilosti. Foglar dle jeho názoru vyniká ve schopnosti zkombinovat morální rozměr s prostým, dobrodružným a tajemným příběhem - podává morální poučení v líbivém obalu.

Mravní rozměr foglarovek se projevuje v celé řadě příkladů. Výběrově například v situaci kdy v *Boji o první místo* odmítne Petr Solnar zúčastnit se „fackování za housku“, kterým si jeho chudý spolužák vydělává jídlo - sice zaplatí, ale svědomí mu zabrání udeřit. Nebo v osobě dobrosrdečného Dennyho z *Modré rokle*, který neustále vyhledává příležitost jak pomoci druhému člověku. Takovéto příklady bychom našli ve všech foglarovkách. Jejich hodnota spočívá v tom, že v nich dospívající čtenáři nacházejí hodnotový žebříček založený na víře, že přátelství, mravní čistota a další kladné hodnoty stojí vysoce nad penězi, pochybnou slávou apod. a také v tom že je nabádají a dávají jim podněty k vlastní sebevýchově a sebezdokonalování. (Zapletal 2007: 36, 41)

Skoro v každé foglarovce jsou přítomna i konkrétní mravní ponaučení, a i když jsou třeba zvláště formulovaná a naivní, podle Zapletala (2007: 34) se nad nimi dětský čtenář nepozastaví, přijímá je jako nedílnou součást knih Jaroslava Foglara. „*Jest to tak docela správné,“ rozhodl nakonec spokojeně Rikitan. „Máte žízeň jistě všichni stejnou a nemůžete-li se napít všichni, nebude pít ani jeden z nás.*“ [...] „*Mám velikou radost, že se žádný z vás o vodu nehlásil. Zde jste neúmyslně dokázali, že jste dobrými kamarády. Každý z vás tím, že zapřel v sobě žízeň a o vodu se nehlásil, učinil kamarádský čin druhým, protože jim dal možnost, aby oni se mohli o vodu hlásit.* [...] *Bud'te vždy k sobě takoví: Snášeliví, přátelští a hlavně obětaví. Na sebe myslíte vždy až naposledy.*“¹³⁶

Velký význam měly foglarovky coby díla hlásající porozumění a vštěpující základní morální hodnoty hlavně v obdobích nenávistného pronásledování a nesvobody totalitních režimů, jak o tom v úvodním textu podkapitoly mluví Navrátil, ale i mnozí další. (Zapletal 2007: 30; Šmejc in *Jestřábe, díky* 2000: 164-165) O morálce a etice se totiž ve foglarovkách nepochybuje, jsou konstantní a přirozeně dané.

¹³⁶ FOGLAR, Jaroslav. *Hoši od Bobří řeky*. III. vydání. Obrázky: Z. Burian, výzdoba textu: Jar. Foglar. Praha: Jan Kobes, 1940, s. 95.

(Mikulášek in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 61) „*Pan Foglar tady nezanechal jen velkou řadu romantických a dobrodružných příběhů, ale čistý a křehký svět kluků, kde vítězí spravedlnost, kde platí pojmy: čest, morálka, úcta k stáří, kde se nelže a kde má vždy slušnost navrch. Je to iluze, ale já si ji nechávám. Díky za ni, pane Foglare!*“¹³⁷

Nepochybování o morálních hodnotách a normách, nadto ještě estetické chápání jednoty krásy a dobra je obecně charakteristické pro výchovné romány 19. století. S těmi mají foglarovky společné mj. i tematickou blízkost, využívání černobílých postav a shodné ideové jádro – u obou jde o morální poučení a proměnu osobnosti hlavního hrdiny. Podobné je to ve foglarovkách a ve výchovných románech 19. století i s propojeným vztahem viny – trestu a dobrého chování - odměny. Vina nikdy nezůstává nepotrestána, obecně je odsouzenihodná a i za malé provinění může následovat nepřiměřeně tvrdý trest vč. poškození zdraví či ztráty života (otrava nikotinem, smrt v boxerském ringu kvůli podcenění srdeční slabosti atd.). Na druhou stranu konání dobra je vždy po zásluze odměněno, obvykle zvýšenou sociální prestiží. (Sládek; Mikulášek in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 25-26; 61-62)

Rozdíl mezi Foglarovými a výchovnými romány z předminulého století je ten, že u foglarovek někdy neznáme charakter a rozsah provinění a nevíme, zda k němu doopravdy došlo (například nejsou objasněny okolnosti Dernetova šílenství v *Chatě v Jezerní kotlině*). Foglar totiž nesledoval svými příběhy jen demonstrování postulátu absolutní morálky, foglarovky mají i jiné funkce. Dalším rozdílem je skutečnost, že u Foglara bývá tajemství zdrojem napětí a zdánlivě iracionální záhada se nakonec ukáže jako racionálně vysvětlitelná. Výchovné romány 19. století rovněž pracují s hororovými a frenetickými prvky, ale ty jsou na rozdíl od foglarovek bez výjimky podřízeny výchovnému, odstrašujícímu záměru, a ne vždy jsou racionálně vysvětleny. Většinou slouží jako exemplární příklad, preventivní varování před porušováním mravních norem. Zcela zásadním rozdílem je pak fakt, že ve foglarovkách jsou zvědavost a jistá dychtivost přijímány jako přirozené vlastnosti, které má literatura podněcovat a usměřňovat, kdežto mravoučná beletrie 19. století je vnímá jako nutné zlo ohrožující dětskou mravnost. (Mikulášek in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 54, 58, 62)

Tomuto typu beletrie se více než Foglarovy romány blíží jeho komiks *Rychlé šípy* se svou silnou výchovnou tendencí, který nepokrytě využívá exemplifikující strategii, jež počítá

¹³⁷ BARTÍKOVÁ, Heda. *Důvěrné rozhovory*. Praha: Formát, 1999, s. 45. ISBN 80-86155-36-6.

se snahou čtenáře identifikovat se s idolizovanou postavou a jejím imponujícím jednáním. Výchozím stavem příběhů *Rychlých šípů* je buď harmonie, která je narušena představiteli zla a znovu obnovena klubem Rychlých šípů, nebo naopak výchozím stavem je disharmonie a jednání Rychlých šípů vede ke nastolení normality a pořádku jako přirozenosti. (Mikulášek in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 64-65)

Foglarovky můžeme chápat také jako persvazivní literaturu. Pojem „persvaze“ je v *Novém akademickém slovníku cizích slov* definován jako „přemlouvání“, „přesvědčování“. V *Latinsko-českém slovníku* je latinské východisko tohoto pojmu „per-suadere“ přeloženo ve svém prvotním významu jako „s úspěchem raditi někomu“, „důvody nebo radou u někoho pořídit“, „přemluvit někoho“ a v odvozených významech i „navést“, „svést“, též „namluvit“. Jak píše Brožová (in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 141-142), persvaze je v obecném povědomí vnímána spíše jako negativní jev spojený s cílenou politickou, ideologickou a v poslední dobou nejvíce marketingovou agitací. Podle Brožové je výzkum persvaze v umělecké literatuře omluvitelný, pokud pro daný text není nejdůležitější jeho estetická funkce a můžeme odůvodněně předpokládat, že jeho prostřednictvím dochází k jednoznačnějšímu ovlivňování recipientů. Za takovéto texty, velmi vhodné pro zkoumání problematiky persvaze, označuje díla literatury pro děti a mládež, v nichž je estetická funkce rovnocenná či podřízená funkci výchovné – speciálně ty literární žánry snažící se o zachycení aktuální podoby světa a zorientování dětského čtenáře v něm skrze platné, dobově zakotvené mravní normy.

To ovšem odpovídá foglarovkám, které „navádí“ dospívajícího čtenáře k činnostem a jednání, díky kterému přijme svět - ohraničený obecnými, trvalými a nadčasovými mravními pravidly - za svůj prostor, v kterém se může s úspěchem a spokojeně pohybovat. Foglarovky samotné se však odehrávají v ideálním či idealizovaném prostoru, kde může sebevýchova čtenáře s přispěním knihy probíhat za maximálního vyloučení vnějších vlivů, čímž se autor vyvarovává časově podmíněnému, většinovému společenskému klimatu, který konkrétní mravní pravidla hierarchizuje a ve jménu pragmatičnosti dotváří, či dokonce redukuje. Tímto ideálním prostorem je ve foglarovkách dětské uskupení, šířeji příroda. (Brožová in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 142)

Pokud přijmeme výklad *Psychologického slovníku*, podle něhož je persvaze „způsobem ovlivňování postojů a jednání rozumovým přesvědčováním a věcnou argumentací s důrazem na intelekt a emoce přesvědčovaného“, pak stojí za zmínku, že Foglarova

(ale nejen jeho) návodná tábornická literatura vybízí k aktivitám nabízejícím zúčastněným hlavně emoční zážitek. Praktická zkušenost je v tomto typu literatury zásadní, a proto persvazivní strategie rezonuje prakticky v celém Foglarově díle, ať už jde o texty vyloženě příručkového charakteru či chlapecké romány. (Brožová in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 142-143)

V některých jeho knihách tematizujících práci dětského oddílu je podle Brožové (in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 144) persvaze skryta v dobrodružném příběhu a vyplývá z narativních zápletek, kterými buduje svět protipólů a kontrastů. V jiných je persvaze otevřeně přiznaná – jedná se o ty prózy, které fungují jako komplexní návod. „*DOKÁŽEŠ TO? Dokážeš zvednout jinému chlapci či děvčeti věc, která mu upadla, nebo mu dát přednost při vcházení do dveří, pomoci mu v něčem, poprosit ho, když od něho něco potřebuješ, a poděkovat, když on ti něčím prospěje? Dokážeš zůstat slušný a uhlazený, když druží tonou v hrubosti a neslušnostech? Přemýšlej o tom a snaž se to dokázat!*“¹³⁸ To zapříčiňuje situaci, kdy jsou foglarovky vnímány na jednu stranu jako geniální výchovatelské dílo, jež třebaže nemohlo po desetiletí vycházet, ovlivnilo v duchu skautských ideálů generace čtenářů a jako texty využívající dikci totalitních systémů na straně druhé, jak foglarovky provokativně hodnotí Komárek (2011). Brožová (in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 144-145) se vůči Komárkově jednoznačnému hodnocení vymezuje, považuje za důležité zkoumat foglarovky v kontextu doby jejich vzniku a v kontextu autorovy biografie. Podle jejího názoru Foglar osobně zažil¹³⁹ působení dětské literatury 19. století (a byl jím tedy i ovlivněn) stavící na prezentaci ustálených souborů ctností i kontrastních příkladů chování, aniž by to bylo veřejností hodnoceno jakkoliv příznakově - to se pak projevilo i v jeho literární tvorbě.

Metodu Jaroslava Foglara, s níž výchovně působil na své čtenáře, pojmenoval jeden z členů Dvojky, Foglarův spolupracovník a obdivovatel Jiří Zachariáš „literární výchovnou metodou“. (Pechová in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 136) Švejdová toto pedagogické působení hodnotí slovy: „*Jaroslav Foglar byl mistrem pedagogického působení, a ač je v povaze dětí distancovat se od čehokoliv, kde vystopují byt' jen náznak mentorování, jeho metodické návody, rady a výchovné působení přijímají beze zbytku. Proč? Odpověď je opět nasnadě. [...] Chcete-li, aby vám děti naslouchaly a řídily se vámi, musíte je umět získat.*

¹³⁸ FOGLAR, Jaroslav. *Kronika Ztracené stopy*. Praha: Naše vojsko, 1967, s. 113

¹³⁹ Připomínám, že se Jaroslav Foglar narodil v roce 1907, takže tato dětská literatura byla v jeho „dosahu“.

Neříkat prostě „udělej to“, ale názorně vysvětlit, k čemu to bude dobré. Nadchnout, strhnout, nedávat plané sliby. [...] Jeho pedagogické působení je jedinečné právě v tom, že byl snad jediným „učitelem“ morálky, kterého kdy děti zbožňovaly.“¹⁴⁰ Foglarova výchovná činnost se neomezovala jen na Dvojku a čtenáře jeho románů a povídek, jako „vychovatel“ působil i v dětských časopisech. (Švejdová in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 116) Známa je například jeho výzva čtenářům *Vpředu* z roku 1948, aby se spojili, vytvořili „Armádu Vzorných“ a postavili se „Armádě Ničemů“. (Nosek-Windy 1999: 196)

Foglarův didaktický záměr se v jeho dílech projevuje hlavně ve způsobu zobrazování hlavních postav jako ideálů hodných následování, jejichž morálně pevné postoje může čtenář napodobovat. Na druhé straně spektra pak stojí jejich protivníci, „černé postavy“ popsané z hlediska vnitřní i vnější charakteristiky zcela negativně - jako kladným postavám závidící, ale samy nemající vůli ke změně¹⁴¹. Na vzájemném střetu je pak demonstrován proces transformace hlavních hrdinů, jejich osobní růst a dozrávání. (Brožová; Mroczek in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 144; 101-102) Jako příklad takového černobílého pojetí postav můžu uvést stínadelskou trilogie – kladnými hrdiny jsou zde jednoznačně Rychlé šípy, zápornými postavami pak Bratrstvo Kočičí pracky. (Nováková; Mikulášek in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 40; 56; Nosek-Windy 1999: 126) S tímto důsledným rozlišením postav na kladné a záporné nesouhlasí Mikulášek (in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 56), podle něj vzor automaticky nesplývá s konkrétní postavou, ale s jejím aktuálním chováním a ta samá postava se může projevit jednou jako pozitivní a podruhé jako negativní příklad.¹⁴²

V silné schematičnosti postav a příběhů foglarovek můžeme hledat jeden z důvodů jejich popularity – čtenář ví, co od nich může čekat, což je pro určitou část čtenářské obce

¹⁴⁰ ŠVEJDOVÁ, Tereza. Foglarův přínos českým časopisům pro mládež. In: *K fenoménu Jaroslav Foglar: sborník příspěvků z konference Fenomén Jaroslav Foglar : Praha, Památník národního písemnictví, 17. září 2007*. Redaktorky sborníku: Růžena HAMANOVÁ, Dorota LÁBUSOVÁ. Praha: Památník národního písemnictví, 2008, s. 117-118. ISBN 978-80-85085-88-4.

¹⁴¹ Výjimkou jsou postavy Černých jezdců, které jsou původně popsány ve zcela negativním duchu, ale později je tento popis autorem zpochybněn a Černí jezdci se „napraví“ – viz příběh Černí jezdci se smiřují In Foglar 2009.

¹⁴² S Mikuláškovým názorem souhlasím, ve foglarovkách nalezneme více příkladů, kdy se kladní hrdinové zachovají přinejmenším diskutabilně – u Rychlých šípů můžu pro ilustraci uvést jejich zradu Vendy Rejholce a uzmutí mu ježka v kleci v *Tajemství Velkého Vonta* (s. 109-113), úmrtí klubového psa Bublíny, protože za něj Rychlé šípy odmítnou zaplatit „výkupné“ v *Dobrodružství v temných uličkách – Stínadla se bouří* (s. 344), nezákonné vniknutí Jindry Hojera do cizího bytu a odcizení vzduchovky (Foglar 2009: 293) apod. Stejného názoru jako Mikulášek je i Erbenová (2012: 50) a Dvorský (2011: 192-193)

garantem dobré četby a ztotožnění se s dílem jako se „svým“. Velkou roli hraje i konstantní ideová linka glorifikující hodnoty jako čestnost, pracovitost, obětavost a přátelství. (Mroczek in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 102-103)

Z těchto hodnot je obzvláště ceněno přátelství, jež je důležitým motivem prakticky všech foglarovek. (Zapletal 2007: 110-111) Foglar o něm píše: „*Jednou z nejkrásnějších a nejvzácnějších vlastností, které hoch či děvče může mít, je umění být někomu dobrým přítelem. Na první pohled se zdá, že to není zvláště obtížné. Víte však sami dobře, kolikrát se i s nejlepším kamarádem pohádáte, kolikrát ublíží i on vám, ať již domněle či skutečně – a kolikrát vy jemu! [...] Vzorný dobrý kamarád nikdy neurazí. Nikdy nic nevyčítá, neoplácí zlé zlým, nemstí se. Odpouští tiše, beze slov. Je ohleduplný. [...] Přemýšlej, zda máš takového kamaráda! A rozhodni se být sám někomu vzorným přítelem – i když on k tobě třeba zatím takový není. Dokážeš to? Jestliže ano, projevíš ušlechtilost svého srdce!*“¹⁴³

Nakonec dávám slovo Švejdové, která v rámci jakéhosi výzkumu, který není blíže specifikován a jenž se mi nepodařilo dohledat - a tedy nemohu zaručit jeho kvalitu či reprezentativnost - zjišťovala, jak jsou v současnosti¹⁴⁴ dětmi nazírány foglarovky. Třebaže se o její výzkum nemohu opřít jako o primární zdroj, tematicky vhodně uzavírá tuto podkapitolu a předestírá možnost dalšího bádání – ovlivňují ještě dnes foglarovky z morálního hlediska děti a dospívající? A pokud ano, jak? „*Zeptala jsem se toho kluka, jestli ho knížky Foglara, které kdysi četl, nějak ovlivnily. Zamyslel se a odpověděl: „Možná jo. Myslím, že je tam dobře ukázaný, jak jsou důležitý kámoši. Já bych třeba nepodrazil nikoho z party, a vo tom tam hodně je. Dycky sem chtěl mít takovej klub, jako byly Rychlý šípy. Teda já nemyslím jako mluvit slušně a tak, to jako chápeš, to by dneska nešlo. Ale jako kamarády, který nepodrazej, a taky pomáhaj okolí. Jasně, že když vidím babču s nákupem, tak jí to vezmu, a nebo když malej kluk neumí trik na skejtu, tak mu pomůžu se to naučit. Chápeš jako jak to myslím, ne?*“¹⁴⁵

¹⁴³ FOGLAR, Jaroslav. *Kronika Ztracené stopy*. Praha: Naše vojsko, 1967, s. 175.

¹⁴⁴ Chybí časová specifikace „současnosti“, můžeme pouze vycházet z toho, že tento konferenční příspěvek, na výzkum se odvolávající, pochází ze 17. září 2007 - pokud byl věcně správný, nemohl být výzkum příliš zastaralý.

¹⁴⁵ ŠVEJDOVÁ, Tereza. Foglarův přínos českým časopisům pro mládež. In: *K fenoménu Jaroslav Foglar: sborník příspěvků z konference Fenomén Jaroslav Foglar : Praha, Památník národního písemnictví, 17. září 2007*. Redaktorky sborníku: Růžena HAMANOVÁ, Dorota LÁBUSOVÁ. Praha: Památník národního písemnictví, 2008, s. 120. ISBN 978-80-85085-88-4.

5.2 Foglarovky jako aktivizační text

„Haló, kamaráde, chtěl bys vědět, co v Tobě věží? Chceš se přesvědčit, jsi-li vzorným, obdivuhodným chlapcem, jakých jest málo, či jenom obyčejným hochem, který nikdy ničeho nedokáže? Můžeš se to dozvědět! Změř jen svoji odvahu, dovednost, vytrvalost, sílu a všech těch třináct vlastností, jež má v sobě míti pořádný chlapec! Změříš je tím, že se pokusíš dokázati je tak, jako je dokázali Hoši od Bobří řeky v této knize. A uvidíš potom, jsi-li chlapec jako byli oni, nebo jen líný pecivál a strašpytel, bojící se jíti večer do sklepa či na půdu. Pusť se vesele a odvážně do toho! Skoč do toho rovnýma nohama! Nechceš býti přece zbabělcem, který umí jen knihu přečíst, ale sám ničeho neprožít. Nedej si ujíti příležitost! Musil by ses stydět sám před sebou, kdyby ses o to nepokusil a kdybys nedokázal, co dokázali Hoši od Bobří řeky.“¹⁴⁶

Dospívající mládež často řeší otázku co dělat se svým volným časem. V dobách, kdy začaly foglarovky vycházet, ještě mnohem intenzivněji než dnes, jelikož na rozdíl od současnosti příliš možností nebylo. Tehdy se staly právě foglarovky pramenem, který nejenže děti vybízel k tomu, aby byly aktivní, ale především jim dodávaly inspiraci a návody k činnosti, které jim byly více či méně dostupné. (Zapletal 2007: 113-115; Sládek in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 28) Staly se aktivizačním textem.

Díla, v nichž jsou praktické návody pro aktivní pobyt a činnost v přírodě prostoupena beletrizovanými pasážemi, i ty v nichž beletristický příběh obsahuje konkrétní návody k témuž, začala pronikat do naší literatury po roce 1918, když vznikly příznivé podmínky pro sdružování dětí a mládeže a bylo hojně překládáno dílo Ernesta Thompsona Setona s jeho myšlenkou woodcraftu. Typické pro tyto tituly bylo to, co je typické i pro foglarovky - lavírování mezi jejich zábavnou a didaktickou funkcí. (Brožová in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 143)

Didaktičnost foglarovek se projevuje více způsoby. Jednou z možností je poučení zakomponované do textu, jehož prostřednictvím autor vzdělává čtenáře podle svého záměru a podle předpokladu čtenářova stupně poznání, ačkoliv interním adresátem sdělení je literární postava – příkladem může být varování učitele: *„Nikotin je strašný jed pro vaše útroby, hoši! Nekuřte nikdo, než dospějete, nechcete-li si zničit život. Varuji vás! Varuji Vás! Nedejte nic na*

¹⁴⁶ FOGLAR, Jaroslav. *Hoši od Bobří řeky*. III. vydání. Obrázky: Z. Burian, výzdoba textu: Jar. Foglar. Praha: Jan Kobes, 1940, s. 6.

to, budou-li se vám vaši starší kamarádi smát, až odmítnete nabídnutou cigaretu. Vaše zdraví vám musí být milejší než pochybný obdiv kamarádů. Nekuřte!“¹⁴⁷ Další z možností je návodný (někdy až příručkový) text zjevně adresovaný čtenáři: „Naučte se dělat ze čtyř rukou takovéto sedátko pro přenášení zraněného!“¹⁴⁸ Obě varianty jsou hojně zastoupeny například v komiksu *Rychlé šípy*. (Mikulášek in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 55, 65; Dvorský 2011: 40)

Asi nejintenzivněji se aktivizační funkce projevovala u Foglarových časopiseckých prací. V časopisech zprostředkoval dopisování, radil co v jakém ročním období provozovat za činnost, jaké bobříky lovit apod. Všemožně se snažil aktivizovat čtenáře, soustředěné většinou do čtenářských klubů okolo daného periodika. Švejdová (in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 117-118) dokonce tvrdí, že Foglar předběhl svou dobu a už ve 30. letech 20. století uvedl do praxe koncept aktivního publika¹⁴⁹, jak je dnes chápán mediálními teoretiky.

Velký úspěch měly především Foglarovy metodické rubriky jako *Skautská stezka*, *Z bobří hráze* aj., kterým se budu dále věnovat. Tyto rubriky obsahovaly různé návody inspirované skautskou činností a jeho vlastní zkušeností a byly určeny nejdříve pro skauty a později pro děti které členy skautských oddílů nebyly. (Dvorský 2011: 33; Zapletal 2007: 53; Pechová in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 134-135)

Jako první z těchto rubrik se objevila *Skautské stezka* v *Mladém hlasateli*. Vyšla sice jen v několika málo číslech prvního ročníku a vycházela nepravidelně, ale Foglar v té době psal i jiné návodné články - radil v nich jak stopovat, jak si jak zabalit batoh apod. Po zahájení činnosti čtenářských klubů vznikla rubrika *Klubovní záležitosti*, prostřednictvím níž Jaroslav Foglar kluby řídil. Hlavně ale nabídl čtenářům lov bobříků podle svého konečně již knižně vydaného románu *Hoši od Bobří řeky*. *Skautskou stezku* pod jménem *Junácká stezka* (byla reflektována změna názvu skautské organizace) obnovil Foglar už jako člen redakce v pátém ročníku a vycházela až do zákazu skautingu v roce 1940, kdy ji Foglar opět přejmenoval na *Z Bobří hráze* a místo skautů psal o Hoších z Bobří řeky - pokračoval v ní až do zákazu celého časopisu. (Nosek-Windy 1999: 112-113, 185-186, 188-189; Zapletal 2007: 53)

¹⁴⁷ FOGLAR, Jaroslav. *Chata v Jezerní kotlině*. Vydání 6., v Olympii 1. Ilustroval Marko Čermák. Praha: Olympia, 1988, s. 140, s. 158-159.

¹⁴⁸ FOGLAR, Jaroslav. *Rychlé šípy*. 3. vyd. Editor Vladimír Dobrovodský. Ilustrace Jan Fischer. Praha: Olympia, s. 164. ISBN 978-80-7033-977-0.

¹⁴⁹ Souhlasím se Švejdovou, foglarovky jsou obecně vhodným materiálem pro zkoumání aktivního publika, např. z hlediska teorie „uses and gratifications“. Více informací viz McQuail 2009.

V časopise *Junák* rubrika obnovena nebyla, ale Foglarových návodných článků je v něm celá řada. Ve *Vpředu* byla Bobří hráz prvním textem, který pro tento časopis Foglar napsal – někdy má rozsah jednoho sloupce, jindy dvou, někdy je na celou stránku. Rubrika od počátku odráží tehdejší činnost Dvojky a je přizpůsobena aktuálnímu ročnímu období. Foglar ale nebyl jejím jediným autorem, otiskoval příspěvky i dalších autorů – např. známého skautského metodika M. Vosátky. Zanikla až vynuceným odchodem Jaroslava Foglara z redakce. (Nosek-Windy 1999: 113-114, 192; Foglar 1997: 183)

Čtenáři vpředovské éry nebyli aktivizováni pouze prostřednictvím této rubriky, velký význam mělo i zavedení Čestného odznaku Rychlých šípů za duševní zdatnost, za tělesnou zdatnost atd., vyhlášení soutěže na motivy Foglarovy dlouhodobé hry Alvarez, vydávání sběratelských nálepek a mnoho dalšího. (Nosek-Windy 1999: 194, 196; Raba 2005: 55)

Když bylo Foglarovi v 60. letech dovoleno publikovat, tak se jeho metodické články objevovaly v *ABC*, hlavně v klubovní rubrice Kompas. K opravdovému „comebacku“ Bobří hráze došlo v roce 1968 v obnoveném *Skautu-Junáku*, kde jí byly vyhrazeny až dvě strany a spolupracovali na ní i další významní autoři jako Zdeněk Pírek a Miloš Zapletal. Koncem roku 1969 však z týdne na týden přestala vycházet a jejím nástupcem se stává Jestřábův sloupek vycházející od března 1970 na pravidelné dvoustraně Skautskou stopou. Některé Foglarovy materiály jsou také využity v rubrice Volá země. Vše končí zákazem skautské organizace a zánikem jejího časopisu. (Nosek-Windy 1999: 114-115, 119, 182)

Poslední „aktivizační vzepětí“ Jaroslava Foglara v časopisech přišlo těsně po roce 1989 a to v Zapletaem obnoveném *Junáku*, v jehož propagačním čísle jsou v rubrice Skautská stezka otištěny některé z Foglarových starších materiálů. Ty ostatně coby Bobří hráz nalezneme i v časopisech *Tramp*, *Hlasatel* a dalších podobných. Foglar ale získává i prostor, který je určen výhradně jemu a jeho metodice - Jestřábník, který v *Junáku* vychází do října 1991. (Nosek-Windy 1999: 115, 183)

Bobří hráz se prolíná i s knižními foglarovkami, jejichž aktivizační funkcí se budu zabývat na následujících stránkách. Například byli čtenáři rubriky vyzýváni, aby dopsali Příběh Černého jaguára ze Zavřené knihy, který tvoří důležitou součást *Chaty v Jezerní kotlině* – a redakce pak tyto texty skutečně otiskovala, čímž povzbuzovala čtenáře k vlastní literární činnosti. (Mikulášek in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 64; Nosek-Windy 1999: 116)

Samotná Bobří hráz vyšla i knižně, jelikož se Jaroslav Foglar a Miloš Zapletal dohodli s nakladatelstvím Olympia, že vydají výběr nápadů, návodů, rad a dalšího materiálu ze starých rubrik Z Bobří hráze nádvkem s materiály z oddílových časopisů a kronik Dvojky. Kniha Z *Bobří hráze* se řadí k „foglarovkám-příručkám“ jako *Kronika Ztracené stopy*, *Náš oddíl* apod. Její velkou výhodou je možnost „vstoupit do děje“ kdykoliv během roku, jelikož roční cyklus je v ní rozdělen do jednotlivých týdnů. Z *Bobří hráze* vychází v září 1999, je ale nutné doplnit, že už za války vyšlo Z Bobří hráze jako sešit Klubu českých turistů a v roce 1991 vyšel takovýto výběr jako součást knihy *Zlaté údolí*. (Nosek-Windy 1999: 111, 113, 115) Ještě předtím byl součástí i IV. vydání *Záhady hlavolamu* z roku 1969 vydaného brněnským nakladatelstvím Blok.

Pravděpodobně neznámější a nejstarší „foglarovkou-příručkou“ je *Kronika Ztracené stopy*, jež byla psaná formou směsice kroniky a zálesácké knihy. Když byl Foglar dotazován, proč ji napsal, odpověděl: „*Odvěká touha mládeže – zejména chlapecké – spolčovat se v přátelská sdružení, kluby a party trvá. V rámci svého kamarádského sdružení chtějí něco podnikat, něco mimořádného, dobrodružného, k čemu je třeba odvahy, vytrvalosti ve zdolávání překážek, statečnosti. Nejvíce příležitosti k takové činnosti je venku, v přírodě. Ale i doma, v dusných zdech města, se dá dělat mnoho dobrého a zajímavého. Ale co? A kde? Moje Kronika Ztracené stopy má být takovou radou. Proto jsem ji napsal.*“¹⁵⁰ V odpovědi je více než kde jinde vidět autorova motivace nabízet dětem smysluplnou činnost a aktivizovat je.

Kniha byla rozdělená podle měsíců ze stejného důvodu, jako bylo později rozděleno Z *Bobří hráze* do týdnů – aby s ní bylo možné hned pracovat a čtenář měl srozumitelný návod, co může který měsíc dělat. Do redakce *Signálu*, kde *Kronika Ztracené stopy* na pokračování vycházela, skutečně dospívající psali, že si podle těchto návodů připravují svůj program. Části z knihy jsou k nalezení i v návodných člancích časopisu *ABC* v rubrice Kompas z let 1968-1970. Dvě vydání *Kroniky Ztracené stopy* se staly na dalších 20 let jedním z mála dostupných zdrojů inspirace pro činnost oddílů všech možných organizací i neorganizovaných skupin. (Nosek-Windy 1999: 95-96)

Další „foglarovka-příručka“, určená hlavně vedoucím oddílů, se jmenuje *Náš oddíl*. Je psaná formou odpovědí na fiktivní dopisy začínajících vedoucích, kteří žádají zkušeného „Slávka“ o radu. Obsahuje mnoho praktických rad a návodů - jak založit oddílovou tradici,

¹⁵⁰ NOSEK-WINDY, Václav. *Jestřábí perutě: povídaní o foglarovkách*. Praha: Olympia, 1999, s. 94. ISBN 80-7033-618-8.

jak vytvořit kamarádké ovzduší, cesta k přitažlivější zálesácké praxi apod. Vše z knihy je přitom Foglarem odzkoušeno v rámci jeho tehdy už více jak čtyřicetileté zkušenosti s vedením Dvojky. Tento titul je jakýmsi metodickým odkazem vůdce Jestřába dalším generacím vedoucích – také čekal na vydání 25 let, nejdéle ze všech foglarovek. (Nosek-Windy 1999: 100, 104)

Aktivizační funkci neměly jen beletrizované příručky, ale i klasické románové foglarovky. Nejblíže k předchozím titulům má *Poklad Černého delfína*, také věrně odrážející činnost a nápady z Foglarovy Dvojky a v 70. a 80. letech jeden z hlavních zdrojů inspirace k činnosti pro oddíly, kluby i neorganizované skupiny mládeže. (Nosek-Windy 1999: 91) Především protože v knize od kapitoly Místo doslovu autor oslovuje přímo čtenáře, poučuje je a nabízí několik her, které si mohou s určitými úpravami zahrát i se svými kamarády - tyto poučení a návody však prostupují celým románem. „[...] 10. *Mluv slušně a uhlazeně, nepoužívej obhroublých nebo dokonce sprostých výrazů. A uhlazené ať je i tvé jednání a vystupování. Pouhé pročtení těchto pravidel ovšem nestačí! To hlavní a nejtěžší teprve přijde: trvale se snažit o jejich plnění, aby vám přešly do krve. Opište si je do svých „Pracovních sešitů“, které si v oddílu jistě také zavedete, a jeden opis vyvěste na význačné místo v klubovně, aby je měl každý člen pořád na očích. Budou-li se alespoň tři čtvrtiny členstva v oddílu podle nich řídit, bude se každé činnosti v oddílu mnohem lépe dařit, jeho prostředí se stane přátelské, vřelé a přitažlivé. Takové, o jakém jste četli v této knize. A pro tuto bájnou dobu – až ve vašem oddílu nastane – vám zde vypisují několik našich her.*“¹⁵¹

Svou úlohu sehrály i romány *Pod junáckou vlajkou*, obsahující celou řadu návrhů na výpravy do přírody, závody a stále aktuální hry; *Přístav volá*, vedoucí čtenáře k rozvíjení tělesné zdatnosti; *Chata v Jezerní kotlině*, vybízející k hledání své vlastní „kotliny“; *Záhada hlavolamu*, díky níž vzniklo mnoho školních časopisů po vzoru Tam-Tamu a nejedno dítě se naučilo vnímat městskou architekturu; inspirace pro modelářství a sběratelství vyvolávající *Boj o první místo* atd.. (Zapletal 2007: 25, 114-115, 124-126; Nosek-Windy 1999: 68)

Bezesporu neznámějším aktivizačním prvkem foglarovek je lov bobříků, který se poprvé¹⁵² objevuje v knize *Hoši od Bobří řeky* v roce 1937 (časopisecky asi o tři roky dříve).

¹⁵¹ FOGLAR, Jaroslav. *Poklad Černého delfína*. 3. vydání. Ilustrace Břetislav Charwot. Praha: Atos, 1991, s. 163-164. Touha, 3. ISBN 80-900085-7-7.

¹⁵² Lov bobříků je popsán i v jiných dílech Jaroslava Foglara. Detailně je popsán například v *Kronice Ztracené stopy* – viz Foglar 1964: 117-125.

Od té doby začaly tisíce dětí lovit bobříky podle vzoru chlapeckého sdružení ze slavného románu. Foglar se bobříky snažil čtenářům přiblížit skautské zkoušky, které vedou k všestrannému rozvoji osobnosti - tento nápad se objevuje v ideální čas. *Hoši od Bobří řeky* jsou mezi lety 1937–1944 knižně vydány hned sedmkrát, ale ani to nestačí poptávce dětí, které nemohou být pro politickou situaci v zemi členy většiny z prvorepublikových organizací pro mládež (vč. Junáka), a tedy řeší co dělat se svým volným časem. Bobříci - podpoření romantickým příběhem - se stanou řešením jejich problému a oblíbenou zábavou české mládeže. Skvěle pracují s dětskou soutěživostí a nabízejí třináct¹⁵³ zkoušek, na kterých je možné ověřit si své kvality a zároveň soutěžit s vrstevníky. K lovu bobříků jsou čtenáři přímo vyprovokováni, jak ukazuje úvodní text této podkapitoly. (Nosek-Windy 1999: 39; Zapletal 2007: 19, 114, 119-120; Pechová in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 135)

Tematika bobříků se dočkala i vlastní publikace - malých kapesních knížeček či sešitů pod názvem *Zápisník 13 bobříků*, které obsahovaly pravidla jednotlivých zkoušek a místo pro záznamy o jejich skládání. Mezi lety 1937-1940 byl přílohou ke čtyřem vydáním *Hochů od Bobří řeky* a v roce 1941 ho Bureš a Foglar připravili pro samostatné vydání pod Kobesem jako rozšířenou verzi předchozích sešitů obohacenou o historii románu *Hoši od Bobří řeky*, o pravidla různých sportů, návody ke klubovému bodování a další náměty. *Zápisník 13 bobříků* vyšel v různé úpravě, rozsahu a obsahu v následujících desetiletích ještě několikrát, naposledy vyšel v roce 1991 *Pátý zápisník 13 bobříků*. (Nosek-Windy 1999: 196, 200-204)

Podle Nejezchleba (2011: 18, 29) je Jaroslav Foglar jedním ze zakladatelů pedagogiky volného času, což se odráží i ve foglarovkách, jež nabízejí čtenáři praktický návod co a jak lze dělat v každodenním životě. „*Foglar má stejnou důvěru jako Rikitan, čtenáři ztotožňují hrdinu s autorem, o kterém vědí, že je skutečným skautským vedoucím. Tento fakt dodává jeho příběhům na opravdovosti, ve čtenáři probouzí reálnou představu, že se příběh opravdu stal. Autor tak může snadno vzbudit potřebu čtenáře něco podobného rovněž zažít, což je nejsilnější stránkou pedagogické koncepce v jeho dílech.*“¹⁵⁴

¹⁵³ K původní sadě třinácti bobříků přibylo dalších třináct ve *Strachu na Bobří řekou*, poprvé vydaném časopisecky v roce 1989, knižně pak v roce 1990. Ale ti nezískali zdaleka tak velkou oblibu jako bobříci původní a dnes jsou polozapomenutí – viz Nosek 1999: 50; Zapletal 2007: 120.

¹⁵⁴ NEJEZCHLEB, Ondřej. *Jaroslav Foglar: odkaz jeho pedagogických idejí v současném hnutí klubů a oddílů* [online]. Brno, 2011 [cit. 2014-11-16]. 63 s. Dostupné z: https://dspace.k.utb.cz/bitstream/handle/10563/18557/nejezchleb_2012_dp.pdf?sequence=1. Diplomová práce.

Miloš Zapletal shrnuje aktivizační přínos foglarovek těmito slovy: „*Foglar nabízí mladým čtenářům aktivní činnost, pozitivní program. Vyzývá je, aby vedli plný, zajímavý život. Nebud' ňouma, pecivál. Vyprav se za dobrodružstvím do nejstarší městské čtvrti. Hledej Sluneční zátoku. Možná že i ty objevíš Jezerní kotlinu! Vstup do skautského oddílu, čekají tam na tebe silné zážitky. Jed' v létě na tábor, to je opravdová robinsonáda. Foglar je v tom neúnavný, přináší stále nové nápady a dovede je podat tak přesvědčivě, že děti jeho návrhy ochotně přijímají.*“¹⁵⁵

5.3 Foglarovky jako oslava Chlapectví

„*Jó – hošku – to není jen tak, časem se člověk moc mění, dnes máš jen trenky, zítra frak, z mladých let zbude jen snění. To musíš přec uznat, hošku, život že zastavit nejde! Každý den ztrácíme trošku, vše krásné pomalu přejde. A proto – hošku – šetři s tím, čemu se „chlapectví“ říká, i z něho zůstane jen stín, vždyť čas tak rychle utíká!*“¹⁵⁶

Tuto veršovánku napsal Jaroslav Foglar do deníku jednomu z členů Dvojky a vhodně ilustruje jeho osobní i spisovatelský vztah k Chlapectví (často ho psával s velkým písmenem na začátku), kterému se, jak už víme, rozhodl upsat svůj život. Chlapectví bylo jeho životním stylem, jeho světem. A foglarovky můžeme jako oslavu pomíjivého času Chlapectví vnímat.

Onen Chlapecký svět Jaroslava Foglara je světem pocitovým a fantazijním. Nedostupný dospělým pro jejich stereotypní a časoprostorové vnímání, pakliže neakceptují pravidla ideální, jež jsou založena na opravdovosti zážitku, projekci fantazie a absolutních hodnotách jako čest, přátelství, spravedlnost. Zjednodušeně řečeno - pokus se na tento svět „stříbrného větru“¹⁵⁷, plný dokonalých chlapců, „nenaladí“. (Mikulášek in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 48-49)

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií. Institut mezioborových studií Brno. Vedoucí práce PhDr. Mgr. Antonín Dolák, Ph.D.

¹⁵⁵ ZAPLETAL, Miloš. *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. V Praze: Knižní klub, 2007, s. 40. ISBN 978-80-242-1902-8.

¹⁵⁶ RABA, Jiří. *Jaroslav Foglar v hádankách a vzpomínkách*. Praha: Ostrov, 2005. s. 108-109. ISBN 978-808-6289-434.

¹⁵⁷ Autor odkazuje na motiv z románu Fráni Šrámka *Stříbrný vítr*. Ten má některé prvky (dospívání hlavního hrdiny, nerozumění světu dospělých apod.) společné s romány Jaroslava Foglara - viz Šrámek 1997.

Chlapectví ve Foglarově pojetí je věkově i mentálně ohraničeno, podle Mikuláška (in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 49) starší hoši už „stříbrný vítr Chlapectví“ neslyší, stávají se vůči jeho ideálům lhostejní, často až znechucenými pozéry snažícími se předčasně dospět. Jako příklad takové postavy Mikulášek uvádí Filipa, staršího studenta a kuřáka-pokušitele z *Chaty v Jezerní kotlině*. Chápání chlapectví se ve foglarovkách zásadně liší od chápání mravoučné literatury, v níž je chlapec nehotovým člověkem, a je ho tedy potřeba na plnohodnotné lidství připravovat a vyvarovat se výchovným rizikům, jež chlapecký věk obnáší, tvrdí Mikulášek. Ve foglarovkách je naopak chlapectví nejkrásnějším obdobím života, mnohem bohatším než předvídatelná, necitlivá a otupělá dospělost.

Foglarovky jsou výjimečné tím, že se jejich autor dokázal vcítit do uvažování a tužeb dospívajících chlapců a nabídnout jim to co hledají. (Dvorský 2011: 18; Brožová in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 144; Zahradník in *Jestřábe, díky* 2000: 13) Také záměrně vytváří vyhrocenou dichotomii mezi chlapeckým světem dobrodružství a romantiky a „okoralým“ světem dospělosti. (Brožová in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 144)

Podle Zapletala (2007: 104-105) Foglar o svět dospělých nestál, vnímal ho jako lhostejný, cizí, někdy nepřátelský – on měl svůj vlastní Chlapecký svět, pouze částečně se překrývající se světem dospělých, který opouštěl jedině pokud musel - a tehdy jen nerad. I dospělé postavy jeho knih (Rikitan, Tapin aj.) jsou vytvořeny tak, aby je čtenáři vnímali jen jako o pár let starší než postavy chlapecké. Foglar rovněž stojí při sporu klukovského hrdiny s dospělým vždy na straně chlapce, a i tím získává u čtenáře „body“, tvrdí Zapletal. „*Víte přece, že většina velkých lidí se na vás dívá jen jako na uličníky, na darebné děti, na které platí jedině pohlavky a hrozby. Ukažte těm přezíravým a nafoukaným lidem, že vy, chlapci, dovedete být právě tak užiteční jako oni a že na vás nemusí shlížet pořád tak spatra. [...]* Tahle revoluční Rikitanova řeč proti dospělým lidem hochům zněla jako rajská hudba.“¹⁵⁸

Mikulášek (in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 49-50) nabízí na „foglarovskou optiku“ světa dospělých jiný pohled, který je s tím Brožové a Zapletala v částečném rozporu. Popisuje ho jako nositele nezpochybňované vnější autority založené na autorově a vypravěčově substanciální důvěře v zákon, instituci a chápající autoritu. Učitelé,

¹⁵⁸ FOGLAR, Jaroslav. *Hoši od Bobří řeky*. 13. vyd. Ilustrace Marko Čermák. Praha: Olympia, 1991, s. 78-79. Sebrané spisy Jaroslava Foglara, 1. ISBN 80-7033-149-6.

vychovatelé, rodiče apod. sice do příběhu až na výjimky nezasahují přímo, ale prostřednictvím systému rad, příkazů a zákazů. Dospělí obvykle nejsou nepřátelé, nestojí v opozici a skutečnost vyobrazená v knihách se nezakládá na dualitě chlapci-dospělí. Pouze jejich role není v tom, že by bezprostředně posouvali příběh a jejich svět je kvalitativně odlišný, vyžaduje (mnohdy oprávněnou) poslušnost. To chlapecké postavy respektují, na druhou stranu si vyhrazují právo na svůj vlastní svět, hru, tajemství a dobrodružství. Ve foglarovkách najdeme i momenty, kdy si jsou světy chlapců a dospělých velmi blízké, například při setkání Pavla Zemana s lékárníkem, podpírá své tvrzení Mikulášek: „*Stiskl mu silně ruku. Chvilí stáli a hleděli si navzájem poctivě do očí, muži i chlapec, každý se svými starostmi, tak odlišnými od starostí druhého. Ale v té chvíli si rozuměli.*“¹⁵⁹ Mikulášek ovšem nezapomíná ani na specifické autority vedoucích oddílů apod. (v případě *Rychlých šípů* přímo autoritu Jaroslava Foglara a jeho redakce), které bezprostředně motivují a usměrňují činnost chlapeckých sdružení. Tato autorita je vystavěna na atraktivitě a mimořádné empatii, kterou vůči chlapcům projevuje, tvrdí Mikulášek.

Speciální pozornost si v souvislosti s tématem zaslouží román „o chlapcích, jací skutečně jsou“ - jak ho Foglar charakterizoval - *Když Duben přichází*. Slovo „Duben“ se psalo s velkým písmenem na začátku, jelikož symbolizovalo období chlapeckého dospívání ve Foglarově chronologii dvanácti měsíců představujících lidský život. (Nosek-Windy 1999: 85; Foglar 1997: 152) „*Ano – je Duben – Duben našeho žití – kmitalo se Luborovi horečně hlavou, - a Duben v lidském věku trvá dlouho – ano – nám pořád teprve DUBEN PŘICHÁZÍ, jak to bylo tehdy pod Fankovou fotografií. A na člověku samotném záleží, aby si Duben – to jest CHLAPECTVÍ – aspoň pro svou duši dovedl zachovat navzdory, když není možné udržet ho i tělu*“¹⁶⁰ Nosek-Windy (1999: 85) tento román považuje za nejpracovitější psychologické dílo Jaroslava Foglara, jelikož prostředí v kterém se odehrává, totiž školní třída, mu umožnilo vykreslit řadu chlapeckých charakterů a zobrazit pokřivené a nerovné kamarádství Lubora Klementa a Vojty Řeziny, postupně přerůstající v nefalšované chlapecké přátelství.

¹⁵⁹ FOGLAR, Jaroslav. *Chata v Jezerní kotlině*. 5. vydání. Ilustrace Marko Čermák. Praha: Albatros, 1989, s. 50. Karavana.

¹⁶⁰ FOGLAR, Jaroslav. *Když Duben přichází*. Vydání 3. Marko Čermák. Praha: Olympia, 1991, s. 203. Sebrané spisy Jaroslava Foglara, sv. 3. ISBN 80-703-3106-2.

Zajímavé jsou i první dva díly stínadelské trilogie, v nichž jsou chlapci vyobrazeni de facto jako dospělí, protože jejich problémy a obavy se jeví čtenářům jako naprosto esenciální záležitost a v nichž Foglar dokázal pracovat s vnímáním kategorie času u dětského čtenáře. (Nováková in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 38, 41). Odkazy k chlapectví jsou přítomny prakticky ve všech foglarovkách. Takto o něm Foglar hovoří prostřednictvím svých postav v *Kronice Ztracené stopy*: „*My chlapci z Ztracené stopy pozorujeme dychtivě všechno, co kolem sebe v jarní přírodě vidíme, všemu se snažíme přijít na kloub, porozumět, objevit, co nejvíce se dozvědět. Ještě nikdy jsme nezažili takové jaro. A cítíme se být součástí všeho toho nového, mladého, jarního, co roste a žije kolem nás. Jsme šťastni, že jsme ještě chlapci; slibujeme si a umiňujeme, že takovými zůstaneme navždy. Nikdy nesmíme zestárnout, nikdy nebudeme omrzelými dospělými lidmi.*“¹⁶¹

Idealizace chlapectví a ideál věčného chlapectví je foglarovkám nezdárka vyčítán, protože představuje limitující faktor přirozeného rozvoje dětské osobnosti a je ideálem založeným na stagnaci. (Zapletal 2007: 254; Toman in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 88) Jistou váhu těmto kritikám, které jdou, jak vidno, i z řad Foglarových příznivců, přičítá i Zapletal (2007: 44). Naopak se ostře vymezuje (2007: 93-95) vůči Vackově stati *Svět pouze pro chlapce?* upozorňující na možnost, že zidealizované chlapecké postavy foglarovek jsou zobrazením Nietzscheho „nadčlověka“, i vůči Jandourkově přirovnání těchto postav k členům Hitlerjugend a Komárkově přirovnání k sovětské tajné policii.

Jako problematickou vidí svou fixaci na chlapectví občas i Foglar sám: „*Uvědomuji si pořád intenzivněji svůj věk a moje soukromé záliby už od chlapeckých let se mnou jdoucí se mně někdy zdají až nevhodné. Jsem člověk s mládím srostlý a mládím napojený tak, že se s ním prostě nemohu rozloučit. A bojím se, co bude jednou dál. Přepadnou-li mne tyto úvahy (většinou v noci), jde na mne až děs.*“¹⁶²

Na obhajobu foglarovek je potřeba upozornit na slova Ondřeje Sládka (in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 33), z nichž vyplývá, že například příběh *Hochů od Bobří řeky*, konkrétně legenda o Royovi, je vlastně příběhem o přechodu do dospělosti, paradigmatickým vzorem s jehož pomocí kráčí za dospělostí hrdinové knihy,

¹⁶¹ FOGLAR, Jaroslav. *Kronika Ztracené stopy*. Praha: Naše vojsko, 1967, s. 134.

¹⁶² ZAPLETAL, Miloš. *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. V Praze: Knižní klub, 2007, s. 44. ISBN 978-80-242-1902-8.

jsouce následování i čtenáři. Navíc podobný sentiment pociťovaný k uplynulšímu mládí není v žádném případě záležitostí výhradně foglarovek, najdeme ho i v románu Edmonda De Amicis *Srdce* i u celosvětově proslavených literárních děl zcela odlišného ražení, jak dokládá Brožová (in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 154) na příkladu *Alenky v kraji divů a za zrcadlem* od Lewise Carrola. Především je však důležité to, že Foglarův způsob zobrazování chlapců vyrůstal z jeho niterního přesvědčení o hodnotě chlapectví a z celoživotní touhy zůstat stále mladým, zůstat chlapcem nadosmrti. Nešlo o módní záležitost ani o marketingový záměr, byla to jakási forma jeho osobní zpovědi. „Začínám nový rok, je mně čtyřicet a půl roku. Začínám tedy i nové desetiletí svého života. Poslední desetiletí jakés takés mladosti. Cítím se ale pořád nejen jako mladý, ale dokonce jako chlapec! Jak je to možné? Sám tomu nerozumím. Snad celý můj způsob života, který se nezměnil od chlapeckých let? Asi. Kdy se tento můj život změní? Přál bych si, aby se nezměnil nikdy! Přál bych si, aby jarní dni, měsíční noci, léto měly pro mne pořád to kouzla jako až dosud.“¹⁶³

Foglar byl jako „věčný chlapec“ vnímán i veřejností. Říkalo se o něm, že nejenže odmítá přestoupit hranice chlapectví, ale dokonce jich i dohlédnout, a proto s odrostlejšími dospívajícími neumí příliš jednat. To je také důvodem, proč se v jeho prózách tak frekventovaně objevuje strach ze ztráty chlapectví u sebe i u svých svěřenců (i když v zastoupení postav). (Zapletal 2007: 254; Brožová in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 154) Při jedné z akcí na tábořišti Dvojky měl Foglar radost z momentu bujarého veselí chlapců svého oddílu, vzpomíná Raba (2005:109), ale přitom si bolestně uvědomoval jeho pomíjivost, pomíjivost Chlapectví. V tomto duševním rozpoložení napsal do kroniky: „*Ted' jste tu vy, kteří prožíváte krásnou dobu Chlapectví a vstupujete na naše staroslavná tábořiště, abyste pokračovali v tom, co vaši předchůdci opustili, když plamínek jejich zájmů postupem věku dohořel. Vzpomeňte si na všechny ty osobně vám neznámé hochy a buďte šťastni, že váš plamínek nadšení dosud hoří. Že vás to sem táhne! Až kteréhosi slunečního rána už nepocítíte nezadržitelnou dnešní touhu jít s námi na některé z našich míst, pak už NEBUDETE HOCHY! Budete u konce nejšťastnějšího, nejbarevnějšího údobí svého života.*“¹⁶⁴

¹⁶³ ZAPLETAL, Miloš. *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. V Praze: Knižní klub, 2007, s. 44. ISBN 978-80-242-1902-8.

¹⁶⁴ RABA, Jiří. *Jaroslav Foglar v hádankách a vzpomínkách*. Praha: Ostrov, 2005. s. 109. ISBN 978-808-6289-434.

5.4 Foglarovky jako předmět literární kritiky

„Dílo Jaroslava Foglara bylo často předmětem diskusí, nejen ideologických. Ostatně z ideologických důvodů byly jeho knihy spíše nesmyslně zakazovány, než aby se o nich diskutovalo. Otázka, zda patří nebo nepatří do literatury, se však neustále vynořuje a laická i odborná veřejnost se v této věci dělí na dva téměř nesmiřitelné tábory. Ze všech těch diskusí zcela zřetelně vyplývá, kudy vede mezi nimi hranice. Ti, kteří četli Foglara v dětství, se skoro jednoznačně stavějí za ně, a naopak ti, kdož nahlédli do jeho knih až v dospělosti, nemohou vůbec pochopit, jak je to možné. Přitom jde často o lidi se stejným vzděláním a přibližně shodnými názory na ostatní literární otázky. Přiznávám se, že jsem v dospělosti také dlouho hledal odpověď na tento problém, až jsem ji, alespoň se domnívám, našel: **Originalita a svým způsobem i svérázná genialita Jaroslava Foglara tkvěla v tom, že uměl psát tak, jak by psal třináctiletý kluk, kdyby uměl psát.** (původně kurzívou, tučným písmem zvýraznil M. P.)“¹⁶⁵

„Kauza Foglar a jeho knihy“ byla (a částečně stále je) v literární kritice velmi živým tématem, o kterém se vedla dlouhotrvající, vášnivá a rozsáhlá diskuse, která zcela jistě ovlivňuje i současné vnímání Foglarova celoživotního literárního díla. Tato kapitola je krátkým exkurzem do diskursivní historie literární kritiky foglarovek.

Kritické ohlasy na první foglarovky byly vesměs příznivé, třebaže je nutné mít na paměti, že se k nim ještě nevyjadřovali profesionální literární kritici. Hned ta první vydaná - *Přístav volá* - zvítězila společně s dalšími dvěma tituly jiných autorů v soutěži O nejlepší novou knihu pro mládež nakladatelství Melantrich. Soutěžní porotou byli zkušení spisovatelé Václav Tille, Bedřich Fučík a Božena Benešová, kterým není možné vyčítat nekvalifikovanost, *Přístav volá* také uspěl v silné konkurenci - přesný počet soutěžních rukopisů není znám, ale Foglarův měl pořadové číslo 61. *Hoši od Bobří řeky*, třetí knižně vydaný román Jaroslava Foglara, se už dočkali profesionální kritiky v časopise *Úhor*, který se zabýval dětskou literaturou a byl znám tím, že nechoval mnoho sympatií k dobrodružné literatuře – a časopis tomuto románu vystavil příznivý posudek. (Zapletal 2007: 30-32; Toman in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 81-82)

Obrat nastává v poválečném období. Jako první začne foglarovky negativně hodnotit Václav Deyl, nejvíce si bere „na paškál“ *Stínadla se bouří* a jejich jazykovou úroveň.

¹⁶⁵ Halas Jan. ...Od plantážníka ze všech plantážníků nejplantážníkovatějšího.... Praha: Ostrov, 2000, s. 127. ISBN 80-86289-12-5.

(Toman in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 83; Zapletal 2007: 60-61) Podobně se k jeho kritice přidává i pozdější redaktor *Lidových novin* Zdeněk Vavřík, kterému vadí překotnost a nedbalé užívání jazyka. (Toman in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 83; Zapletal 2007: 64). Zapletal (2007: 62) jim dává za pravdu v tom, že Foglar skutečně pracoval v časovém presu, neměl patřičný odstup, a to se mohlo na jazykové kvalitě jeho děl podepsat. Částečnou pravdu těmto kritikům přisuzuje i Toman (in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 83). Dochází k zvláštní situaci, kdy jsou foglarovky z různých důvodů, speciálně po stránce jazykové kvality, hodnoceny jako bezcenné, a přitom mezi čtenáři zaznamenávají obrovskou oblibu. (Toman in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 83; Zapletal 2007: 64)

Silné kritice se nevyhnula ani Foglarova časopisecká činnost, konkrétně časopis *Vpřed*. Nejhlasitěji ho kritizovala revue *Štěpnice*, jejímž cílem bylo formovat umělecky hodnotnou slovesnou tvorbu pro děti s důrazem v první řadě na estetickou funkci. Proto důsledně odmítala jakoukoliv knižní či časopiseckou populární, zábavnou a komerčně úspěšnou produkci. Tu samozřejmě reprezentoval právě *Vpřed*, který byl jejími literárními kritiky hodnocen jako výtvarně a graficky nekulturní, umělecky nenáročný kýč a pseudoumění odvádějící děti od kvalitní četby – obzvláště spadeno měli na komiks *Rychlé šípy*. (Toman in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 82) „*Mluvit o výchovné hodnotě seriálu je těžké, protože kde nic není, ani čert nebere..., mládež, která si navykla sytit se obrázkovými seriály, nechce číst vůbec hodnotné autory, poněvadž takové čtení je na rozdíl od tohoto velmi nepohodlné. [...] Mám zjištěno, že sedmdesát procent odběratelů takovýchto časopisů z mého okolí cítí po dvou měsících živelný odpor k hodnotné literatuře. [...] Je dostatečně známo, že se mládeži líbí často to, co má ke skutečné kultuře nebo dokonce umění daleko. [...] Je to fakt, s nímž se setká každý vychovatel, proti němuž bojuje a nakonec obvykle ustupuje s poukazem na to, že se dítě ustálí v pozdějším věku a pak nalezne cestu k hodnotné literatuře. Ovšem takováto cesta je snad hodna liberalistického učitele a vychovatele, ale jistě nepatří do lidově demokratické republiky. Vlády by měla za všech sil potírat kýč a pseudoumění.*“¹⁶⁶

V 50. letech se foglarovky dostávají na index a v jejich kritice zřetelně dominují ideologická hlediska. Jsou odmítány pro svou společenskou neangažovanost a únikovost, odvádění čtenářů do nereálného světa falešné romantiky. Jejich největším „proviněním“ je ztvárňování zakázaných skautských myšlenek a idejí, které jsou v opozici vůči vládnoucímu

¹⁶⁶ ZAPLETAL, Miloš. *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. V Praze: Knižní klub, 2007, s. 62-63. ISBN 978-80-242-1902-8.

marxistickému literárnímu kánonu. Foglarova tvorba je tvrdě kritizována i týdeníkem známého divadelního režiséra E. F. Buriana *Kulturní politikou*, hlavně pak okruhem osob okolo monopolního Státního nakladatelství dětské knihy (dále SNDK), jehož šéfredaktorem byl Václav Stejskal, marxistický literární vědec a asi nejzarytější Foglarův odpůrce. (Toman in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 83-84; Zapletal 2007: 65-66, 72). Když se v té době čtenáři na foglarovky ptají, kritika buď mlčí, nebo odpovídá stylem Ivana Klímy v *Mladé frontě* (Zapletal 2007: 68): „*A teď se obrátím k pisateli dopisu: Jiná otázka, milý soudruhu, je, zda jsi jednal správně ty, když jsi věnoval této a podobným knihám svůj volný čas. Ptáš se, zda se Foglarovy, Novákovy nebo Čermusovy romány smějí číst. Jistě, že se tyto knihy číst smějí – jiná věc je, zda-li se číst mají. [...] tyto knížky odvádějí od skutečnosti k falešné romantice, zobrazují skutečnost nepravdivě a skresleně, zobrazují skresleně především mladé lidi, chlapce a děvčata. [...] Teď ke knihám Foglarovým. Napsal jich mnoho a některé jsou od začátku do konce špatné a hloupé. Chlapci v nich nemají zájem o skutečnost, o svou práci, o všechno, co se děje kolem nich – a tak je tomu přece ve skutečnosti – ale utíkají od skutečného života k hloupým snům o vymyšlených Indiánech (Chata v Jezerní kotlině), utíkají vůbec od lidí a prožívají nejnesmyslnější dobrodružství, plná hrůzy a hloupých strašidel. Snad nejšpatnější knihou Foglarovou, která klesá na úroveň Rodokapsu, je román „Záhada hlavolamu“ a „Stínadla se bouří“. [...] Proč Foglar líčí mládež vždy rozeštvanou a mezi sebou válčící? Je v tom jeho rozdělení nějaký třídní pohled? Ano. Ušlechtilí bývají synkové z lepších rodin, junáci, zkrátka typy chlapců, které vyžadovala buržoasie, zatím co všichni darebáci, zlí a sprostí chlapci jsou obyvateli těch nejchudších čtvrtí (Stínadel), t. j., i když to není otevřeně řečeno, dělnických čtvrtí.“¹⁶⁷*

Situace se nezměnila ani při krátkém období politického uvolnění po odsouzení Stalinova kultu Nikitou Chruščovem v roce 1956 - oficiální kritika Foglarovy romány nadále zavrhovala. Jedinými výjimkami byl článek *Proč už nezní Píseň úplňku* Františka Benharta z roku 1956, který se přimlouval v kritikách *Zlatého máje*, měsíčního revue o dětské literatuře a umění, za jejich opětovné vydávání a diskuse o významu a uměleckých ambicích dobrodružné literatury pro mládež a problematice jejího vydávání, která se uskutečnila mezi lety 1956-1958 ve stejném časopise, v jejímž rámci se měly řešit i foglarovky. Tuto diskusi řídil literární kritik Bedřich Bösser a přizval do ní i Jaroslava Foglara. Ani jeden z jejich

¹⁶⁷ KLÍMA, Ivan. Odhalujeme tajemství Chaty děsu In: *Potřebujeme více Ivanů Klimů a unii vybudujeme* [online]. 9.2.2010 [cit. 2014-11-12]. Dostupné z: <http://euportal.parlamentnilisty.cz/Articles/5629-potrebujeme-vice-ivanu-klimu-a-unii-vybudujeme-.aspx>

příspěvků ale nebyl kvůli „vnějšímu zásahu“ otištěn a nebyly otištěny ani reakce na Benhartovu stat'. (Toman in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 83-84; Zapletal 2007:80)

Kritika foglarovek postavená na marxistických měřítkách se neodmlčela ani na počátku 60. let. Objevila se v odborné knize *Moderní česká literatura pro děti* z roku 1962 a stál za ní opět Václav Stejskal. Třebaže to v té době působilo již nepatřičně a anachronicky, napadal Foglarovo literární dílo pro jeho údajně škodlivou skautsky-elitářskou ideologii pohrdající dělnickou mládeží a pro falešnou americkou romantiku atmosférou podobnou „fašistickému podhoubí“. (Toman in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 84)

V průběhu této dekády se ale vyskytlo i velké množství hlasů, které se Foglara zastaly, což nakonec vedlo k další vlně jeho vydávání. Vše začal burcující článek Petra Sadeckého otištěný ve *Zlatém máji* v roce 1964 *Proč mlčí Jaroslav Foglar*, v němž ho autor vášnivě obhajuje pro jeho eticko-výchovný přínos a dovoluje si kritizovat i činnost pionýrské organizace. Následující polemika na tento článek byla rozsáhlá a strhující, zapojilo se do ní několik desítek literárních teoretiků, kritiků, publicistů, vedoucích pionýrských oddílů, čtenářů apod. jak z tábora Foglarových příznivců, tak z tábora jeho odpůrců – ale příznivci jasně dominovali. Do polemiky má konečně možnost zasáhnout i sám Jaroslav Foglar, který v příspěvku *Dejte mně konečně slovo* objasňuje svůj tvůrčí záměr, přesvědčivým způsobem a opřený o argumenty vyvrací nespravedlivou kritiku a rigorózní odsudky celého svého díla. Nezapomíná vzpomenout a zdůraznit kladnou kritiku, které se mu dříve dostalo a v první řadě příznivé posudky sovětského nakladatelství dětské knihy Dětgiz a polského Ministerstva školství a kultury doporučující foglarovky jako školní četbu. Jeho slovům dodává váhu i výzkum Redakce pro děti a mládež Československého rozhlasu, který zjišťoval na vzorku 313 respondentů (z toho 163 dospělých a 150 chlapců ve věku 11-18 let) znalost a čtenářskou recepci Foglarových knih, z něhož vyplynulo, že jsou pořád v podvědomí veřejnosti a obsahově aktuální. (Toman in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 84-85, 87, 89; Zapletal 2007: 81-85)

Tábor odpůrců v této polemice vedli autoři sdružení okolo SNDK jako Václav Stejskal, Zdeněk Vavřík, Jaroslav Tichý a další. Zaměřovali se na literárně-estetické nedostatky foglarovek a na jejich eticko-formativní stránku obvykle nebrali zřetel. Výjimkou je Vladimír Kovářik, který ve svém článku *O chlapcích, jací skutečně jsou?* uznává Foglarovy pedagogické zásluhy, třebaže jinak

upozorňuje na schematické rozvržení, vykonstruovaný syžet, neživotnost postav i neliterární jazyk foglarovek a jejich autora nepovažuje za spisovatele. Nejpřísnější odsudek přichází tradičně od Václava Stejskala, jenž Foglara nazývá „vysloveným outsiderem vytvářejícím výchovná monstra“. Musím však dodat, že i on přiznává foglarovkám jisté ekologické a eticko-výchovné hodnoty a jeho kritika už není postavená na odsudku skautských myšlenek obsažených ve Foglarově díle. U jiných kritiků pak klasicky zaznívá nespokojenost s užíváním jazyka, odmítání referenčních hrdinů a absolutizace chlapectví, upozorňování na neaktuálnost tohoto typu beletrie a další výtky. (Toman in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 85-87; Zapletal 2007: 84)

Na straně Jaroslava Foglara stáli kromě jeho čtenářů i kritici Bedřich Bösser, Stanislav Jareš, Miroslav Kovářík, spisovatel Alexej Pludek, redaktorka Zuzana Ceplová, funkcionářka Pionýra Marie Váňová a další. Připojili se k nim i slovenští kritici a slovesní umělci, ale i polská kritička Halona Skrobiszewska, takže následná polemika získala mezinárodní rozměr. Tito diskutující kladli důraz na eticko-výchovný vliv foglarovek na čtenáře pubescentního věku a stojí za názorem, že mají co nabídnout i současné mládeži, nejvíce v mimoškolní zájmové činnosti. I když přiznávají jejich literární nedostatky, chápou formativní a estetickou funkci jako nedílnou součást Foglarova díla opírající se o autorovy výjimečné pedagogické kvality, kterou je potřeba v kritikách neopomíjet. Shodně pak doporučují vydávání dalších knih Jaroslava Foglara, případně reedici děl starších. (Toman in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 87; Zapletal 2007: 84-87)

Podle Tomana (in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 88) stojí za pozornost hlavně práce Bedřicha Bössera *Nejde jen o Foglara*, v které postihuje (bez opomenutí Foglarovy pedagogické návodnosti již považuje za přípustnou a potřebnou v rámci dětských literárních žánrů) i prvky autorovy osobité poetiky, invenční, nápaditou fabulaci, smysl pro stylistický experiment, estetično a fantazijní fikci. Z hlediska ideového, politického a občanského Toman (in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 88-89) upozorňuje na zajímavou obhajobu Miroslava Kováříka *Přijde Foglarův Duben?*, přínosné jsou podle něj i kritiky Stanislava Jareše *Jsem pro Foglara* a Zuzany Ceplové *Jaroslav Foglar stále aktuální*, v nichž se zabývají klasifikací a typologickým vymezením Foglarových knih.

Diskuse měla být objektivně posouzena a uzavřena členem redakce *Zlatého máje* Janem Červenkou, který se nakonec ve stati *Může být člověk chlapcem nadosmrti?* také přidal k táboru odpůrců foglarovek, třebaže doporučil k dalšímu případnému vydávání

Hochy od Bobří řeky a *Záhadu hlavolamu*. Tuto stať, neplnící předpokládaný účel, následně v připojeném komentáři další člen redakce *Zlatého máje*, O. Surovátka hodnotí jako záporný odsudek jednostranný, vykonstruovaný a nepřesvědčivý. (Toman in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 87)

Recenze prvních nových románů Jaroslava Foglar z 60. let, *Tajemné Řásnovky* a *Pokladu Černého delfína*, jsou poměrně negativní. O *Tajemné Řásnovce* se Stanovský, preferující hledisko literární estetiky, domnívá, že slouží jako utilitární obhajoba výchovných zásad i praktické činnosti svého autora a kritizuje i abstrakci dětských hrdinů, nevýrazný jazyk a další slabiny knihy. Jako jeden z prvních ale upozorňuje na to, že tendenčnost a schematičnost foglarovek je projevem autorova záměru a ne uměleckého diletantství. Také mu přiznává kompoziční a fabulační schopnosti. Recenze *Pokladu Černého delfína* z pera O. Chaloupky se zaměřuje na kompoziční stránku románu a odkrývá jeho dějové schéma jako sentimentální, nepravděpodobné a nepřírozené. Recenze je však obohacující pro objasnění důvodu popularity foglarovek jakožto důsledku specifických recepčních predispozic pubertálního čtenáře. Foglarovy knihy charakterizuje jako zvláštní fúzi únikově-oddechové zážitkové četby a didaktické literatury. (Toman in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 89-90)

Vysloveně negativní jsou pak posudky znovu vydaných starších Foglarových titulů *Když Duben přichází*, *Přístav volá*, *Boj o první místo* atd. Jsou kritizovány jako neproduktivní, přímočaré, fabulačně a syžetově schématické, plné stereotypů, se zastaralou výchovnou koncepcí, stylisticky archaické a jazykově neobratné. Jako jediný je z této řady titulů oceňován román *Hoši od Bobří řeky*, který je dokonce označen za nadčasový. (Toman in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 90-91)

Během normalizace se o foglarovkách znovu mlčí a to až do roku 1982, kdy o nich vznikla seriózní studie alespoň v samizdatovém *Kritickém měsíčníku*. Tuto studii napsal jeden z předních literárních teoretiků a publicistů, disident Jan Lopatka a jejím cílem bylo objektivně posoudit důvody popularity Foglarových knih. V rámci studie je taktéž vymezil jako svého druhu literaturu speciálních funkcí, pojmenoval jejich základní rysy a zevrubně specifikoval poetiku stěžejních typů foglarovských narací. (Hamanová; Toman in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 9-10; 90-91; Lopatka 2010: 203-2013)

V roce 1984 se ozvala i oficiální marxistická kritika, když byl Foglar-spisovatel popsán v literárněvědné publikaci Otakara Chaloupky a Jaroslava Voráčka

Kontury české literatury pro děti a mládež. Foglarovým dílům je přiznána velká popularita a imponující vzory správného chlapectví, taktéž osobitá poezie života v přírodě, chlapeckých aktivit, iluzorního půvabu her a životního optimismu, což koresponduje s mentalitou a potřebami čtenářů staršího školního věku, ale zároveň je jim v duchu vládnoucí ideologie vyčítáno vytváření umělé harmonizace sociálních rozporů, odstup od reality a další obvyklé neduhy literárně-estetického charakteru. Autoři publikace foglarovky řadí do kategorie meziválečného chlapeckého románku. (Toman in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 92; Chaloupka, Voráček 1984: 158, 213)

Jaroslav Foglar byl zastoupen i v prvním díle *Lexikonu české literatury* z roku 1985 a překvapivě v jeho autorském hesle (napsal ho Dalibor Holub) převažuje nestranné a pozitivní hodnocení, které akcentuje výchovné a etické poselství jeho knih v sepětí s osobní pedagogickou činností s mládeží. (Toman in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 92; Forst 1985: 724-725)

V druhé polovině 80. let se kritiky foglarovek vyskytovaly hlavně v týdenku Svazu českých spisovatelů *Kmen*. V něm byla otištěna kontroverzní studie spisovatele Vojtěcha Vackeho *Svět pouze pro chlapce?* pokládajícího za symptomatický rys Foglarovy beletrie spojení realistických prvků, ačkoliv zjednodušených a schematizovaných, s prvky romantickými spočívajícími v idealizaci chlapeckých postav směřujících k sebezdokonalení. Tyto ideální chlapecké postavy Vacke přirovnává k Nietzscheho „nadčlověku“. V *Kmeni* se objevil ale i Foglarův článek o výchově k dětskému čtenářství a interview s jeho osobou vedené Karlem Sýsem. (Toman in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 93; Zapletal 2007: 92-93)

V roce 1988 se v Opavě uskutečnila konference o literatuře pro děti a mládež za posledních čtyřicet let. Se svým referátem o Foglarovi se jí zúčastnil i literární vědec Jiří Rambousek a upozornil na problematickou skutečnost, že naprostá většina Foglarových knih, jimž osobně přiznává uměleckou kvalitu i specifickou estetiku, je na indexu a vyzval odpovědné činitele k nápravě. (Toman in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 93-94)

Po sametové revoluci dochází k rehabilitaci Jaroslava Foglara i jeho díla - stává se čítankovou četbou. O Foglarovi samotném vychází mnoho biografických, publicistických a literárně-vědných prací. Nicméně diskuse a polemiky neustávají a nadále rozdělují literární obec na nadšené příznivce na straně jedné a nesmiřitelné odpůrce na straně druhé.

Podle Tomana (in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 94) ještě čeká teoretická a kritická reflexe foglarovek po roce 1989 na své důkladné a objektivní zhodnocení.

Tuto podkapitolu zakončuji slovy bývalého předsedy Akademie věd ČR Rudolfa Zahradníka, který podle mého soudu nejlépe vystihl, co je problematické na literární kritice Foglarova díla a v čem spočívá diskrepance mezi desetiletími odmítavého stanoviska většiny literárních kritiků a jeho fenomenální popularitou: „*Jak to bylo s Jestřábovou literaturou? Její nejsilnější stránkou byla nevšední rezonance s duší mládeže, či její výrazné většiny. Nejednomu z hodnotitelů či kritiků jeho díla právě tento rys žalostně chybí. Vím, o čem hovořím. Před mnoha lety totiž, už jako dospělý chemik, jsem ležel s chřipkou a podlehl jsem touze zalistovat „Hochy od Bobří řeky“ a několika dalšími knížkami z jeho řady, na něž jsem léta moc rád vzpomínal. V prvním kole to nedopadlo dobře: byl jsem rozčarován naivitou, kterou jsem shledal. Ještě než jsem se vyléčil, jsem však nahlédl falešnost ba nesmyslnost pohledu tenkrát snad třicetiletého přírodovědce, pohledu, jaký mají nemoudří dospělí zkoumatelé Foglarova díla. Hodnotící kritéria, jichž jsem spontánně použil, byla z gruntu falešná, a tudíž i hodnocení bylo nesmyslné. Brzy nato jsem shledal, že dvanáctiletí kluci četli Foglarovy knihy (jež měly v té době cenu zlata) s nadšením přesně stejným, jako bylo to naše. Objevitel Rychlých šípů, Stínadel, bobříků a Hochů od Bobří řeky zůstal i pro ně oslnivý. To, že oslovuje věru silně už bůhvíkolikátou generaci dorostu, je nezpochybnitelným dokladem jeho jedinečnosti.*“¹⁶⁸

5.5 Foglarovky jako kult a kultický text

Foglarovky jsou literárním a sociálním fenoménem, říká Mrozcek (in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 99) přirovnávající je k podobně oblíbeným románům polského autora Alfreda Sklarzského. Jde o spojení spisovatelské činnosti s dalšími aktivitami jako s vedením oddílů, řízením čtenářských klubů dětských časopisů a komunikováním se čtenáři na jejich stránkách, které „kopírují“ ideály, na nichž je toto dílo vystavěné. Foglarovky patří k nejprodávanějším titulům literatury pro děti a mládež u nás, celkově vycházejí v obrovských nákladech a ani nejnovější a módní knihy je nevytlačily z dětských knihovniček, třebaže foglarovky jsou mnohonásobně starší než jejich čtenáři. Popularita foglarovek přerostla v kult.

¹⁶⁸ ZAHRADNÍK, Rudolf. Jak jsem ho znal. In: *Jestřábe, díky: Jaroslavu Foglarovi Hoši od Bobří řeky a přátelé*. Praha: Ostrov, 2000, s. 14-15. ISBN 80-86289-12-5.

Podle Mroczek (in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 100) je důvodem jejich extrémní obliby fakt, že jsou určitým, neopakovatelným typem literatury, který čtenář ihned pozná a jenž je bezprostředně schopen přiřadit ke správnému autorovi. Zapletal (2007: 101-135) jde konkrétněji a obsáhle popisuje hned devatenáct příčin jejich popularity, které dokládá citacemi z Foglarova díla. Jsou mezi nimi kolektivní dětští hrdinové, smysl pro humor, popisování přátelství, robinzonské motivy atd. Důvody popularity konstruuje ve stati *Sláva a úskalí amatérismu* (2010: 204-207) i Jan Lopatka (vzhledem ke své kritické erudici mnohem fundovaněji než Zapletal).

Největší síla foglarovek spočívá v navázání již desítek let trvajícího kontaktu se čtenářem, který se k nim nezdídky vrací i v dospělosti a k jejichž četbě vede i své potomky. (Mroczek in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 102-103) „*V domácím sběru starého papíru jsem náhodou zahlédl a vylovil jeden list ze sešitů domácích úkolů svého vnuka Honzíka ze 4. B. Byl psán v r. 1992 a potvrzuje, že Foglar může oslovit i mládež v éře počítačů a internetu. Ve škole měli zřejmě za úkol napsat stručný obsah knížky, kterou právě dočetli. [...] Tedy: [...] Hoši od Bobří řeky byli vzorní, slušní, silní, ušlechtilí a dovední. Jezdili s Rikitanem na výpravy do Sluneční zátoky. Lovili bobříky a vše si dělali sami. Také můj děda byl jeden z nich.*“¹⁶⁹ I současné děti a dospělí tyto mnohokrát oceňované (viz například Hutařová in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 203-205) knihy a komiksy čtou, jak ukazuje mj. jejich vysoké umístění v celonárodní anketě *Knihy mého srdce*^{170 171} z roku 2009 či výzkum Tvarůžkové *Dětské čtenářství na počátku třetího tisíciletí* z roku 2005.

Pravděpodobně „nejkultovnější“ je z celého Foglarova díla tematika Rychlých šípů, která byly zpracována i jako televizní seriál, muzikál, celovečerní film apod. *Rychlé šípy* jsou nejznámějším a nejpopulárnějším českým komiksem – některé jeho postavy se staly archetypy (třeba Mirek Dušín jako představitel morálně neposkvrněného člověka), „hlášky“ z těchto příběhů doslova zlidověly a spolu s příměry (i s těmi z Foglarových románů) je frekventovaně využívají česká média, jak ukazuje tento úryvek z článku komentujícího kongres Občanské demokratické strany a zvolení Petra Fialy do jejího čela: „*Profesor Fiala*

¹⁶⁹ Černý, Václav. O tobogánu i o divadle. In: *Jestřábe, díky: Jaroslavu Foglarovi Hoši od Bobří řeky a přátelé*. Praha: Ostrov, 2000, s. 68-69. ISBN 80-86289-12-5.

¹⁷⁰ Nominace TOP 100. *ČTESYRÁD: čtenářův sympatický rádce* [online]. ČTESYRÁD, © 2009–2014 [cit. 2014-11-16]. Dostupné z: <http://www.ctesyrad.cz/literarni-oceneni/kniha-meho-srdce/nominace-top-100>

¹⁷¹ Finálové TOP 12. *ČTESYRÁD: čtenářův sympatický rádce* [online]. ČTESYRÁD, © 2009–2014 [cit. 2014-11-16]. Dostupné z: <http://www.ctesyrad.cz/literarni-oceneni/kniha-meho-srdce/nominace-top-100>

vstupuje do party Dlouhého Bidla, aby ho přetavil na Dušínovy Rychlé šípy. Je zoufale sám. Možná si toho zatím nevšiml, ale je. [...] Aby se mu tato neskonale těžká transformace podařila, musel by se v ODS obklopit zcela novými lidmi, aby mu stáli po boku a chránili ho před Štětínáči. Jenže – kdo by dnes do ODS vstupoval? Kdo by mířil do jejich funkcí? Z naivity jsou lidé vyléčeni, a dlužno dodat, že o Mirky Dušíný tady taky nikdo moc nestojí. A tak lidé stojící vně mají obavy, že profesor Fiala bude použit a zahozen, což by byla při jeho odborných kvalitách neskutečná škoda.“¹⁷² (Zapletal 2007: 9-10, 27-28; Dvorský 2011: 15, Navrátil; Šmejc in *Jestřábe, díky* 2000: 12; 163-164, 167; Nosek-Windy 1999: 76)

Rychlé šípy, ať už ve své komiksově či románové podobě, vyprovokovaly i vznik množství více či méně zdařilých napodobenin, které byly vytvořeny buď jako akt fanouškovství nebo jako díla využívající popularity originálního seriálu¹⁷³. Poslední napodobenina uváděná Dvorským (2011: 177) pochází z roku 2008, tedy z docela nedávné minulosti. Stranou samozřejmě nezůstala ani parodická zpracování této tematiky. Z toho co už o Foglarovi víme, není překvapivé, že se mu jakékoliv napodobování (neřkuli parodování) Rychlých šípů většinou přičilo a cítil se jím poškozen. (Dvorský 2011: 175-187)

Na samostatnou práci by vydala problematika postvontských hnutí. Tyto původně neorganizované skupiny mládeže hledající souvislosti a inspirační zdroje stínadelských románů či napodobující chování Vontů se začaly formovat už na začátku 40. let - bezprostředně po vydání prvních kapitol *Záhady hlavolamu* v *Mladém hlasateli* - a s různou intenzitou a s proměnlivým programem¹⁷⁴, postavené na symbolickém rámci, který Vontům přisoudil jejich tvůrce Jaroslav Foglar, fungovaly až do první poloviny 90. let. I dnes ještě není tato myšlenka zcela mrtvá, jak dokládá mj. dlouholetá tradice městské skautské hry Stínadla (Pavelka 2014), veřejnosti přístupné pátrací hry Hledáme Rychlé šípy (Menhart 2014) či pořádání Večera světél. (Pohůnková 2012) Postvontským hnutím se poměrně detailně věnuje Dvorský (2011: 154-174).

¹⁷² ZWYRTEK HAMPLOVÁ, Jana. Bratrstvo kočičí pracky chce být po kongresu Rychlími šípy. In: *Parlamentní listy.cz* [online]. OUR MEDIA, 20. 1. 2014 21:09 [cit. 2014-11-16]. Dostupné z: <http://www.parlamentnilisty.cz/politika/politici-volicum/Zwyrtek-Hamplova-Nezavisli-Bratrstvo-kocici-pracky-chce-byt-po-kongresu-Rychlymi-sipy-300588>

¹⁷³ Některé z nich (komiksově napodobeniny) jsou k vidění u Dvorského 2011: 175, 177-179, 181-187. Literárními pokračovateli a napodobiteli stínadelské trilogie se zabývá například Káčeřová 2010.

¹⁷⁴ Například daly v Československu vzniknout první generaci tzv. dřeváren. Více informací viz Dvorský 2011: 163-164, 197.

Za zdůraznění stojí, že Foglar myšlenkou těchto hnutí nebyl nijak nadšen a ani ony nestály o jeho „ideovou kontrolu“ – postupem času docházelo k vzájemnému vymezování, dokonce byl jistou vontskou skupinou, podepisující se jako Modrý trojúhelník, na přelomu 80. a 90. let na Foglara vyvíjen nátlak, aby neprozrazoval reálie stínadelských románů, kteroužto možnost autor naznačoval v rámci jedné ze svých mnohých dezinformačních kampaní. (Dvorský 2011: 162-163, 170)

Zapletal kult vzniklý okolo foglarovek (a jejich autora) shrnuje slovy: „*Kritici měli pravdu, když upozorňovali na Foglarovy jazykové prohřešky a neobratnosti, můžeme souhlasit s jejich výtkami, které se týkají dějových schémat, málo prokreslených postav. Přes všechny tyto nedostatky musí foglarovky vyzařovat jakési tajemné fluidum, které jsou schopni vnímat jen mladí čtenáři. Těm nevadily a snad nevadí dodnes výše jmenované slabiny, protože čtou Foglarovy knihy nejen s velkým zájmem, ale dokonce opakovaně a jsou ochotni na Foglarovu obranu vytáhnout do boje nejen v dětských letech, ale i v dospělosti. Ukažte mi jiného českého spisovatele, který by měl tolik přívrženců a obdivovatelů a tak početný fan-klub!*“¹⁷⁵

Foglarovky jsou nejen samy o sobě kultem, ale kultury jsou i jejich součástí, jak podotýká Mikulášek (in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 48-51), který jich používá jako „interpretačních center“ při své analýze *Chaty v Jezerní kotlině*. Konkrétně mluví (2011: 51-53) o kultu těla a tělesnosti, intelektuality a vůle, ideality, přátelství jako souznění duší, romantiky přírody a spisovného, intencionálního jazyka.

Kult těla a tělesnosti jsem přiblížil již v kapitole 4.7 Jaroslav Foglar – gay, pedofil, věčný chlapec; zopakujme, že jde o zobrazování chlapeckého (povětšinou atletického) těla, živočišné radosti z pohybu a cvičení. Kult intelektuality a vůle naopak staví na adoraci síly intelektuální, rozumu a neotřesitelné vůle v harmonii s hodnotami chlapectví - cti, statečnosti apod. Iniciujícího charakteru je kult ideality - vytváří „skutečnost“ příběhu, demonstruje mravní hodnoty, a to nejen s moralizujícím záměrem, ale i s cílem potěšení čtenáře ze zobrazovaných charakterů a vzácnosti ideality bezprostředně prožívané skrze literární postavy. I kultu přátelství jako souznění duší jsem se už několikrát dotkl¹⁷⁶. Mikulášek (in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 51) ho popisuje jako ideální pouto, pevné a křehké

¹⁷⁵ ZAPLETAL, Miloš. *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. V Praze: Knižní klub, 2007, s. 95. ISBN 978-80-242-1902-8

¹⁷⁶ Viz například s. 51-53 a s. 66 této práce.

zároveň, svým způsobem platonickou lásku asexuálního charakteru plnou obdivu, snahy o porozumění duši toho druhého, vyvolávající nutkavou potřebu být spolu. Sexus podle Mikuláška v tomto vztahu (ani ve vztahu dospělých) neexistuje, tělesný kontakt je omezen pouze na chlapeckou hru či vzájemné soutěžení. Předposlední kult, kult romantiky přírody spočívá na dichotomii (v některých případech ale zpochybněné) přírody a civilizace. Příroda - prostor čistoty, původnosti - je chlapeckými hrdiny symbolicky a ideálně „kolonizována“, je určena ne k materiálnímu využití, ale pro manifestaci schopností. Je stavem duše. Lhostejnost či negativní vztah k ní je nepřírozený a nemorální. Poslední kult je kultem spisovného, intencionálního jazyka. Jazykový styl foglarovek kalkuluje se senzibilitou a fantazií, s potřebou identifikace čtenáře s něčím ušlechtilým. Frekventovaně využívá ustálené fráze, knižní výrazy a archaismy. Obvykle (především u prvních foglarovek, později je tento rys silně oslabován) bývá přísně spisovný, neuznává obecné češtiny či vulgarismů. Jazyk je funkčním nástrojem diferencujícím svými rétorickými postupy a dramatickými otázkami černobílý svět Foglarových příběhů. (Mikulášek in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 48-53)

5.6 Foglarovky jako mýtický text

„Pojď se mnou tam, kde nebe je vysoké a modré a kde oblaka bílá rychleji než kde jinde plují. Slyšíš tu píseň větrů v korunách borovic? Slyšíš tu píseň dalek závratných? Tiše a velebně šumí hlavy stromů. Záře slunce červenavá stéká po jejich rozpukáných kmenech a vůně pryskyřice tě omámí. A večer oheň táborový tam do tmy pak zsvítí a vyvolá v tobě pocity, které otřesou tvou duší.“¹⁷⁷

Jak o citovaném textu - uvádějícím *Kroniku Ztracené stopy* - podotýká Brožová (in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 146), je svádívý, plný příslibů a vyzývá ústy jakéhosi neznámého zasvětilce téměř adresně čtenáře knihy, aby se vydal na cestu do neohrazeného prostoru, kde plane oheň měnící lidské duše. To vyvolává pocit, že půjde o pohádkovou, až mystickou pouť. O pouť, na níž je první krok do neznáma správný, obohacující a nevyhnutelný, což vysvětluje bezprostředně navazující text za úvodní knižní pasáží: *„Teď už víme, kdo to je! Už víme, jak se jmenuje a kde bydlí. A také víme, co znamenají slova, která jsem našli v jeho ztraceném notesu na první stránce a která jsme si potom i my napsali*

¹⁷⁷ FOGLAR, Jaroslav. *Kronika Ztracené stopy*. Praha: Naše vojsko, 1967, s. 5.

na začátek naší kroniky: „Pojď se mnou tam, kde nebe je vysoké a modré...“ Už to všechno víme. Ale dlouho jsme to nevěděli, a dlouho jsme po všem pátrali. Jak se všechno u nás změnilo, od té doby, co jsme se to o něm všechno dozvěděli. A jak jsme se potom změnili i my, když jsme si založili Ztracenou stopu! „Pojď se mnou tam, kde nebe je vysoké a modré!“ Ano, rádi půjdeme.¹⁷⁸

Při detailní analýze foglarovek skutečně zjistíme jejich - možná nevědomě reflektované (protože některé z užívaných a dále popsanych motivů jsou běžnou součástí dobrodružné literatury) - mýtické jádro. Není tím myšlena spojitost s nějakou konkrétní mytologií, ale celkový charakter syžetu a jednotné schéma odpovídající iniciačnímu mýtu. Zasnívání má u foglarovek podobu přerodu do nového, aktivního a morálního života nebo rozkrývání tajemství. Bývá přítomna i instituce zasnívatele a zasnívovaného, jenž před samotnou iniciací musí projít sérií zkoušek. (Nováková; Sládek in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 39; 26)

Co je iniciace, iniciační mýtus a iniciační rituál? Sládek (in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 27) iniciaci v individuální rovině vysvětluje jako proměnu osobního statusu, v rovině sociální pak jako získání nového pohledu na svou osobu, svět a vlastní místo v něm. Iniciačním mýtem se obecně rozumí posvátné vyprávění o recích a bozích touto proměnou prošlých, vypovídající o tom, proč iniciační rituály probíhají tak jak probíhají. Sám iniciační rituál je pak reaktualizací iniciačního mýtu.

Iniciační mýtus foglarovek je tvořen horizontálně modulovaným příběhem. Nejde v něm o sakrální poznání, nemá religiózní konotace, je naplňován hlavně poznáváním a ideální proměnou osobnosti hlavní postavy (postav) a mezilidských vztahů. Iniciačním obřadem je například zavěšení provázků symbolizujících ulovení všech třinácti bobříků v *Hoších od Bobří řeky*, uzdravení jedné z hlavních postav a znovunavázání přátelství v *Chatě v Jezerní kotlině*, skautský slib Mirka Trojana v *Pod junáckou vlajkou* apod. (Sládek in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 27)

Zaměřím se na *Hochy od Bobří řeky*, kterýžto román je jako příklad zpracování iniciačního mýtu ve foglarovkách ideální. Na začátku se seznamujeme s postavami Jirky a Vilíka, kteří tak trochu nevědí co se sebou a hledají dobrodružství a vzrušení. Zásadní obrat přichází v pátek 13. března, jak naznačuje text úvodní kapitoly podobně jako v

¹⁷⁸ FOGLAR, Jaroslav. *Kronika Ztracené stopy*. Praha: Naše vojsko, 1967, s. 6.

Kronice Ztracené stopy: „A v pátek dne 13. března to začalo! V pátek dne 13. března se stalo něco, co změnilo celý jejich dosavadní obyčejný život a udělalo jím z něho nepřetržitou řadu vzrušujících podivných událostí.“¹⁷⁹ Tento časový údaj je jediným konkrétním v celé knize, je to datum setkání s jejich zasvětitel - Rikitanem. Rikitan je prezentován jako ideální mladý muž s téměř božskými vlastnostmi, jako dokonalá bytost, jejíž cílem je s pomocí iniciačního mýtu a za použití ritualizovaného lovu bobříků vyvést chlapce z nevědomosti, přimět je prozívat. (Sládek in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 30, 33)

Podobně neurčitý jako čas - avšak lákavý, reálný a dostupný - je i prostor, v kterém se děj knihy odehrává a který je postavami neustále znovu objevován a pojmenováván (Rokle úmluvy, Sluneční zátoka, Červený dolík apod.). Foglarovky obecně využívají mýtického časoprostoru (tomu se budu později věnovat především v souvislosti se stínadelskými romány), jenž však svým zdáním reálnosti a univerzálnosti propojuje svět postav a svět čtenářů, kteří si ho mohou při mimetickém čtení konkretizovat - dochází k iniciaci čtenářů čtením. (Sládek in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 31)

Druhým klíčovým bodem iniciačního mýtu je vznik bratrstva Hochů od Bobří řeky a jejich slib věrnosti v Rokli úmluvy – dochází k rituální izolaci, která má stvrdit nastoupenou cestu k iniciaci a vytváří binární opozici „my-oni“ v reflexi okolního světa, čímž je míněno sdružení Hochů od Bobří řeky oproti nezasvěcovaným, obyčejným chlapcům. (Sládek in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 32)

Třetím krokem k iniciaci je vyslechnutí iniciačního mýtu o Royovi, který se ke své chlapecké dokonalosti a potažmo dospělosti propracoval skrze ulovení třinácti bobrů. Vyslechnutí tohoto iniciačního mýtu má mýtickou i mytizovanou funkci – sdružení se pojmenuje podle řeky z příběhu, dostane se pod magický vliv Písně úplňku (stejně jako Roy) a členi bratrstva Hochů od Bobří řeky se rozhodnou symbolicky lovit bobry, aby se Royovi, jenž se stal paradigmatickým vzorem reaktualizovaným nápodobou, vyrovnali. (Sládek in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 32-34)

Tento lov a táborový život včetně řádění Zelené příšery, při němž je potřeba odolat slabší stránkám své povahy a být svorný s ostatními členy sdružení, představuje

¹⁷⁹ FOGLAR, Jaroslav. *Hoši od Bobří řeky*. III. vydání. Obrázky: Z. Burian, výzdoba textu: Jar. Foglar. Praha: Jan Kobes, 1940, s. 7.

podstupování iniciačních zkoušek a je i dalším z klíčových bodů iniciace. (Sládek in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 34)

Iniciace samotná přichází na řadu po ulovení všech 13 bobříků a návratu do běžného prostředí - příběh se ve svém úplném závěru vrací tam, kde iniciační mýtus začal a kde také dochází k uzavření kompozičního kruhu, jenž je pro většinu mýtů typický. Hlavním (třebaže nikoliv jediným) výsledkem iniciace je ideální osobní proměna hrdinů románu a poznání jich samých, což by se ale nepodařilo bez spolupráce zasvětila a adeptů, stejně jako se nezdaří čtenářská iniciace bez jeho ochoty spolupracovat s knihou - lovit bobříky a přijmout iniciační mýtus. (Sládek in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 34-35)

Tento mýtus není jediným mýtem, který ve foglarovkách najdeme - dalším může být například mýtus národní, na nějž upozorňuje Zikmund-Lender (2009). Národní mýtus je ve Foglarových příbězích podtextuálně vytvářen typicky domácím koloritem, atmosférou, komparesem a rekvizitami, které nejsou, jak autor sám proklamoval, jedním konkrétním místem, ale scénickou syntézou – v textu tak vzniká dokonale normativní a univerzálně české prostředí pro bezproblémovou a bezezbytkovou identifikaci co největšího počtu dospívajících čtenářů.

Dalším přítomným mýtem je podle Lendera (2009) mýtus indiánské kultury, která není pojímána etnocentricky, ale naopak jako vzor, ideál očištěný od koloniální nálepky primitivnosti a hrubosti. Obdobně ho můžeme nalézt třeba v dílech Karla Maye, jenž se významně zasloužil o napravení reputace severoamerických indiánů, jejichž dřívější „mediální obraz“, vytvářený šestákovými časopisy, nebyl vůbec lichotivý. „*Jak můžeš vědět, že je to tušení smrti?*“ [...] *Můj bratr nechť mi věří, jeho bratr Vinnetou odejde dnes do věčných . . .*“ *Zarazil se, nedořekl. Teprve za okamžik tiše pokračoval: „Odejde dnes tam, kde není rozdíl mezi bílými a rudými. Tam, kam za mnou jednou přijde i můj bratr Šárli. Tam se shledáme a budeme šťastni. Tam už nebude žádné vraždění, žádné pronásledování a ničení rudých. Indiáni byli přece kdysi tak dobří lidé a bílým vycházeli mírumilovně a s důvěrou vstříc, ale dočkali se za to jen nadřazeného chování a postupného vyhlazování celého plemene. Tam žijí všichni bez rozdílů vedle sebe v míru a dobré vůli. Tam pak už nic nerozloučí ani nás dva!*“¹⁸⁰

¹⁸⁰ MAY, Karl. *Vinnetou*. Překlad Emanuel Tilsch, Taťána Tilschová. Ilustrace Pavel Žilák. Praha: Kentaur, 1990, 2 sv., s. 194. ISBN 80-85285-03-72.

Ve světle tvrzení že foglarovky nepracují s mýtem religiózního typu a s vědomím bezkonfesnosti autora je zajímavé, kolik religiózních motivů jeho díla obsahují (například zvonění zvonů, sektářství aj.), ačkoliv jsou většinou využity blasfemicky a v kontextu který má navozovat jistou komiku: „[...] *sám Alláh nám tě poslal do cesty* [...]“¹⁸¹, „[...] *děláš ze mne archanděla Gabriela* [...]“¹⁸², „[...] *stál mlčky jako velekněz nějaké tajemné sekty* [...]“¹⁸³. (Dvorský 2011:190-191)

Jako na protiklad konfesních motivů a blasfemického přístupu v zacházení s nimi můžu poukázat zase na příklad *Chaty v Jezerní kotlině*, která je dílem vystavěná na pohanské spiritualitě původního severoamerického obyvatelstva (již zmiňovaný mýtus indiánské kultury) a na rituálních scénách. Blízko pohanským obřadům je určitě Slavnost červeného nebe či scény exaltovaného vytržení: „*Ludvův zrak je nepřítomně pohroužen do červené záplavy zapadajícího slunce, ohníčky červánků hoří v jeho jiskrných očích, vždy tak čilých a jasných. Zde stojí na malé plošince jako vytesaný ze skály, bez nejmenšího pohybu, jeho postava se odráží na červeném nebi. Je to obraz ze starých zašlých časů indiánské slávy.*“¹⁸⁴ (Mikulášek in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 58)

Mýtickou atmosféru navozují i další archetypální motivy a topoi, nejvíce v prvních dvou dílech stínadelské trilogie – smrt, tajemný původ Jana Tleskače, bludiště Stínadel coby paralelní, fantaskní svět ne nepodobný světům současné fantasy; ježek v kleci jako artefakt umožňující ovládat Stínadla a létat atd. (Mikulášek; Nováková; Toman in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 58-59; 37, 39; 93)

Stínadla si zaslouží speciální pozornost - je to svébytný literární svět. Rozdělovací třída funguje jako střežená hranice, brána mezi běžným a paralelním světem, po jejíž překročení se stávají z Rychlých šípů vetřelci ve světě Vontů. Členi Rychlých šípů jsou díky odhalování jeho tajemství zasvěcovanými, ale zároveň i zasvěcujícími, jelikož zveřejňují výsledky svého pátrání v časopise Tam-Tam. Stínadla samotná jsou pojata jako proměnlivý

¹⁸¹ FOGLAR, Jaroslav. *Dobrodružství v temných uličkách*. 2. vyd. v tomto souboru, *Záhada hlavolamu* 7. vyd., *Stínadla se bouří* 3. vyd., *Tajemství Velkého Vonta*. 1. vyd. Ilustrace Marko Čermák. Praha: Olympia, 1991, s. 456. ISBN 80-703-3147-X.

¹⁸² Tamtéž, s. 449.

¹⁸³ Tamtéž, s. 399.

¹⁸⁴ FOGLAR, Jaroslav. *Chata v Jezerní kotlině*. 5. vydání. Ilustrace Marko Čermák. Praha: Albatros, 1989, s. 50. Karavana.

a nebezpečný labyrint, který jako by byl nadán vlastním životem, což ještě zdůrazňuje frekventované použití personifikací. Pro tento paralelní svět je typická práce se světlem a barvami. Při překračování hranice vyprovází Rychlé šípy symbolicky zvonění zvonů a mění se kategorie času, který hrdinové trilogie začnou vnímat jinak a jako jiný ho popisuje i vypravěč, čímž je vyvoláván dojem paralelního času k tomu „tam venku“, v běžném lidském světě. Rychlé šípy se stávají součástí fiktivních Vontských dějin, které by byly ve všedním, dospělém světě vnímány jako krátké, omezené několika chlapeckými generacemi, ale v kontextu „stínadelského času“ odkazují až do bájných časů počátků vontství a vpravdě mytologicky vysvětlují stvoření a podobu světa Stínadel. I tím se *Záhada hlavolamu* a *Stínadla se bouří*¹⁸⁵ zařazují do populárního literárního žánru fantasy, což je pravděpodobně i jedním z důvodů jejich neutuchající oblíbenosti. (Sládek; Nováková in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 35; 37-39)

Jako podporu tvrzení Novákové, že první dva díly stínadelské trilogie můžeme směle zařadit mezi fantasy literaturu, nabízím srovnání charakteristických prvků Stínadel s Lórienem - světem paralelním k světu Středozemě – v některých pasážích z klasiky fantasy žánru *Společenstva prstenu* od J. R. R. Tolkiena:

*„Sotva stoupl na protější břeh Stříberky, zmocnil se ho zvláštní pocit a prohluboval se, jak krácel do hloubi Niathu: zdálo se mu, že překročil most v čase do zákoutí Starých časů a kráčí světem, který už neexistuje. V Roklince byly vzpomínky na pradávne věci; v Lórienu pradávne věci dosud žily v denním světě.“*¹⁸⁶

„Ostatní zalehli do voňavé trávy, ale Frodo zůstal chvíli stát ztracen v úžasu. Zdálo se mu, že prošel vysokým oknem, jež vede do zaniklého světa. Leželo tu světlo, pro které v jeho řeči nebylo jména. Všechno, co viděl, mělo krásné tvary a ty vypadaly zřetelné, jako by je kdosi vymyslel a načrtl v okamžiku, kdy Frodovi odkryli oči, a přitom starodávne, jako by trvaly od věků. Viděl barvy, jež všechny znal, zlatou a bílou a modrou a zelenou, byly však svěží a ostré, jako by je v tu chvíli spatřil poprvé a nacházel pro ně nová a podivuhodná

¹⁸⁵ V *Tajemství Velkého Vonta* dochází k téměř systematické demytizaci prostoru Stínadel – viz Nováková in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 40.

¹⁸⁶ TOLKIEN, J. R. R. *Pán prstenu: I - Společenstvo prstenu*. Dotisk druhého vydání. Praha: Mladá fronta, 2002, s. 328. ISBN 80-204-0362-0.

jména. Tady nemohlo v zimě ničí srdce tesknit po létě nebo po jaře. Na ničem, co na zemi rostlo, nebylo vidět kaz nebo chorobu nebo znetvoření. Země Lórien byla bez poskvrny.“¹⁸⁷

V případě díla tohoto autora - deklarujícího morální hodnoty a životní názory – je také zřejmé, že čerpá ze stejných mytologických zdrojů, z kterých čerpá třeba rytířský román nebo pohádka – iniciační prvek je přítomen jak ve foglarovkách, tak v těchto literárních žánrech, pouze se liší zpracováním. Nakonec i Miloš Zapletal mluví o foglarovkách jako o pohádkách pro dospívající mládež. (Sládek in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 28; Zapletal 2007: 28)

Podle Sládka (in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 28) je mytopoetický styl těchto románů formován a udržován vyprávěním legendy (o Royovi, Janu Tleskačovi, Alvarezovi apod.) – jež je součástí narativní struktury celého příběhu – přičemž cílem vyprávění legendy je její následná reaktualizace (lovením bobříků, pátráním v městských čtvrtích, dlouhodobou hrou atd.). Tato opakovanost je pak příkladem mýtického exemplarismu. Postavy se snaží vyrovnat vzorům z legend a zároveň se samy stávají vzory pro čtenáře, kteří reaktualizaci opět reaktualizují¹⁸⁸. K tomu jsou nepokrytě vyzívání i autorem foglarovek.¹⁸⁹ Autorovo naléhání snažící se o aktivizaci je dokladem instrumentalizovaného pojetí narace.

Instrumentalizace je i prostředkem k poznávání světa v čase na pomezí mezi dětstvím a dospělostí, jímž čtenáře provádí za pomoci zkoušek osobní zdatnosti či ústy a činy knižního zasvětitelce. (Sládek in *K fenoménu Jaroslav Foglar* 2008: 28-30) „*Úspěch Foglarových knih je založen právě na této zprostředkovatelské roli: sám Foglar a jeho vyprávění je totiž prostředkem čtenářova zasvěcení. Máme-li být přesní: poznání je uskutečňováno čtením. Skutečné zasvěcení ale nedosáhne ten, kdo zůstane pouze u čtení. Tím musí být až vlastní realizace „úkolů“, které pro čtenáře připravil autor. Teprve pak dochází k naplnění vlastního Foglarova poselství, jeho humanizovaného mýtu, jenž je čtenáři stálou reaktualizací věčně živého principu.*“¹⁹⁰

¹⁸⁷ TOLKIEN, J. R. R. *Pán prstenů: I - Společenstvo prstenu*. Dotisk druhého vydání. Praha: Mladá fronta, 2002, s. 329. ISBN 80-204-0362-0.

¹⁸⁸ Schematicky: Roy loví bobry → Hoši od Bobří řeky loví bobříky → čtenář loví bobříky.

¹⁸⁹ Viz úvodní text podkapitoly 5.2 Foglarovky jako aktivizační text, s. 67 této práce.

¹⁹⁰ SLÁDEK, Ondřej. Role mýtu v díle Jaroslava Foglara. In: *K fenoménu Jaroslav Foglar: sborník příspěvků z konference Fenomén Jaroslav Foglar : Praha, Památník národního písemnictví, 17. září 2007*. Redaktorky sborníku: Růžena HAMANOVÁ, Dorota LÁBUSOVÁ. Praha: Památník národního písemnictví, 2008, s. 30. ISBN 978-80-85085-88-4.

5.7 Foglarovky jako reflexe

Spisovatelé ve svých knihách obvykle reflektují vlastní životní zážitky a postoje, nechávají se vědomě či nevědomě inspirovat díly jiných autorů, historií, vyslechnutými příběhy, prostředím apod. Ani Jaroslav Foglar nebyl výjimkou, ačkoliv u jeho osoby je tato problematika složitější, protože někdy i zcela zjevnou inspiraci popíral a jindy naopak zase svůj zdroj inspirace přiznával a pyšnil se jím. Často o nich a o reáliích foglarovek také mlžil a veřejnost záměrně dezinformoval, čímž okolo svého díla úspěšně vytvářel nimbus tajemství¹⁹¹.

Nejdůležitější inspirační zdroje Jaroslava Foglara, jež ve svých knihách a komiksech bezpochyby reflektoval, můžeme v zásadě rozdělit do tří okruhů – inspirace jinými literárními díly, inspirace z vlastního života a inspirace skautingem. Tyto okruhy budou tematizovány v samostatných podkapitolách. Je ale nezbytné dodat, že rozklíčování inspiračních zdrojů literárního díla, třebaže vychází z reálného základu, není stoprocentně a bezesbytku možné, jelikož jsou „obětí“ autorovy fabulace. Pokud tedy nejde přímo o otevřená přiznání Jaroslava Foglara, jedná se o badatelské hypotézy podložené dílčími indiciemi z jeho života a díla.

5.7.1 Reflexe jiných literárních děl

Jaroslav Foglar od dětství miloval tajemné příběhy a jeho knihovnička ve věku 13-16 let obsahovala jak brakovou literaturu sešitových románů (např. *Černá rakev plukovníkova*, *Dva stíny*, *Bufalo Bill*, *Stín bez hlavy* aj.), tak klasická díla jako *Tajemný hrad v Karpatech* od Julesa Vernea a *Hrabě Monte Christo* od Alexandra Dumase. Dvorský (2011: 18, 24-25) předpokládá, že Foglar nevědomky přejal ne jeden z motivů právě ze sešitových románů, které četl a odvolává se na Iva Fencla, který proces získání a využití převzaté zápletky u tohoto autora popsal na dvou příkladech, kdy si jsou příběhy foglarovek a dříve vydaných děl jiných autorů velmi podobné. Konkrétně upozorňuje na detailní shodu příběhu *Rychlých šípů* o filatelistovi Maxmiliánu Drápovi z roku 1939 s pseudoverneovkou *Dědic Robinsonův* od André Laurieho z roku 1884 a na podobnost zpracování zápletky tajemného zmizení v povídce Jaroslava Foglara *Příběh ze tmy*

¹⁹¹ Píše o tom např. Dvorský (2011: 18-20).

z roku 1972 a v pseudoholmesovském románu *Případ baskervillského psa* od Ludvíka Součka vydaném ve stejném roce.

Fencl nabízí tři možná vysvětlení nápadné podobnosti mezi *Dědicem Robinsonovým* a Foglarovým příběhem: „*Bud' jde o shodu okolností, nebo Foglar četl starší český překlad této knihy a hrůzostrašná pasáž na něj v dětství či mládí natolik zapůsobila, že ji později přetavil hned do tří dílů svého slavného kresleného seriálu, anebo... Ano, jako nejpravděpodobnější se mi rýsuje ta třetí možnost. Historku – nebo rovnou celou knihu (zjednodušovat se věru příliš nemusela) vyprávěl některý člen Foglarovy Dvojky u plápolajícího táborového ohně [...]*“¹⁹².

K možnosti převzetí zápletky na základě vyprávění se Fencl kloní také u povídky *Příběh ze tmy*, protože má k dispozici vyjádření samotného Foglara, které mu poslal coby odpověď na jeho dopis: „*Dnes mi přišel Váš dopis týkající se mé povídky Příběh ze tmy. Přečetl jsem si všechny údaje o vzniku příběhu, tak jak jste mi je naznačil v dopisu, po pravdě řečeno však nemohu se již upamatovat, kde jsem k námětu přišel. Pana Ludvíka Součka jsem tehdy nečetl. Vzpomínám si jen, že jsem příběh vložil do úst udřenému dělníku, kdesi po práci na stavbě železnice. Snad ho kdysi kdesi někdo vyprávěl u táborového ohně, a já jej nosil v hlavě po celá desetiletí. Je dost obtížno teď někde uvádět, kde jsem k němu přišel [...]*“¹⁹³.

Podle Fencla má *Příběh ze tmy* kořeny v městské legendě¹⁹⁴, konkrétně v článku který před více než stoletím mystifikoval americkou veřejnost a dal této fámě¹⁹⁵ vzniknout *Charles Ashmore's Trail* z roku 1893. (Dvorský 2011: 26-27) Pro doložení svého tvrzení předkládá srovnání pasáže textu *Příběhu ze tmy*, kdy jde americký mladík Fred na naléhání svého otce na temný dvůr pro vodu, s pasáží z českého překladu knihy *Zázračná zmizení*:

¹⁹² FENCL, Ivo. Literární paralely, převzetí nebo náhody?. In: JIRÁSEK, Ivo. *Fenomén Foglar*. Praha: Prázdňinová škola Lipnice, 2007, s. 184. Gymnasion, 01. ISBN 978-80-239973-6-1.

¹⁹³ DVORSKÝ, Miloš. *Mýtus zvaný Stínadla: Rychlé šípy, Vontové a hlavolam – realita versus fikce*. 2., rozš. vyd. Praha: Zdeněk Bauer, 2011, s. 26. ISBN 978-80-904272-5-9.

¹⁹⁴ Městská legenda je součástí soudobého folkloru, jedná se o mystifikující, často hororový příběh, který je předáván orálním způsobem, prostřednictvím textu a nyní především díky masovým médiím. Legenda je strukturována tak, aby příjemce příběhu uvěřil a jako pravdivý ho předával dál. Více informací viz Brunvand 1981.

¹⁹⁵ I u nás velmi rozšířené městské legendě typu „černá sanitka“, která jezdí po městě, unáší lidi a bere jim orgány.

„Do hovoru a smíchu se však za malou chvíli ozval ze dvora hrozný výkřik. Fred cosi volal - a nebylo pochyb, že volal o pomoc! Lidé sedící nejbližší dveří – byl mezi nimi i Fredův otec – s úžasem a rozehvěním vyběhli na dvůr. A tu odkudsi shůry slyšeli Fredův zoufalý hlas: ... pomoc, pomozte mi, jsem nahoře – unáší mě – drží mě – pomoc – pomoc...! [...] Freda už nikdy nikdo nespatriil. Ani živého, ani mrtvého!“¹⁹⁶

„Je Štědrý večer roku 1909. Owen Thomas požádá svého jedenáctiletého syna Olivera, aby přinesl vědro vody ze studny na dvoře. Chlapec ochotně jde, avšak za pár okamžiků je ho slyšet, jak volá: ‚Pomoc! Pomoc! Dostali mě!‘ Rodiče vyběhnou a najdou stopy ve sněhu končící v polovině cesty. O malém Oliverovi už nikdy neuslyší.“¹⁹⁷

Důkazem že Foglar přímo sbíral strašidelné a záhadné historky, jichž později často využíval při svém psaní, je pak jeho vlastní zápisník z roku 1942, v nichž má sebrané příběhy vypsané. (Dvorský 2011: 18)

Dvorský (2011: 27-28) se také domnívá, že se Foglar kromě brakové literatury inspiroval i u Julesa Verna, kterého spisovatel jako chlapec prokazatelně četl a jehož měl ve velké oblibě. Právě v jeho četbě vidí pozadí pro Foglarův autorský styl, kdy se snažil psát poutavě a čtenáře nenásilně vzdělávat, lépe řečeno zušlechtovat. Ale v souvislosti s tvorbou Jaroslava Foglara není vzpomínán jen Jules Verne, ale také již dříve zmiňovaný Edmond de Amicis¹⁹⁸ a jeho román *Srdce* se svým očividným morálním apelem a černobílými charaktery jednotlivých postav. (Dvorský 2011: 28-29) Foglar sám toto dílo obdivoval: „Některé příhody kamarádů hlavního hrdiny knihy, i jeho samotného, nemluvě o oněch měsíčních povídkách vyprávěných jejich panem učitelem, mě dojímaly až k zalknutí, mnohokrát jsem se při četbě i rozplakal, [...]“¹⁹⁹

Zapletal (2007: 45-47) zase dodává, že velkým inspiračním pramenem byl pro Foglara bez jakýchkoliv pochyb titul Ernesta Thompsona Setona *Dva Divoši* vydaný v roce 1904

¹⁹⁶ FOGLAR, Jaroslav. *Jestřábe, vypravuj*-. 2. přeprac. vyd. Praha: Olympia, 1998, s. 43. ISBN 80-703-3503-3.

¹⁹⁷ FENCL, Ivo. Literární paralely, převzetí nebo náhody?. In: JIRÁSEK, Ivo. *Fenomén Foglar*. Praha: Prázdňinová škola Lipnice, 2007, s. 186. Gymnasion, 01. ISBN 978-80-239973-6-1.

¹⁹⁸ Jako Foglarův předchůdce zobrazující ve svém románu excitované přátelství mezi chlapci a používající dnes s rozpaky přijímané popisy chlapeckých postav – viz s. 51 této práce a jako autor jehož dílo obsahuje sentimentální vztah k mládí – viz s. 77 této práce.

¹⁹⁹ ZACHARIÁŠ, Jiří. *Stoletý hoch od Bobří řeky: dobrodružství života a metod Jaroslava Foglara - legendy dětské zájmové činnosti*. Praha: Ostrov, 2007, s. 269. ISBN 978-80-86289-52-6.

(česky poprvé v roce 1925), z něhož převzal myšlenku bobříků pro *Hochy od Bobří řeky*, původně u Setona zpracovanou jako orlí pera. Zapletal také upozorňuje na shodu jména řeky, u níž se odehrává hlavní část příběhu, na u obou děl použitý motiv ušlechtilého indiána coby učitele a na paralelu mezi Rikitanem a Calebem – dospělých věnujících se mládeži. Foglar sice podle Zapletala inspiraci Setonem, s nímž se i osobně setkal při příležitosti jeho návštěvy Československa v roce 1936²⁰⁰, nikdy přímo nepřiznal, ale do táborové kroniky v roce 1928 – tedy v době, kdy na *Hoších od Bobří řeky* pracoval – napsal: „*Jakmile jsme měli trochu volno od táborové práce a různých závodů, už jsme se z tábora ztratili do okolních lesů, polí a luk na pozorování přírody. Zpravidla mne na těchto toulkách doprovázeli jen Rudla a Moja, dva staří zálesáci, zbláznění právě jako já do Setonova Rolfa zálesáka.*“²⁰¹ Při pozdějších výsleších na StB se Foglar mj. hájil i tím, že poukazoval na setonovky vycházející v Sovětském svazu.

Především ve stínadelské sáze je možné hledat předobraz u dřívějších autorů, kteří stejně jako Foglar stavěli napětí z velké míry na tematice klukovských part a jejich vzájemného soupeření. Například u románu Louise Pergauda z roku 1913 *Knoflíková válka* a u Ference Molnára a románu *Chlapci z Pavelské ulice* z roku 1907. V Molnárově díle je nápadný i propracovaný systém organizace chlapecké party včetně udělování hodností, rozpoznávacích znaků, apod., což můžeme nalézt i u Foglarových Vontů. Je jisté, že Foglar Molnárův román, v českém překladu poprvé vydaný v roce 1930, přílišnou inspiraci Molnárem mu koneckonců vyčítala i poválečná literární kritika. Rozdíl mezi Foglarem a Pergaudem s Molnárem je však v tom, že jeho dílo obsahuje didaktický a mravní rozměr, které dílo francouzského a maďarského spisovatele víceméně nemá. Zatímco oni chlapecké bitky jen popisují, Foglar je popisuje, ale i kritizuje (Dvorský 2011: 85-86)

Na další možnou inspiraci opět naráží Miloš Zapletal, jenž upozorňuje na málo známou novelu Jacka Londona *Plavba šalupy Dazzler* z roku 1902, v jejíž úvodní části chlapci z Horní čtvrti San Francisca konají výpravy do městské čtvrti zvané Peklo a bojují zde s místní chlapeckou partou. (Zapletal 2007: 49-51) Dvorský (2011: 87) je ale k jeho domněnce skeptický, jelikož tematika chlapeckého válčení mezi městskými čtvrtěmi hraje v novele jen okrajovou úlohu a většina jejího děje se odehrává na moři.

²⁰⁰ Viz s. 18 této práce.

²⁰¹ ZAPLETAL, Miloš. *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. V Praze: Knižní klub, 2007, s. 47. ISBN 978-80-242-1902-8.

Sám Jaroslav Foglar obvykle inspiraci díly jiných autorů popíral, otázky na toto téma mu nebyly vůbec příjemné a hlavně ve stáří ho i citelně popuzovaly - byla to jasná známka toho, že kultu, který okolo něj jeho příznivci vytvořili, nakonec uvěřil i on sám.²⁰² (Dvorský 2011: 24-25)

5.7.2 Reflexe vlastního života

Je logické, že u jednoho z čelních představitelů české literatury pro děti a mládež jsou velkým zdrojem inspirace jeho vzpomínky na dětství a dospívání. Jaroslav Foglar ve svých knihách a komiksech využil vlastních, různě modifikovaných zážitků nebo i jen jejich fragmentů, charakterových rysů vrstevníků, s nimiž se jako chlapec setkal, i míst, jež na něj zapůsobila svým geniem loci. (Dvorský 2011: 20)

S nádechem hrdosti to – na rozdíl od inspirace jinými autory - opakovaně přiznává: *„Kdysi po této vrcholové cestě jezdil na kole kterýsi chlapec a nešťastnou náhodou sjel z cesty na prudký svah, kde už nemohl zastavit, spadl z té obrovské výše na černá skaliska, kde se rozbil na padrť. Jeho poslední slova, pronesená v hrozných bolestech, když jej odnášeli dolů do ulice, aby jej naložili do záchranného vozu (s koňmi) byla: „Maminko, tatínku, odpusťte mi, že jsem si tak zkažil život!“ Jeho povzdech jsem vložil do úst jinému chlapci v mém příběhu Tajemství Velkého Vonta, když i on byl v beznadějně situaci a věděl, že mu nikdo už nemůže pomoci. Tak ta slova umírajícího trvale žijí dále. Také ty záplavy modrásků jsem vepsal do své knížky Chata v Jezerní kotlině. Takhle nějak se šperkují knížky, střípek po střípku, vzpomínka za vzpomínkou, zážitek za zážitkem se skládají a vkládají do textu, který je tím jimi obohacen o drobnosti, byť třeba i zcela nepatrné, ale ze skutečnosti vzaté.“*²⁰³

Na druhou stranu jen výjimečně prozrazuje, která část děje souvisí s jakým konkrétním místem. (Dvorský 2011: 23) Často i záměrně mátl čtenáře, třeba když se fotografoval v ulici Řásnovka na Starém Městě s rádoby návodným komentářem, že se vrací na místo činu, třebaže důležitými prvky inspirace byla i úplně jiná místa, vzpomíná Jiří Raba (2005: 44-45) na realie knihy *Tajemná Řásnovka*. Jak podotýká Dvorský (2011: 23) a Kašpar (2010), děj románu se odehrává v jakési virtuální staré Praze,

²⁰² Viz s. 23-25 této práce.

²⁰³ FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu*. Silůvky: TJ Sokol, 1989-1990, s. 18. ISBN 80-900050-7-1.

v níž Foglar dle potřeby propojil a upravil jednotlivé pražské lokace jako Na Františku, Nuselské údolí apod.

Pražská zákoutí a staré uličky v nichž se odehrává stínadelská trilogie, těžící z magické atmosféry města podobně jako například *Golem* Gustava Meyrinka, si Jaroslav Foglar zamiloval už jako chlapec díky svým „objevitelským výpravám“ - „*Dobrodružství v ulicích a v uličkách, na vyšehradských hradbách, v chodbách a bludištích. Vzrušující výpravy do neprobádaných, vzdálených čtvrtí Prahy.*“²⁰⁴ - a pohlednicím Staré Prahy od Jaroslava Šetelíka prodávaných v papírnictví jeho matky „*(Mimochodem: tyto nádherné Šetelíkovy pohledy, plné barev a jarních i podzimních nálad, z nejrozmanitějších pražských zákoutí a dvorečků, kde jsem nikdy nebyl, vždy s barevnými oblaky a šerosvitnými záplavami zapadajícího slunce mne naučily milovat Starou Prahu.)*“²⁰⁵, které se staly důležitým zdrojem inspirace pro literární ztvárnění Stínadel - a tato láska mu vydržela po celý jeho život. (Dvorský 2011: 20-21, 94)

Reálná místa (vč. mimopražských) byla předobrazem pro Stínadla, ale i pro další lokace z Foglarových románů, kupříkladu Červený dolík z *Hochů od Bobří řeky* vycházel z podoby jedné z neudržovaných ploch na cihlově červených hradbách Vyšehradu. (Dvorský 2011: 21)

Nejen lokace příběhů, i Vontové a rivalita městských čtvrtí mají podle Dvorského (2011: 104-106) pravděpodobně svou předlohu ve zkušenostech Jaroslava Foglara (v tomto případě již dospělého) coby prakticky celoživotního Pražana. Uvádí příhodu, zaznamenanou Jiřím Zachariášem, kdy se Foglar se zájemcem o členství v oddíle (synem správce klubovny) a Dvojkou na počátku 30. let účastnil filmové projekce v biografu: „*Uprostřed produkce, kdy napětí příběhu brnkalo na nervy mladých diváků, se náhle prudce rozlétly široké dvoukřídlé dveře oddělující prostor kina od chodby se šatnou. Mezi rozraženými dveřmi, v šeru chabě prosvětleném stříbrnými, cukajícími se pruhy z projekční kabiny, stál asi patnáctiletý hoch. Střelbu a indiánský jekot, ozývající se z plátna hned napoprvé překřičel: ‚Jirčáka, zvolala ten chlapec do sálu, ruce zatnuté v pěsti a zapřené v bocích, ‚unesli kluci z Františku! Deme na ně! Fofrem!!‘ Jeho mobilizační výzva měla*

²⁰⁴ FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu*. Silůvky: TJ Sokol, 1989-1990, s. 34. ISBN 80-900050-7-1.

²⁰⁵ SOHR, Stanislav. *Zase zní píseň úplňku: Vyprávění o Jaroslavu Foglarovi*. Karviná: ÚS PNS Karviná, 1968, s. 19.

úžasný účinek. Naráz nastal preveliký lomoz. Ze svých sedadel, k nimž byli ještě před pár vteřinami promítaným příběhem doslova přikovaní, vyskakovali kluci, ale i holky příslušející do Petrské čtvrti. O překot se řítily z biografu ven, vyválčit si na františkánských klucích svého kamaráda. Ve chvíli zůstal uvnitř kina jen z míry vyvedený ostrůvek hochů Dvojky se svým vůdcem. Syn správce Skautského domova, neboť byl věrným vlastencem, běžel, samosebou, do války spolu s petrskými.²⁰⁶ Zachariáš (2007: 160-163) konstatuje, že na Foglara musela tato organizovanost silně zapůsobit a mohla ho přivést i k myšlence, zda nemá místní mládež nějakou tajnou polovojenskou organizaci. Dvorský (2011: 105) k tomu dodává, že stínadelská trilogie podobnou atmosférou určitě oplývá a některé románové pasáže, jako třeba únos druhostraníka Jiřího Rymáně do Stínadel, jsou až provokativně podobné tomuto Foglarovu zážitku.

Chlapecké válečné výpady do sousední čtvrti, zapříčiněné rozdílným sociálním statusem chlapců z Františka a z Petrské, oddělenými od sebe jako hranicí tramvajovou tratí (stejně jako usedlíci Druhé strany a Stínadel), pod vedením Velkých náčelníků a Velkých rad (i zde se nabízí paralela s Velkým Vontem a Vontskou radou) probíhaly po několik generací, nejstarší zprávy o svárech mezi hochy z těchto čtvrtí pocházejí z 80. let 19. století, nejnovější pak z 50. let 20. století. Tedy z období dlouho před Foglarovým narozením až po období, kdy byl Foglar už zralým mužem a měl za sebou romány *Záhada hlavolamu* a *Stínadla se bouří*. (Dvorský 2011: 99-100, 103, 110-111) Nesmíme zapomínat ani na to, že Foglar strávil dětství a dospívání až do svých 17 let, kdy se stal členem řádného skautského oddílu, na ulici mezi svými vrstevníky a byl i v chlapecké partě, která měla své tajné zákony a zásady, tedy mu tato tematika nemohla být úplně vzdálená, či dokonce zcela neznámá. (Dvorský 2011: 87, 105)

Pokud se odpoutáme od stínadelské trilogie a budeme se zabývat i ostatními romány Jaroslava Foglara, zjistíme, že některé jejich postavy zažívají stejné věci, jaké během svého života zažil i spisovatel sám. Například Ludvík Grygar, Jindra Hojer, Denny Santar aj. narážejí v dětství na nepochopení rodičů, kteří jim z různých důvodů zakazují klubovní činnost – stejně jako jemu matka zakázala v dětství skauting, protože se na skautské akci nachladil. Zrovna tak se opakovaně objevuje motiv poranění zad, jež si Foglar přivodil při sáňkování. (Dvorský 2011: 23) „*Utrpěl jsem kdysi těžký úraz páteře a ležel jsem s ním*

²⁰⁶ ZACHARIÁŠ, Jiří. Stoletý hoch od Bobří řeky: dobrodružství života a metod Jaroslava Foglara - legendy dětské zájmové činnosti. Praha: Ostrov, 2007, s. 162. ISBN 978-80-86289-52-6.

dlouho v nemocnici, tak jako Denny v té knížce. A stejně jako klub Saturn ve svém kraji i já kdysi prolézal právě objevené Koněpruské jeskyně a nechával se okouzlit tajemným neznám podzemím. Znal jsem rovněž člověka, který ze zvláštní hlíny tvořil a vypaloval barevné ozdůbky. Později jsem objevil krajinu, v níž mě uchvátilo Modré jezírko. Spojilo se mně v myslí se zážitky z jeskyní, a ze všech těch dojmů a zážitků a vzpomínek pozvolna uzrával námět na novou knížku.“²⁰⁷

I motiv smrti je ve Foglarově tvorbě poměrně častý - pro ilustraci smrt Jana Tleskače a Ema v *Záhadě hlavolamu*, smrt otce Pavla Zemana v *Chatě v Jezerní kotlině* atd. To můžeme odůvodnit prožitkem nečekaného skonu několika autorovi blízkých osob (například úmrtím otce ve spisovatelových pouhých 4 letech) či zkušeností druhé světové války - ve vyhlazovacím táboře v Osvětimi koneckonců umírá i jedna z jeho dívčích lásek. (Dvorský 2011: 18, 95; Polák 2003: 61)

Některé postavy byly vytvořeny podle osob, s kterými se Foglar setkal „[...] se svou ještě o dva roky mladší sestrou Miladou. Byla to legrační malá holka, vymýšlela si pořád všelijaká směšná úsloví a trvale si je prozpěvovala. [...] Její postavičku jsem oživil a do paměti čtenářů uvedl v úloze *Martiny v mé knížce Historie Svorné sedmy*. Vidíte, takhle se získávají charakteristiky postav v knížkách, alespoň v těch mých.“²⁰⁸, jiné pravděpodobně dílem podle svého autora. Dvorský (2011: 30, 47-48) nabízí jako takové možné postavy Mirka Dušina s jeho vůdcovskými kvalitami, intelektuálně a organizačně založeného Jarku Metelku a ovšem postavy Rikitana, Tapina a dalších oddílových vedoucích z jeho skautských románů. Můžeme doložit i případ, kdy se spisovatel sám přihlásil k tomu, že se do své postavy „promítl“: „*To jsem byl já, víte, ten Jiří Dražan z mé pozdější knížky *Přístav volá*, který si na kolo usilovně vydělával a škulil každý desetník!*“²⁰⁹

Inspiraci nacházel i ve svém zaměstnání. Jako zaměstnanec firmy Oskar Stein patřil do okruhu pracovníků, který se bavil na účet obchodního cestujícího, spiritisty Pilgrama, z čehož nakonec vznikla hororová situace, kterou Jaroslav Foglar později popsal v povídce *Rozsvícený čaj*. (Dvorský 2011:190) Ještě předtím získal množství materiálu pro svou literární

²⁰⁷ FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu*. 2. přepracované a doplněné vyd. Praha: Olympia, 1997, s. 197. Sebrané spisy Jaroslava Foglara: 21. ISBN 80-7033-482-7.

²⁰⁸ FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu*. Silůvky: TJ Sokol, 1989-1990, s. 29-30. ISBN 80-900050-7-1.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 33.

práci v rámci krátkodobého pracovního poměru u informační a detektivní kanceláře. (Charous in *Jestřábe, díky* 2000: 18). Proslavená „invektiva“ Rychlých šípů „plantážník“ zase pochází z redakce *Mladého hlasatele*, v níž byl jako „velký plantážník“ označován generální ředitel Melantrichu Jaroslav Šalda pro svou obchodnickou rozpínavost, kdy bez ustání pořizoval další a další akvizice, podobně jako to dříve činili majitelé plantáží. (Dvorský 2011:30)

Ve Foglarově tvorbě můžeme vidět i odrazy zlomových životních situací - např. výsledky StB v mechanice vydírání objevující se v *Dobrodružství v Zemi nikoho* z roku 1969 (Zachariáš in *Fenomén Foglar* 2007: 92-93) či aktuální nálady (Dvorský 2011: 30) Pro podporu tvrzení přikládám dvě citace z jeho autobiografie:

*„A když se Pacovských rodina po dvou či třech letech stěhovala do Hradce Králové, loučili jsme se s Pácou tak těžce, jako já ještě nikdy předtím. Doprovázel jsem ho z našeho třetího patra až na ulici a zase jsme se vraceli zpátky nahoru – a opět dolů, a oba jsme při tom brečeli zármutkem. Po mnoha letech jsem toto přetěžké loučení vyličil v závěru mé knížky *Přístav volá, kde se Jiří Dražan loučí s Láďou Vilemínám, odjíždějícím do ciziny.*“²¹⁰*

„Rukopisy se měly odevzdávat do 30. června. Tato pro mne šibeniční lhůta byla velmi krátká, snad jen tři, či čtyři měsíce! Nadto jsem byl tehdy právě ve sklíčené náladě, rozešli jsem se s mou první láskou B. V. a já byl rozbolestněný na nejvyšší míru. Proto také to, co jsem začal psát, neslo pečeť mých chmurných nálad a v knížce nebylo nic moc právě veselého.“²¹¹

5.7.3 Reflexe skautingu

Zcela evidentním inspiračním zdrojem byl pro Jaroslava Foglara skauting, jenž je v jeho díle také velmi intenzivně reflektován.²¹² Skautská idea, myšlenky a metodické prvky (utvářející spisovatelovu osobnost na prahu dospělosti) i zážitky a zkušenosti celoživotního skauta a vůdce oddílu se jako červená niť táhnou celým jeho dílem, někdy více, někdy méně zřetelně.

²¹⁰ FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu*. Silůvky: TJ Sokol, 1989-1990, s. 31. ISBN 80-900050-7-1.

²¹¹ Tamtéž, s. 83.

²¹² Jaroslav Foglar začal psát své první povídky právě pro skautský časopis *Skaut-Junák* – viz Nosek 1999: 19-21.

Na námět své první knihy *Hoši od Bobří řeky* přišel Foglar na skautských táborech, můžeme tedy říci, že iniciovaly počátek jeho spisovatelské kariéry. „*Ale na spásný námět jsem přicházel zvolna až na našich prvních táborech ve Sluneční zátocce. Byl jsem jako očarován přírodou a robinzonovským způsobem družného života v ní, uprostřed hloučku hochů jen o něco málo mladších, než jsem byl já sám. Řeka šuměla dnem i nocí kolem našeho tábora svou uspávající píseň, vzduch byl prosycen vůní pryskyřice a obklopujících nás lesů, louky kolem byly obsypány záplavami barevného kvítí, ve dne jsme se topili v záři slunce, v nocích vycházel a kraj svým magickým světlem obléval měsíc. A já tu krásu všeho vstřebával do sebe s nepopsatelným vzrušením a byl jsem přesvědčen, že tímto způsobem života a touto krásou musí být určitě okouzlen každý hoch i děvče. A znovu mě pojala neodbytná touha vypsat proto všechno tu nádheru, kterou jsem kolem sebe viděl a prožíval, do té vysněné knížky, aby každý její čtenář zatím alespoň v duchu mohl to vše prožívat se mnou – a po přečtení sám se o podobný způsob života pokusit.*“²¹³

Jak píše Jiří Navrátil (in *Jestřábe, díky* 2000: 11), dřívější starosta Junáka a bývalý člen Foglarova oddílu, *Hoši od Bobří řeky* byli reflexí skautského oddílu a třeba část obsahu proslavených bobříků spisovatel převzal z oficiálních odborných zkoušek Junáka²¹⁴, z denního skautského příkazu²¹⁵ apod.

Tvrzení že sdružení *Hoši od Bobří řeky* bylo de facto nevysloveným skautským oddílem, konkrétně přímo Dvojkou, potvrzuje i spisovatel slovy, z kterých mimo jiné plyne, že se neinspiroval jen skautingem jako takovým, ale i svými vlastními zkušenostmi spojenými s prací v oddíle: „*Z našeho oddílku jsem stmelil dohromady sdružení chlapců nejrůznějších povah, našli jsme Červený dolík, měli jsme i svou Bobří hráz (v uhelném sklepě indiánskými motivy vyšperkovaném pražském činžáku) a byli jsme – jak už jsem řekl – i ve Sluneční zátocce. I Zelená příšera tam strašila, Zvučící dřevo zpívalo a veliký bílý měsíc nad pasekami tam nahoře vycházel...*“²¹⁶

²¹³ FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu*. Silůvky: TJ Sokol, 1989-1990, s. 75. ISBN 80-900050-7-1.

²¹⁴ Bobřík mlčení, bobřík hladu a bobřík samoty byl převzat z odborné skautské zkoušky Tři orlí pera – více informací viz Šantora 2012: 89.

²¹⁵ *Alespoň jeden dobrý skutek denně!* – více informací viz Šantora 2012: 27.

²¹⁶ FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu*. Silůvky: TJ Sokol, 1989-1990, s. 75. ISBN 80-900050-7-1.

Z výše uvedené citace je zřejmé, že Foglarovy zápletky, postavy i místa v jeho románech a komiksech někdy přímo vycházely ze vzpomínek a z oddílové tradice, jsou tedy do jisté míry, co se jeho skautské dráhy týče, autobiografické. Ostatně Foglar se tím nijak netajil: „*Ale nebyla to jediná knížka, kterou jsem v těch letech napsal! Byl to také titul Tajemná Řásnovka a pak Poklad Černého delfína, vytěžený z příběhů prožitých na našich táborech, zejména v roce 1952, a z oddílového života vůbec.*“²¹⁷

Známou zápletkou z knihy *Strach nad Bobří řekou*, jejíž reálný základ mi potvrdil účastník této akce Jiří Navrátil během besedy na skautském kurzu VLK Ursus v roce 2012, je vniknutí několika chlapců ze sdružení Hoši od Bobří řeky do jejich „Nepřítelem“ zapečetěné klubovny za účelem vynesení stanů a táborové kroniky. „*Stopařovo čelo je mokré studeným potem, ten mu stéká i na zádech pod košilí. Tak se potí strachem. Nikdy nic takového nezažil. Však strach ze smrti má dospělý člověk, natož třináctiletý hoch! Čtyři tašky plné stanů jsou už nacpané. Teď ještě kroniku! Našel ji velmi snadno, byla ve skříni. [...] Vynáší všechny tašky přede dveře, zamyká klubovnu a přilepuje vývěsku o trestu smrti v místa, kde byla původně. [...] Dole zaklepal na vrata. Jirka slyšel a přiběhl odlepit ledabyle připevněnou pečeť, otvírá vrata a přebírá už část tašek. Znovu a lépe teď společně lepí vyhlášku.*“²¹⁸ O skutečné události, kterou Foglar takto literárně zpracoval, už jsem se zmiňoval²¹⁹. Je zajímavé, že se Rikitan - na rozdíl od Foglara - vniknutí do klubovny ve věži neúčastnil, ani o něm dopředu nevěděl. Proč to? Uvědomil si snad autor, že by účast dospělého vedoucího na akci přímo ohrožující život jeho svěřenců, jejíž příčinou je snaha o „materiální zabezpečení klubu“ a sentimentální vztah ke kronice, mohla být veřejností přijímána negativně? Těžko říci, ale sám tuto událost a vůbec období protektorátu (ale platí to i pro období komunistické totality), kdy skautské oddíly fungovaly za stálého nebezpečí v ilegalitě či poloilegalitě, opakovaně popisuje ve svých pamětech jako připomínku toho, že se skauti své činnosti a svých idejí nechtěli vzdát a protivenstvím doby statečně čelili. (Foglar 1997: 145, 148-149, 194 aj.)

Kromě klubovny ve Smíchovské věži bylo v jiné knize – *Když Duben přichází* - zvětšeno i dočasné útočiště Dvojky v pingpongové síni U Nováků. Sázavské

²¹⁷ FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu*. 2. přepracované a doplněné vyd. Praha: Olympia, 1997, s. 192. Sebrané spisy Jaroslava Foglara: 21. ISBN 80-7033-482-7.

²¹⁸ FOGLAR, Jaroslav. *Strach nad Bobří řekou*. Ilustrace Marko Čermák. Praha: Olympia, 1990, s. 172. ISBN 80-7033-042-2.

²¹⁹ Viz s. 16 této práce.

„Sluneční zátoce“, spodobněné v *Hoších od Bobří řeky*, zase konkuruje slovenské tábořiště Foglarova oddílu na „Zelené říčce“, kde se pro změnu odehrává děj *Pokladu Černého delfína*. (Foglar 1997: 104, 146)

Členi Dvojky s oblibou vzpomínají, jak se poznávali ve Foglarových literárních prvotinách (Charous in *Jestřábe, díky* 2000: 21) i třeba v *Rychlých šípěch*. Václav Černý (přezdívkou Černoch) s humorem popisuje, jak se stal součástí jednoho z jejich příběhů pro svou neukázněnost při sjíždění tobogánu, kdy měli „pózovat“ pro fotoreportéra *Mladého hlasatele* Jiřího Hájka: „Podle Jestřábových instrukcí jsem měli jeden za druhým „skautsky ukázněně a bystře“ sjíždět, aby si pan Hájek mohl vybrat ten nejpodarenější záběr. Mně se to samozřejmě zdálo moc poklidné, a tak jsem jízdu absolvoval s hurónským pokřikem „bez držení“ a s rukama i nohama nahoře. Vysloužil jsem si také Jestřábovo napomenutí, zamlčel jsem samozřejmě, že jsem se trošičku také o konec prkna podřel na zádech. Bylo mi ale později zadostiučiněním, že mistr Hájek si vybral právě tu fotku se mnou a otiskl ji na titulní straně *Mladého hlasatele* číslo 36 z roku 1939. Na zadní straně tohoto čísla bylo pokračování Jestřábových „Rychlých šípů“, jak budují tobogán. Ten Černoch z první strany se ale zde jmenuje Červenáček a na rozdíl od hurónského řeve se projevuje „veskrze kladně“ a je v něm spojena i osoba vynálezce tobogánu, kterým byl ve skutečnosti Vítr.“²²⁰

Reálný předobraz má i legendární klubový pes Rychlých šípů Bublina, jak si vzpomněl Jindřich Hojer, člen Dvojky a osoba jejíž jméno si Foglar půjčil pro jednoho z hrdinů svého nejnámějšího komiksu, v rozhovoru s reportérkou Blankou Kovaříkovou: „A co příběhy Rychlých šípů? Ty mají reálný základ? Řeknu vám to asi takhle. Deset procent těch historek jsem zažil a devadesát procent je fikce. Psa Bublinu jsme skutečně jednou našli na výletě a jeden člověk z oddílu Samson si ho vzal domů. Tobogan, všelijaké koulovačky, sněhové bitvy a jiné hry, tak ty jsme skutečně zažívaly, ale to ostatní - Tleskač, kolo, ježek v kleci, to je autorova fantazie. Naopak v povídkové knížce *Tábor smůly* je zase devadesát procent příběhů pravdivých.“²²¹

²²⁰ Černý, Václav. O tobogánu i o divadle. In: *Jestřábe, díky: Jaroslavu Foglarovi Hoši od Bobří řeky a přátelé*. Praha: Ostrov, 2000, s. 61. ISBN 80-86289-12-5.

²²¹ KOVAŘÍKOVÁ, Blanka. Jindra Hojer z Rychlých šípů. In: *Balady a romance Blanky Kovaříkové* [online]. © 2014 [cit. 2014-10-17]. Dostupné z: <http://www.bkovarikova.cz/texty/dalsi-osobnosti/jindra-hojer-z-rychlých-sipů.htm>

Poměrně zásadním způsobem se v autorově skautské literatuře projevují i specifika „foglarovského skautingu“, jak jsem je popsal v souvislosti s jeho identitou Jestřába (vůdce)²²² - nejvíce využitím konceptu dlouhodobých her, z nichž mezi nejznámější patří „Alvarez“, ústřední motiv románu *Devadesátka pokračuje* a „Poklad Černého delfína“, ústřední motiv stejnojmenné knihy. Najdeme však i zmínky o „Foglarově vynálezu“ - Krabičce poslední záchrany. „*Pod malým kamenem, kde měli nalézt radu k další cestě, objevili jen tři ložské žaludy. Dlouho nevěděli, co s nimi, až si Gusta povšiml, že každý z nich je navrtaný. Dvěma špendlíky z Krabičky poslední záchrany vytáhli z každého z nich uzoučkový proužek hedvábného papíru. Na nich bylo droboučkým písmem napsáno, kam dále.*“²²³

Dvorský (2011: 106-108) dodává, že bohatým inspiračním zdrojem pro stínadelskou trilogii mohly být, a pro skautský román *Poklad Černého delfína* a povídku *První ze Žantovky* z roku 1964 dozajista byly, Foglarovy městské hry spočívající v pátrání a výzvědných akcích jednotlivých družin proti sobě v kulisách podzimního města. V povídce *První ze Žantovky* chlapci z nejmenovaného oddílu hrají takovouto městskou hru v čtvrti Žantovka, kterou autor popisuje slovy: „*Žantovka, to spleť všelijakých pokroucených ulic, uliček a plácků, středisko místních chuligánů a skupinek mladších hochů, kteří jimi ještě nebyli, ale už byli ochotni se od nich učit.*“²²⁴ Během ní jsou někteří účastníci místními chlapeckými usedlíky napadeni, a proto musí hru předčasně ukončit. Nevíme, jestli měl podobnou zkušenost i Foglar se svým oddílem, ale po prvním ročníku své nejznámější městské hry „Vyzvědači“ (hrané ve Dvojce pravidelně od roku 1929 až dodnes) přesunul hru na dalších 50 let ze čtvrti **Na Františku**²²⁵ do jiné části Prahy.

Vzhledem k tomu co již víme o této čtvrti a tehdejší aktivitě místních chlapeckých part a vzhledem k přesunu hry do jiné lokality již po prvním ročníku, logicky vyvstává otázka, jestli se kvůli „Vyzvědačům“ nedostal Foglar a jeho svěřenci do potyčky s domácími chlapci bránícími své teritorium, kteří tak mimoděk inspirovali spisovatele pro jeho práci na trilogii ze Stínadel, jejíž první dvě části vycházely časopisecky na začátku 40. let - tedy asi jednu dekádu po úvodním ročníku hry zmiňované hry.

²²² Viz s. 19-20 této práce.

²²³ FOGLAR, Jaroslav. *Poklad Černého delfína*. 3. vydání. Ilustrace Břetislav Charwot. Praha: Atos, 1991, s. 152. Touha, 3. ISBN 80-900085-7-7.

²²⁴ FOGLAR, Jaroslav. *Jestřábe, vypravuj*-. 2. přeprac. vyd. Praha: Olympia, 1998, s. 134-135. ISBN 80-703-3503-3.

²²⁵ Srovnej se s. 101-102 této práce.

Důkaz o tom nemáme, ale stejný motiv je použit i v *Pokladu Černého delfína*, kdy hlavní hrdinové pomohou „Stepními vlky“ napadenému chlapci, který hraje ve Starém Městě se svým oddílem z **Radlic**²²⁶ městskou hru zvanou „**Boj proti vyzvědačům**“²²⁷ a kdy jsou za odměnu a jako výraz uznání pozváni na schůzku tohoto oddílu, jehož se posléze sami stanou členy. „*Co se stalo, Jindro?*“ vykřikl na poraněného chlapce jeden z jeho přiběhlých kamarádů. „*A jak to, prosím tě, vypadáš? Vždyť jsi samá krev!*“ Jindra se k němu obrátil, jeho vysvětlování patřilo však všem. *Ale Standa s Lojzkem všemu z jeho řeči nerozuměli. „Měl jsem hlídku na rohu Vejvodovy a Jílské ulice, tam na tom plácku u plakátů. Ze žlutého území se sem chtěli dostat Ludva a Přemík. Když viděli, že jsem tady na obraně, zmizeli zase do Husovky. A najednou ke mně přišla z Vejvodovy uličky ta parta vlků a nejmenší z nich do mne schválně prudce strčil. Myslel, že se mu nic nemůže stát, když zde má takovou přesilu. Řekl jsem mu, aby si nic nezačínal a hleděl zmizet. A to už mne obstoupili ti ostatní a jeden z nich vykřikl: „Tak ty budeš vyhrožovat?“ A než jsem mohl něco říci, dal mi prudkou ránu pěstí do obličeje. [...] Vzpamatoval jsem se a začal utíkat pryč. [...] No – a pak jsme proti vlkům bojovali společně, až jste přišli vy!“ [...] Nás je tady asi třicet, ale byli jsme rozběhlí po všech možných okolních uličkách – my jsme hráli takovou velkou napínavou hru, víte? Jmenuje se *Boj proti vyzvědačům*.“²²⁸*

Už jen tento příklad činí propojení konkrétních skautských zkušeností a skautských reálií ze života Jaroslava Foglara s příběhem a s motivy některých jeho děl neoddiskutovatelným.

²²⁶ Foglarův oddíl byl mezi lety 1949-1968 registrován pod hlavičkou Tělovýchovné jednoty Radlice – viz s. 17 této práce.

²²⁷ Podobnost s názvem skutečné Foglarovy městské hry „Vyzvědači“ je do očí bijící.

²²⁸ FOGLAR, Jaroslav. *Poklad Černého delfína*. 3. vydání. Ilustrace Břetislav Charwot. Praha: Atos, 1991, s. 11-12. Touha, 3. ISBN 80-900085-7-7.

6. Možnosti dalšího kvalitativního výzkumu v souvislosti s diskursem života a díla Jaroslava Foglara

V šesté kapitole se pokusím nastínit další možnosti kvalitativního výzkumu, který by mohl využít mé diplomové práce - jež ověřila a kategorizovala dominantní diskursivní identity Jaroslava Foglara a dominantní diskursivní typy jeho díla - jakožto výchozí „teoretické základny“.

Domnívám se, že vhodným výzkumem navázaným na tuto práci by byl výzkum zabývající se různými přístupy k čtenářství foglarovek. Užší zaměření by mohlo být stanoveno jako ověření a analýza principu čtení na základě životní zkušenosti a identity čtenářů z minoritních skupin, protože takto specificky se „mapováním“ přístupů ke čtení díla Jaroslava Foglara ještě žádný výzkumník nezabýval - pokud už se Foglarovo dílo dostalo do středu zájmu sociálních či literárních vědců, bylo to obvykle se zaměřením na jeho genezi, popularitu, tematiku či obecně na některé souvislosti, které se snažili badatelé v daných textech odhalit.

Pro budoucí etnometodologický výzkum bych navrhoval jako výzkumný vzorek (jenž by však bylo nutno více specifikovat, především proto aby byl skutečně reprezentativní) zástupce čtenářů foglarovek z řad skautů, gayů a žen²²⁹. Tyto minoritní skupiny čtenářů navrhuji na základě zjištění diplomové práce, že mezi dominantní diskursivní identity Jaroslava Foglara patří identita skautská²³⁰, identita muže s potenciálně neheteronormativní sexualitou²³¹ a identita autora zaměřujícího se prakticky výhradně na chlapecké (potažmo mužské) čtenáře²³² a kvůli zjištění dominantních diskursivních typů jeho děl – konkrétně kvůli typu foglarovek reflektujících skauting²³³ a představujících oslavu Chlapectví²³⁴.

²²⁹ Ženy lze v souvislosti se čtením chlapeckých románů také považovat za minoritní skupinu.

²³⁰ Viz podkapitola 4.2 Jaroslav Foglar – Jestřáb.

²³¹ Viz podkapitola 4.7 Jaroslav Foglar – gay, pedofil, věčný chlapec.

²³² Viz podkapitola 4.8 Jaroslav Foglar – chlapecký autor.

²³³ Viz podkapitola 5.7.3 Reflexe skautingu.

Výzkum čtenářství výše zmíněných minoritních skupin v návaznosti na Foglarovy dominantní diskursivní identity a dominantní diskursivní typy jeho díla by mohl být pro kulturní studia přínosem. Svou cenu by měl i bez této návaznosti, jelikož by dal prostor pro zkoumání recepce zástupců minorit, a to navíc u popkulturních děl která nejsou řazena mezi „vysokou literaturu“, ale jimž jsou na druhou stranu připisovány atributy literárního a sociálního fenoménu.

Otázky, které by si výzkum kladl, by byly typu - čtou tyto čtenáři díla Jaroslava Foglara stejně? Pokud ne, v čem se jejich čtení liší? Jsou nějaké styčné body, je si jejich čtení podobné, nebo je diametrálně odlišné? Vidí skauti v díle specifické významy související s jejich činností, které nikdo mimo skautskou komunitu nemůže dešifrovat? Je pro gaye dílo Jaroslava Foglara a postavy v něm vystupující předmětem erotizace? Proč četly a čtou tyto romány a komiksy, určené chlapcům, dívky, když jsou v nich až na výjimky de facto exkludované?

Výzkum skautských čtenářů Foglara - pokud vím - nebyl nikdy uskutečněn, nicméně je všeobecně známo (a ukazuje to i tato diplomová práce), že Jaroslav Foglar čerpal většinu svých literárních námětů ze zážitků a zkušeností, které získal coby celoživotní skaut a skautský vůdce. Proto můžeme očekávat ve foglarovkách eventuální významy, které dekodují pouze dotazovaní, kteří mají se skautingem osobní zkušenost.

Výzkum recepce foglarovek u gayů by bylo zajímavé konfrontovat se závěry výzkumu Zikmunda-Lendera (2009) – dojde opět k odmítnutí homoerotického podtextu díla, a tedy k částečnému (nesmíme opomenout věkovou specifikaci respondentů předchozího výzkumu) potvrzení jeho závěru? Bude odmítnutí/přijmutí homoerotičnosti ve foglarovkách odvislé právě od věku gay respondentů? Bude hrát jejich životní zkušenost osob s nevětšinou sexuální orientací v recepci vůbec nějakou roli? Samozřejmě se také nabízí možnost obohatit výzkum i o rovinu gay-pedofilní²³⁵ recepce.

Gendrové analýze díla Jaroslava Foglara (pokud pominu hledání homosexuální či pedofilní motivace těchto textů) dosud až na pár výjimek nebyla věnovaná patřičná pozornost. Proto bych považoval za přínosné analyzovat významy, které by v jeho pracích, určených pro

²³⁴ Viz podkapitola 5.3 Foglarovky jako oslava Chlapectví.

²³⁵ V souvislosti s některými přisuzovanou homosexuální pedofilii Jaroslava Foglara – viz podkapitola 4.7 Jaroslav Foglar – gay, pedofil, věčný chlapec.

chlapce a s marginálním zastoupením dívčích postav, dotazované ženy nacházely. Ale možná ještě přínosnější a zajímavější by bylo rozkrytí důvodů, proč tuto literaturu vůbec čtou - opět mi není známa žádná reprezentativní odborná práce, která by se tímto tématem zabývala.

Navrhovaný etnometodologický výzkum by mohl mít podobu individuálních polostrukturovaných rozhovorů se zástupci jednotlivých skupin čtenářů nad pasážemi foglarovek evokující nestandardní porozumění²³⁶ a následné analýzy zjištění, jaké významy si respondenti v textu konstruují a proč. Detailní výzkumnou strategii bude nutné určit na základě přesnější specifikace a výběru výzkumného vzorku a s vysokou pravděpodobností i na základě s tím spojených výsledků pilotního dotazování, jež zjistí vztah respondentů k dané problematice a umožní vytvoření si představy, jakým způsobem může rozhovor probíhat, na jaká úskalí může dotazující narazit apod.

Pokud jde o čtení popkulturních textů je vhodné připomenout tři nejvlivnější přístupy, jak o nich píše například Stern (2005). První, nejtradičnější a nejstarší přístup vnímal význam textu jako autorův záměr. Jestliže na tento přístup aplikujeme psychoanalýzu, může být autorův záměr chápán jako neuvědomovaný a nevědomý, jako utkvělá představa vynucující si formu „denního snění“. S tímto pohledem přišel již Freud, když jako formu neurotického denního snění nazval každý kreativní akt.

Druhý, strukturalistický přístup abstrahuje od autora i čtenáře, od podavatele i příjemce sdělení. Význam, kterým se rozumí reprezentace, je latentní, je zaručen už textem samým. Tento přístup upravil a rozvinul Roland Barthes, jenž začal význam textu odvozovat hlavně ze vztahů, které text navazuje se svým pozadím, s kulturním kontextem, mýtem. Barthesovu (2004) teorii lze propojit se sociálně psychologickým konceptem stereotypu Waltera Lippmana (1997) a následně využít při analýze významů, jež budou v dílech Jaroslava Foglara zástupci minoritních skupin čtenářů nacházet.

Třetí, kulturní přístup staví na tom, že význam textu vzniká až v blízkosti jeho příjemce, čtenáře. Jedním z nejznámějších zastánců kulturního přístupu je John Fiske, z jehož knihy *Reading the popular* lze v budoucím výzkumu do značné míry vycházet. Ve

²³⁶ Při dotazování bude nutné vyvarovat se otázek, které by evokovaly odpovědi, o kterých dotazovaný usoudí, že je „chceme slyšet“ - jinými slovy nesmí být návodné a výpovědi respondentů si musí zachovat svou autentickou výpovědní hodnotu. I samotný výběr textů bude potřeba provádět obezřetně. Rizikem je rovněž celkově špatné nadesignování výzkumu, které může jeho výsledky zkreslit, protože se do nich promítnou očekávání a osobní názory výzkumníka.

Fiskově pojetí vzniká nejen význam textu, ale i sám text teprve kontaktem s jeho příjemcem, propojením s jeho interpretačními schopnostmi, zkušeností, zájmy a také se slastí, kterou mu poskytuje. Do té doby se jedná pouze o soustavu znaků. Pokud využijeme práci Janice Radway *Reading the romance*, můžeme se pokusit hledat v dílech Jaroslava Foglara paralelu s ženskými romancemi - jakési genderové čtení, „červenou knihovnu pro muže“. U skautů můžeme zase předpokládat nejen emoční uspokojení, ale také uspokojení z glorifikace skautské tematiky a skautské identity v dílech populárního autora.

Další možnost analýzy významů může být v hledání konceptu podoby maskulinity, k čemuž může dopomoci Badinter (2005) či Beynon (2002), případně zakrývání a odkrývání homosexuálních tendencí podle Eve Sedgwick (1990), pokud bude tyto významy a tendence ve Foglarových dílech nacházet některý z respondentů.

Kromě navrhovaného výzkumu čtenářství foglarovek u minoritních skupin se nabízí ještě celá řada možností, jak může být osoba a literatura Jaroslava Foglara zkoumána v kontextu této diplomové práce. Výběrově uvádím výzkum fanouškovství okolo Foglara a foglarovek, queer čtení foglarovek, zhodnocení teoretické a kritické reflexe autora a jeho knih po roce 1989, komparace Foglarova fikčního světa se světy nynější literární fantastiky, vnímání ideálů a aktivizační funkce foglarovek u současné mládeže, problematika ne(signifikantnosti) jazykových úprav u jednotlivých vydání Foglarových prací aj.

7. Závěr

V rámci diplomové práce jsem shrnul a kvalitativně analyzoval prolínající se diskurs života a díla Jaroslava Foglara.

Na základě kvalitativní analýzy širokého spektra pramenů jsem ověřil a kategorizoval Foglarovy diskursivní identity, které z analytické strukturace daného diskursu vyšly jako dominantní. Dominantní diskursivní identity Jaroslava Foglara (částečně se prostupující a vůči sobě v disproporci) jsou následující:

Jaroslav Foglar - spisovatel, identita jeví se jako nejdominantnější. Foglar je identifikován jako autor populární literatury pro mládež - konkrétně chlapeckých románů, úžeji románů skautských, případně jako spisovatel literatury speciálních funkcí (v níž stojí užitečnost nad literárně-estetickými hledisky) využívající vesměs novely s tajemstvím, kterou modifikuje pro dětskou literaturu a jíž pojímá jako autonomní a existenciální analogii dospělého světa coby základního modelu moralistní dobrodružné prózy; několika autorských typů reprezentovaných jeho romány *Hoši od Bobří řeky*, *Záhada hlavolamu* a *Stínadla se bouří* a dvou základních dějových schémat, přičemž celá jeho autorská koncepce má blízko k evropské pohádce - třebaže zaměřené na dospívající čtenáře. Spisovatelská identita Jaroslava Foglara prochází sedmi vývojovými etapami.

Jaroslav Foglar – Jestřáb, identita celoživotního a fanatického skauta, potažmo vůdce skautského oddílu, v níž se jako v zrcadle odráží to, jak skauting v českých zemích fungoval a jakými turbulencemi si procházel od 20. let minulého století do jeho konce. Legendární vůdce nejstaršího českého skautského oddílu skautující za všech režimů i za cenu velkého osobního nebezpečí, jenž dal vzniknout vlastnímu skautskému proudu a skauting všeobecně nebývalou měrou zpropagoval a obohatil. Považovaný za ideálního skauta-vůdce na straně jedné a za zidealizovaného skauta-vůdce na straně druhé.

Jaroslav Foglar – kult, vznik identity se datuje už do konce 30. let 20. století, ale je platná dodnes. Spojená s radou superlativů a s Foglarovou nesmírnou popularitou - pro některé fanoušky je přímo představitelem životní filosofie. Tato identita také zkresluje vnímání reálné osoby Jaroslava Foglara, a to dokonce včetně Foglarova vnímání sebe samého.

Jaroslav Foglar – redaktor, Foglarova identita coby vlivného a řídicího redaktora nejúspěšnějších časopisů pro mládež naší historie - *Mladého Hlasatele*, *Vpředu* a *Junáka*.

Jaroslav Foglar – volnočasový pedagog, inspirující se skautingem a woodcraftem, objevitel fenomenálně úspěšného a ve své době nebývale interaktivního konceptu čtenářských klubů sdružených okolo časopisů pro mládež, nadšený pedagog-amatér nemající obdoby, který skvěle využívá možných pozitivních dopadů působení časopiseckého média a nabízí skrze něj i skrze jeho čtenářské kluby náplň volného času více než sto tisícům dětí a to nejvíce v dobách počátků nacistické okupace, kdy nemohly být organizovány ve většině z volnočasových a výchovných organizací.

Jaroslav Foglar – stvořitel Rychlých šípů, duchovní otec a scénárista u nás nejúspěšnějšího, doslova kultovního komiksu, jenž se stal nedílnou součástí populární kultury a je mimo jiné ukázkovým příkladem brilantního marketingového produktu; průkopník původního (a výchovného) českého komiksu.

Jaroslav Foglar – gay, pedofil, věčný chlapec; identifikující se s minoritní neheterosexuální orientací, vnímána jako gay či pedofilně-nekriminální identita, případně jako identita nedospělá, která z vlastní vůle nepřírozeně ustrnula ve svém vývoji. Má silný vliv na přepisovaný homoerotický podtext díla. Obdivovatelé Jaroslava Foglara (i homosexuálními muži) ji většinou - co se týče její sexuální stránky - odmítají.

Jaroslav Foglar – chlapecký autor, identita související s předchozí, identita spisovatele písíciho téměř výhradně pro chlapce a o chlapcích, jenž pokud už dívčí postavy použije, tak jim přisoudí zpravidla vedlejší nebo i ironizující úlohy. Foglarova identita chlapeckého autora je částečně nerespektovaná dívčími (potažmo ženskými) čtenářkami, jelikož tyto díla – určená chlapcům – stejně čtou.

Jaroslav Foglar – agent StB, identita postavená na faktu, že je Jaroslav Foglar uveden v tzv. Cibulkových seznamech jako agent „ŠÍPEK“. Foglarem samým i jeho příznivci zásadně odmítaná – autor přiznává (ještě před vypuknutím mediální kauzy), že k podpisu spolupráce na nátlak StB skutečně došlo, ale rozhodně popírá samotný akt konfidentství. Tato identita do jisté míry rozděluje veřejnost - jedna část ji vnímá jako problematickou až opovrženíhodnou, druhá část konstatuje, že nedokazuje Foglarovu vinu, ale naopak skutečnost že byl sám obětí.

Dále jsem ve své práci (opřeny o kvalitativní analýzu obdobných pramenů jako v případě ověřování a kategorizace Foglarových identit) postihl charakteristické rysy foglarovek a tento soubor textů jsem vymezil jako zvláštní fúzi únikově-oddechové zážitkové četby s didaktickou literaturou a také jako literaturu persvazivní. To se samozřejmě prolíná hlavně s poznatky z popisu výše uvedené identity Jaroslav Foglar – spisovatel (určení žánru, autorských typů apod.) a s provedeným ověřením a kategorizací dominantních diskursivních typů foglarovek vzešlých z analytické strukturace tohoto diskursu. Dominantní diskursivní typy foglarovek (stejně jako u identit zčásti se prostupující a vůči sobě v disproporci) jsou následující:

Foglarovky jako morální kodex, základní diskursivní typ vycházející z celoživotní snahy autora zušlechtovat čtenáře pomocí prostých, dobrodružných a tajemných příběhů. Velmi často zmiňovaná a oceňovaná (z literárně-estetického a ideologického hlediska především v minulém režimu kritizovaná) morální rovina foglarovek vystavěná na velebení přátelství, na černobílých postavách, idolizaci kladných hrdinů, schematickém příběhu, otevřených i skrytých persvazích apod., jež byla nejdůležitější za časů totalitních diktatur (ale samozřejmě neztrácí svou hodnotu ani dnes), kdy byla lidskost, mravnost i základní lidská slušnost dle vládnoucí ideologie relativizována a pošlapávána, kdežto ve foglarovkách zůstávaly a zůstávají i nadále konstantní a nanejvýš ceněné.

Foglarovky jako aktivizační text, typ vyburcovávající k aktivitě a provokující čtenáře, aby příběhy pouze nečetl, ale i sám prožíval - k čemuž dodává s pomocí beletrizovaných návodných pasáží či přímo do textu vložených návodů konkrétní inspiraci a nápady; rovněž pracující přiznaně i nepřiznaně s didaktickým rozměrem díla a to ať už v metodických rubrikách dětských časopisů, klasických románových foglarovkách či ve foglarovkách příručkového charakteru.

Foglarovky jako oslava Chlapectví, manifestace, glorifikace až adorace Foglarova životního stylu, jeho svébytného iluzorního světa založeného na „chlapeckých hodnotách“ a podle spisovatele nejkrásnějšího, a tak rychle pomíjejícího období lidského života.

Foglarovky jako předmět literární kritiky aneb foglarovky jako ideologicky nepřipustný a zatracovaný brak odsouvaný na okraj literatury i jako hodnotná až unikátní beletrie, třebaže primárně s vysoce rozvinutou jinou než esteticko-literární funkcí. Diskursivní typ často rozděluje veřejnost na dva nesmiřitelné tábory - těch, kteří obvykle foglarovky

jako děti či dospívající sami četli a dodnes je obdivují a těch, co se k jejich četbě většinou dostali až v dospělosti a nad přisuzovanými literárními i jinými kvalitami tohoto díla vrtí nechápavě hlavou.

Foglarovky jako kult a kultický text, typ literárního a sociálního fenoménu jenž těží z úzkého propojení s další činností svého autora a již po desítky let trávícího kontaktu mezi dílem a jeho čtenáři; masově populární a přitom svým způsobem neopakovatelný a zcela specifický druh literatury - snadno rozeznatelný mezi ostatními literárními díly - který je přesto napodobován a jehož prvky se staly běžnými v našem každodenním jazyce i v jazyce českých médií. Zároveň je to typ, který je nejen sám o sobě kultem, ale jehož jsou kultury i základní součástí.

Foglarovky jako mýtický text, celkový charakter syžetu a jednotné schéma foglarovek odpovídá iniciačnímu mýtu (spočívajícím v přerodu do nového, aktivního a morálního života nebo v rozkrytí tajemství), ale v kterém můžeme nalézt i národní mýtus, mýtus indiánské kultury atd. Tento typ frekventovaně pracuje s instrumentalizovaným vyprávěním, mýtickými motivy a mýtickým časoprostorem - v případě stínadelské trilogie dokonce zdůrazňuje alternativní literární svět blízký světům současného fantasy žánru.

Foglarovky jako reflexe, tento typ má svůj základ v reflexi popírané - ačkoliv nepochybné - literárních děl jiných autorů, ale i přiznávané v případě reflexe skautingu (idejí, programových prvků, zkušeností coby skautského vůdce apod.) a autorovy životní dráhy.

Dílním cílem diplomové práce bylo i vyvození důvodů přetrvávající popularity knih a komiksů Jaroslava Foglara. Tyto důvody jsou zmiňovány v různých částech práce, nejvíce v podkapitole 5.5 Foglarovky jako kult a kultický text. Zde ve třech bodech zrekapituluji ty, které považuji za nejdůležitější:

K foglarovkám se čtenáři nezdědka dostávají skrze své rodiče či (pra)prarodiče, pro něž byly často velmi důležité, protože jim umožnily uniknout z leckdy neradostné životní reality za nacismu a komunismu do svobodného a ideálního chlapeckého světa. Pro tyto generace měly částečně i „příchuť zakázaného ovoce“ a auru vzácnosti, jelikož se v desetiletích, kdy knihy a komiksy Jaroslava Foglara nesměly vycházet, velmi těžko získávaly. Foglarovky jsou tedy mezigenerační četbou, kterou si kolikrát projde i několik generací od (pra)dědečka až po nejmladšího čtenáře z rodiny.

Foglarovky jsou jasně rozeznatelným typem literatury, který si čtenář ihned dovede zařadit a ví, co od něj má očekávat - silná schematičnost postav i příběhů může být pro mladé i pro některé starší čtenáře garantem dobré četby, jelikož mu umožní ztotožnění se s dílem jako se „svým“. V tom hraje důležitou úlohu i konstantní ideová linka velebící hodnoty jako čestnost, přátelství, obětavost apod. - svým způsobem se jedná o pohádky pro dospívající, jejichž autor se dokázal vcítit do uvažování a potřeb dospívajících čtenářů a nabídnout jim co hledají způsobem, který je jim blízký.

Jelikož je životní dráha Jaroslava Foglara všeobecně známá, jsou jeho knihy uvěřitelné. Foglar skutečně zčásti přemýšlel jako chlapec a v jeho dílech je to znatelné, jak už bylo řečeno, píše, jak by psal třináctiletý kluk, kdyby to uměl. To je (mohu potvrdit z vlastní zkušenosti) mladému čtenáři neobyčejně sympatické. Navíc obvykle ví či z četby brzy pochopí, že Jaroslav Foglar píše o tom, co velmi dobře zná. Jeho celoživotní zkušenosti v práci s mládeží jsou ve foglarovkách vidět, jeho postřehy, návody, aktivizační prvky (třeba lov bobříků) povětšinou neztratily svou platnost, a jsou tedy zajímavé a použitelné i v současnosti.

V závěru jsem navrhl možnosti dalšího kvalitativního výzkumu, jenž by mohl vycházet z této diplomové práce. Šířeji jsem nastínil možnost etnometodologického výzkumu recepce foglarovek u minoritních skupin čtenářů - skautů, gayů a žen.

8. Seznam použité literatury

- ABC ČR: ABC ČR - Kancelář ověřování nákladu tisku* [online]. 29. 6. 2009 [cit. 2014-10-28]. Dostupné z: <http://www.abccr.cz/>
- BADINTER, Élisabeth. *XY: o mužské identitě*. Vyd. 1. Překlad Zuzana Dlabalová. Praha: Paseka, 2005, 266 s. Souvislosti (Paseka). ISBN 80-718-5727-0.
- BARTHES, Roland. *Mytologie*. 1. vyd. v českém jazyce. Překlad Josef Fulka. Praha: Dokořán, 2004, 170 s. Bod. ISBN 80-865-6973-X.
- BARTÍKOVÁ, Heda. *Důvěrné rozhovory*. Praha: Formát, 1999, 244 s., [16] s. barev. obr. příl. ISBN 80-86155-36-6.
- BAUER, Zdeněk. Děvčata, dívky a ženy v životě Jaroslava Foglara. ABCREDAKCE.CZ. *Jaroslav Foglar, Vontové, Stínadla a Rychlé šípy* [online]. © 2001–2010, 20. prosince 2013 22:48:12 [cit. 2014-11-20]. Dostupné z: <http://vontove-foglar-stinadla.abchistory.cz/devcata-divky-zeny-homosexualita-jaroslav-foglar.htm>
- BĚLKA, Pavel. Svojsíkův oddíl se rozrostl. In: *ABAHOA: Informační portál ORJ Třebíč* [online]. 23. září 2008 [cit. 2014-11-19]. Dostupné z: <http://orj.abahoa.cz/zpravy/informace-pro-vas/693-svojsikov-oddil-se-rozrostl>
- BEYNON, John. *Masculinities and culture*. Philadelphia, Pa.: Open University, 2002, xiii, 191 p. ISBN 03-351-9989-5.
- BLAHUŠ, Petr. *Agent Jaroslav Foglar. Reflex: společenský týdeník* [online]. Praha: Ringier ČR, 2002, 24/2002 [cit. 2014-09-19]. Dostupné z: <http://www.reflex.cz/clanek/placena-zona-causy/9689-agent-jaroslav-foglar.html>
- BLAHUŠ, Petr. *Odověď Petra Blahuše. Reflex: společenský týdeník* [online]. Praha: Ringier ČR, 29. 6. 2002. [cit. 2014-09-19]. Dostupné z: <http://www.reflex.cz/clanek/placena-zona-archiv/9918/causa-agent-jaroslav-foglar.html>
- BRUNVAND, Jan Harold. *The vanishing hitchhiker: American urban legends and their meanings*. New York: Norton, c1981, xiv, 208 p. ISBN 03-939-5169-3.
- DAN. Byl Jaroslav Foglar pedofilem?. *Pedofilie-info.cz: Informační web o pedofilii* [online]. ČEPEK - Československá pedofilní komunita, 2013 [cit. 2014-09-23]. Dostupné z: <http://www.pedofilie-info.cz/byl-jaroslav-foglar-pedofilem/>
- DAN. Historie Pražské Dvojky. *Dvojka Praha: skautské středisko* [online]. © 2011 [cit. 2014-09-19]. Dostupné z: <http://www.dvojka.cz/prazska-dvojka/historie-prazske-dvojky>
- DE AMICIS, Edmondo. *Srdce*. Překlad Tomáš Uchytíl. Praha: Český klub, 2006, 244 s. ISBN 80-856-3795-2.

DVORSKÝ, Miloš. *Mýtus zvaný Stínadla: Rychlé šípy, Vontové a hlavolam – realita versus fikce*. 2., rozš. vyd. Praha: Zdeněk Bauer, 2011, 238 s. ISBN 978-80-904272-5-9.

ERBENOVÁ, Petra. *Jaroslav Foglar včera a dnes* [online]. Plzeň, 2012 [cit. 2014-11-16] 75 s. Dostupné z:

<https://otik.uk.zcu.cz/bitstream/handle/11025/2737/Diplomova%20pracePetra%20Erbenova.pdf?sequence=1>. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni, Pedagogická fakulta, Katedra českého jazyka a literatury. Vedoucí práce Mgr. Vladimíra Brčáková.

FAIRCLOUGH, Norman. *Critical discourse analysis: the critical study of language*. 2nd ed. Harlow, England: Longman, 2010. ISBN 14-058-5822-2.

Finálové TOP 12. *ČTESYRÁD: čtenářův sympatický rádce* [online]. ČTESYRÁD, © 2009–2014 [cit. 2014-11-16]. Dostupné z: <http://www.ctesyrad.cz/literarni-oceneni/kniha-meho-srdce/nominace-top-100>

FISKE, John. *Reading the popular*. 2nd ed. New York: Routledge, 2011, lxi, 186 p. ISBN 02-038-3725-8.

FOGLAR, Jaroslav. *Boj o první místo*. Vydání páté, v Bloku první (upravené). Brno: Blok, 1969, 104 s.

FOGLAR, Jaroslav. *Dobrodružství v temných uličkách*. 2. vyd. v tomto souboru, Záhada hlavolamu 7. vyd., Stínadla se bouří 3. vyd., Tajemství Velkého Vonta 1. vyd. Ilustrace Marko Čermák. Praha: Olympia, 1991, 571 s. ISBN 80-703-3147-X.

FOGLAR, Jaroslav. *Hoši od Bobří řeky*. III. vydání. Obrázky: Z. Burian, výzdoba textu: Jar. Foglar. Praha: Jan Kobes, 1940, 196 s.

FOGLAR, Jaroslav. *Hoši od Bobří řeky*. 13. vyd. Ilustrace Marko Čermák. Praha: Olympia, 1991, 207 s. Sebrané spisy Jaroslava Foglara, 1. ISBN 80-7033-149-6.

FOGLAR, Jaroslav. *Chata v Jezerní kotlině*. 5. vydání. Ilustrace Marko Čermák. Praha: Albatros, 1989, Karavana.

FOGLAR, Jaroslav. *Chata v Jezerní kotlině*. Vydání 6., v Olympii 1. Ilustroval Marko Čermák. Praha: Olympia, 1988, 188 s.

FOGLAR, Jaroslav. *Jestrábe, vypravuj*-. 2. přeprac. vyd. Praha: Olympia, 1998, 169 s. ISBN 80-703-3503-3.

FOGLAR, Jaroslav. *Když Duben přichází*. Vydání 3. Marko Čermák. Praha: Olympia, 1991, 204 s. Sebrané spisy Jaroslava Foglara, sv. 3. ISBN 80-703-3106-2.

FOGLAR, Jaroslav. *Kronika Hochů od Bobří řeky: II. díl - Tábory ve Sluneční zátocce a na Zelené říčce*. 2. vyd. Ilustrace Marko Čermák. Praha: Olympia, 1999, 197 s. Sebrané spisy Jaroslava Foglara, 23. ISBN 80-7033-561-0.

FOGLAR, Jaroslav. *Kronika Ztracené stopy*. Praha: Naše vojsko, 1967, 226 s.

- FOGLAR, Jaroslav. *Pod junáckou vlajkou*. Vydání druhé, v Olympii první. Praha: Olympia, 1969, 148 s.
- FOGLAR, Jaroslav. *Poklad Černého delfína*. 3. vydání. Ilustrace Břetislav Charwot. Praha: Atos, 1991, 182 s. Touha, 3. ISBN 80-9000-85-7-7.
- FOGLAR, Jaroslav. *Rychlé šípy*. 3. vyd. Editor Vladimír Dobrovodský. Ilustrace Jan Fischer. Praha: Olympia, 2009, 339 s. ISBN 978-80-7033-977-0.
- FOGLAR, Jaroslav. *Strach nad Bobří řekou*. Ilustrace Marko Čermák. Praha: Olympia, 1990, 194 s. ISBN 80-7033-042-2.
- FOGLAR, Jaroslav. *Tajemství Velkého Vonta*. Třetí vydání. Praha: Olympia, 1999, 204 s. Sebrané spisy Jaroslava Foglara, 8. ISBN 80-7033-605-6.
- FOGLAR, Jaroslav. *Záhada hlavolamu*. Vydání čtvrté. Brno: Blok, 1969, 227 s.
- FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu*. Silůvky: TJ Sokol, 1989-1990, 2 sv. ISBN 80-900050-7-1.
- FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu*. 2. přepracované a doplněné vyd. Praha: Olympia, 1997, 222 s. Sebrané spisy Jaroslava Foglara, 21. ISBN 80-7033-482-7.
- FORST, Vladimír et al. *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce 1 (A-G)*. Praha: Academia, 1985, 900 s.
- FOUCAULT, Michel. *Archeologie věděni*. Praha: Herrmann, 2002, 318 s. ISBN 80-239-0124-9.
- FOWLER, Roger. *Language in the news: discourse and ideology in the press*. New York: Routledge, 1991, x, 254 p. ISBN 04-150-1419-0.
- HÁJEK, Petr. *Komparace Habermasova a Foucaultova pojetí diskursu a jejich využití ve výuce OV*. [online]. Brno, 2013. [cit. 2014-11-16]. 82 s. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/209629/pedf_m/Hajek_DP.pdf. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra občanské výchovy. Vedoucí práce PhDr. Marta Goňcová, CSc.
- HANZEL, Jaroslav, Josef BLÁHA, Jaromír ŠTĚPANKEVIČ, Petr MOLKA, Martin MÜLLER a Zdeněk BAUER. *Causa agent Jaroslav Foglar. Reflex: společenský týdeník* [online]. Praha: Ringier ČR, 2002, 28/2002 [cit. 2014-09-19]. Dostupné z: <http://www.reflex.cz/clanek/placena-zona-archiv/9978/causa-agent-jaroslav-foglar.html>
- HANZEL, Jaroslav. *Druhá závěť Jaroslava Foglara. Reflex: společenský týdeník* [online]. Praha: Ringier ČR, 2. 4. 2005. [cit. 2014-09-20]. Dostupné z: <http://www.reflex.cz/clanek/stary-reflex-reflex-cz/9933/druha-zavet-jaroslava-foglara.html>
- HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009, 774 s. ISBN 978-807-3675-691.

HAVELKA, Radek. Junácký kříž „Za vlast“ 1939 – 1945 :: Československá republika [1944-1960] :: Zaniklé státy:. *Valka.cz* [online]. 1.1.2010 [cit. 2014-10-24]. Dostupné z: <http://forum.valka.cz/viewtopic.php/t/60722/start/-1>

HOLUB, Miroslav. Poslání a program. *Nadace PANGEA* [online]. © 2010 - 2014 [cit. 2014-11-19]. Dostupné z: <http://www.nadacepangea.cz/posl%C3%A1n%C3%AD>

HOMOLÁČ, Jiří. *Internetové diskuse o cikánech a Romech*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2009, 191 p. Acta Universitatis Carolinae, 156. ISBN 80-246-1515-0.

CHALOUPKA, Otakar a Jaroslav VORÁČEK. *Kontury české literatury pro děti a mládež: (od začátku 19. století po současnost)*. 2. vydání. Praha: Albatros, 1984, 540 s.

Jestřábe, díky: Jaroslavu Foglarovi Hoši od Bobří řeky a přátelé. Editor Jindřich Hojer, Václav Černý. Praha: Ostrov, 2000, 239 s. ISBN 80-86289-12-5.

JIRÁSEK, Ivo. *Fenomén Foglar*. Praha: Prázdninová škola Lipnice, 2007, 477 s. Gymnasion, 01. ISBN 978-802-3997-361.

JOHANOVSKÝ, Tomáš. *Nové městské hry a jejich hráči*. [online]. Praha, 2012. [cit. 2014-11-16]. 93 s. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/114260/>. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Katedra sociologie. Vedoucí práce PhDr. Jana Duffková, CSc.

JØRGENSEN, Marianne a Louise PHILLIPS. *Discourse analysis as theory and method: koncepce / osobnosti / základní pojmy*. Editor Ansgar Nünning, Jiří Trávníček, Jiří Holý. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications, 2002, viii, 229 p. ISBN 07-619-7112-2.

JUNÁK - ČESKÝ SKAUT, z. s. *Stanovy spolu Junák - český skaut, z s.: schválené XIV. Valným sněmem Junáka v Litomyšli dne 29. 3. 2014* [online]. 2014, 24 s. [cit. 2014-09-30]. Dostupné z: http://www.skaut.cz/sites/default/files/stanovy_junaka_0.pdf

KÁČEŘOVÁ, Eva. *Foglarovská stopa v současné dobrodružné próze pro děti a mládež po roce 1989* [online]. Brno, 2010 [cit. 2014-11-16]. 135 s. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/145393/ff_m/text_diplomove_prace.pdf. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a knihovnictví. Vedoucí práce Mgr. Luisa Nováková, Ph.D.

KAŠPAR, Lukáš. *Hledáme Stínadla z Rychlých šípů. Po stopách míst z Foglarových knih. IDnes.cz: zprávy, kterým můžete věřit* [online]. 2. září 2010 [cit. 2014-10-14]. Dostupné z: http://cestovani.idnes.cz/hledame-stinadla-z-rychlych-sipu-po-stopach-mist-z-foglarovych-knih-11d/pocesku.aspx?c=A100831_144258_igcechy_tom

KÉHAR, Ota. Planety - Planetky - Planetka Foglar. In: KMT FPE ZČU V PLZNI. *Astronomia: Astronomické server Fakulty Pedagogické ZČU v Plzni* [online]. Copyright © 2009, 15. ledna 2010 v 19:41 [cit. 2014-11-19]. Dostupné z: <http://planety.astro.cz/planetka-9102>

K fenoménu Jaroslav Foglar: sborník příspěvků z konference Fenomén Jaroslav Foglar : Praha, Památník národního písemnictví, 17. září 2007. Editor Růžena Hamanová, Dorota Lábusová. Praha: Památník národního písemnictví, 2008, 230 s. ISBN 978-80-85085-88-4.

KLÍMA, Ivan. Odhalujeme tajemství Chaty děsu In: *Potřebujeme více Ivanů Klímů a unii vybudujeme* [online]. 9.2.2010 [cit. 2014-11-12]. Dostupné z: <http://euportal.parlamentnilisty.cz/Articles/5629-potrebujeme-vice-ivanu-klimu-a-unii-vybudujeme-.aspx>

KOLISCHOVÁ, Čestí skauti mění oficiální název. *Zkrátil se, ale Junák v něm zůstal.* *IDnes.cz: zprávy, kterým můžete věřit* [online]. 29. března 2014 [cit. 2014-11-19]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/zmena-nazvu-junaka-0ac/domaci.aspx?c=A140329_115022_pardubice-zpravy_kol

KOMÁREK, Stanislav. Jestřáb a kuřátka. In: *Eseje o přírodě, biologii a jiných.* *Aktuálně.cz* [online]. Praha: Economia, 2011 [cit. 2014-09-23]. Dostupné z: <http://blog.aktualne.cz/blogy/stanislav-komarek.php?itemid=12630>

KOVAČKA, Josef. *Řád stříbrného vlka může mít pouze dvanáct žijících nositelů.* *Kolínský deník.cz* [online]. 3. 2. 2014 [cit. 2014-11-19]. Dostupné z: http://kolinsky.denik.cz/zpravy_region/rad-stribrneho-vlka-muze-mit-pouze-dvanact-zijjicich-nositelu-20140203.html

KOVAŘÍKOVÁ, Blanka. Jindra Hojer z Rychlých šípů. In: *Balady a romance Blanky Kovaříkové* [online]. © 2014 [cit. 2014-10-17]. Dostupné z: <http://www.bkovarikova.cz/texty/dalsi-osobnosti/jindra-hojer-z-rychlých-sipu.htm>

KRAUS, Jiří et al. *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž.* Praha: Academia, 2005, 879 s. ISBN 80-200-1351-2.

KVASNICA, Miroslav. *Sdružení přátel Jaroslava Foglara* [online]. SPJF, © 2014. [cit. 2014-11-15]. Dostupné z: <http://www.spjf.cz/>

LAPČÍK, Marek: „Diskurs jako téma diskursu: O diskursu bez Habermase i bez Foucaulta? Poznámky ke konceptualizaci pojmu.“ In: Foret, M. – Lapčík, M. – Orság, P. (eds.): *Kultura– Média–Komunikace 1/2009. Spektákl, mizející realita a (ne)bezpečí informací, diskurs(y) o diskursu.* Olomouc: Univerzita Palackého 2009. ISSN 1804-0365, s. 93–116.

LA PNP, f. Foglar, J., sv. Rukopisy vlastní, podsv. Deníky – Zápisník č. 3 z roku 1942.

Lexikon teorie literatury a kultury :koncepce / osobnosti / základní pojmy. Edited by Ansgar Nünning - Jiří Trávníček - Jiří Holý. Brno: Host, 2006. 912 s. ISBN 80-7294-170-4.

LINHART, J., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A., MAŘÍKOVÁ, Hana. *Velký sociologický slovník: I. svazek A-O.* Praha: Karolinum, 1996, 747 s. ISBN 80-718-4164-1.

LIPPMANN, Walter. *Public opinion.* 1st Free Press pbks. ed. New York: Free Press Paperbacks, 1997, xvi, 272 p. ISBN 0684833271.

LOPATKA, Jan. *Předpoklady tvorby: kritické vydání*. 2. tištěné, celkově 4. vyd. (Původně vyšlo v samizdatové Edici Expedice v letech 1978 a 1973 jako 67. a 172. svazek.). Redaktor Eva Jelínková. Praha: Triáda, 2010, 496 s. Paprsek (Triáda), sv. 14. ISBN 978-802-5900-246.

MATONOHA, Jan. *ČESKÁ LITERATURA; ROZHLEDY. Literárněvědný text jako diskurz, velké vyprávění a výkon moci?* [online]. 2003 [cit. 2014-10-13]. S. 681-682. Dostupné z: <http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/antologie/kolokvia/1/4.pdf>

MAY, Karl. *Vinnetou*. Překlad Emanuel Tilsch, Tařána Tilschová. Ilustrace Pavel Žilák. Praha: Kentaur, 1990, 2 sv. (303, 285 s.). ISBN 80-85285-03-72.

McQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. Vyd. 4. rozš. a přeprac. Překlad Hana Antonínová. Praha: Portál, 2009, 639 s. ISBN 978-807-3675-745.

MENHART. *Čtrnáct let v Praze Hledáme Rychlé šípy*. *Bohoušek.cz: Foglarovský magazín* [online]. 16. 11. 2014. [cit. 2014-11-17]. Dostupné z: <http://www.bohousek.cz/clanek-2014110004-ctrnact-let-v-praze-hledame-rychle-sipy.html>

MIKULKA, Lumír, Karel JANÁK. *Jaroslav Foglar (stručný životopis a základní bibliografie)*. 2. vyd. Ostrava: Amosium servis, 1990. 10 s. AMOSIUM SERVIS učitelům.

MOTÝL, Ivan. *Stoletý skauting pro děti manažerů*. In: *Skautská křižovatka: pro všechny skauty a skautky* [online]. 17. 4. 2007 [cit. 2014-11-20]. Dostupné z: <http://stara.krizovatka.skaut.cz/zpravodajstvi/2170-tyden-stolety-skauting-pro-deti-manazeru/>

NEJEZCHLEB, Ondřej. *Jaroslav Foglar: odkaz jeho pedagogických idejí v současném hnutí klubů a oddílů* [online]. Brno, 2011 [cit. 2014-11-16]. 63 s. Dostupné z: https://dspace.k.utb.cz/bitstream/handle/10563/18557/nejezchleb_2012_dp.pdf?sequence=1. Diplomová práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií. Institut mezioborových studií Brno. Vedoucí práce PhDr. Mgr. Antonín Dolák, Ph.D.

NEKVAPIL, Jiří. 2006. „Úvodem k monotematickému číslu „Analýza promluv a textů, analýza diskurzu““. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 42 (2): 263-268. ISSN 0038-0288

Nominace TOP 100. *ČTESYRÁD: čtenářův sympatický rádce* [online]. ČTESYRÁD, © 2009–2014 [cit. 2014-11-16]. Dostupné z: <http://www.ctesyrad.cz/literarni-oceneni/knihameho-srdce/nominace-top-100>

NOSEK, Václav. *Pan Blahuš se mýlí -. Reflex: společenský týdeník* [online]. Praha: Ringier ČR, 2002, [cit. 2014-09-19]. Dostupné z: <http://www.reflex.cz/clanek/stary-reflex-reflex-cz/9867/pan-blahus-se-myli.html>

NOSEK-WINDY, Václav. *Jestřábí perutě: povídání o foglarovkách*. Praha: Olympia, 1999, 236 s., [8] s. obr. příl. (barevné). ISBN 80-7033-618-8.

NOVÝ ČAS. *Som „úchylák“ – čo s tým?: Rozhovor s Petrem Weisem*. *Nový čas: Nezávislý denník*. Bratislava: Axel Springer Slovakia, 2002.

PAVELKA, Tomáš. *Stínadla 2014* [online]. Copyright 2014 [cit. 2014-11-17]. Dostupné z: <http://www.stinadla.com/index.php>

PEŠEK, Ondřej. *Byl Jaroslav Foglar gay, nebo ne? A záleží na tom vůbec?. TOPZINE.cz* [online]. Praha: CzechNetMedia, 2011 [cit. 2014-09-23]. Dostupné z: <http://www.topzine.cz/byl-jaroslav-foglar-gay-nebo-ne-a-zalezi-na-tom-vubec>

PETRLÍK, Martin. Čigoliga. *Dvojka: skautské středisko* [online]. © 2011 [cit. 2014-11-19]. Dostupné z: <http://www.dvojka.cz/prazska-dvojka/cigoliga>

POHŮNKOVÁ, Iva. Večer světél v Praze (17. prosince 2012). In: *Rajče.net: místo pro vaše fotografie* [online]. 17.12.2012 [cit. 2014-11-21]. Dostupné z: http://kawi.rajce.idnes.cz/Vecer_svetel_v_Praze_17._prosince_2012/

POLÁK, Jiří. *Poselství žlutého kvítku : s dvojicí Foglar -Bureš nezvykle otevřeně o věcech čtenářského zájmu, o lidech a životě vůbec* . Praha: Olympia, 2003, 113 s., [24] s. příl. ISBN 80-703-3791-5.

POTŮČEK, Jan. *Dalo se věřit Foglarovi?. Reflex: společenský týdeník* [online]. Praha: Ringier ČR, 2004, 32/2004 [cit. 2014-09-19]. Dostupné z: <http://www.reflex.cz/clanek/placena-zona-archiv/16622/dalo-se-verit-foglarovi.html>

PRAŽÁK, Josef M., NOVOTNÝ, František, SEDLÁČEK, Josef. *Latinsko-český slovník*. Praha: Česká grafická unie, 1948.

Pražská Dvojka. *Dvojka Praha: skautské středisko* [online]. © 2011 [cit. 2014-09-19]. Dostupné z: <http://www.dvojka.cz/prazska-dvojka>

PTÁČEK, Radek, Jiří RABOCH a Vladimír KEBZA. *Burnout syndrom jako mezioborový jev*. Praha: Grada Publishing, 2013, 168 s. Edice celoživotního vzdělávání ČLK. ISBN 978-80-247-5114-6.

RABA, Jiří. *Jaroslav Foglar v hádankách a vzpomínkách*. Praha: Ostrov, 2005. 193 s. ISBN 978-808-6289-434.

RADWAY, Janice A. *Reading the romance: women, patriarchy, and popular literature*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, c1984, x, 274 p. ISBN 08-078-4125-0.

SEDGWICK, Eve Kosofsky. *Epistemology of the closet*. Berkeley: University of California Press, c1990, xi, 258 p. ISBN 05-200-7042-9.

SNĚTINA, Karel. Čtenářské kluby. SNĚTINA, Karel. ZŠ RAPŠACH A TOM 2402 "PRÁČATA" RAPŠACH. *Jaroslav Foglar - Jestřáb* [online]. říjen 1995 - únor 2003, 26. ledna 2005 20:23:06 [cit. 2014-11-20]. Dostupné z: <http://www.rapsach.cz/foglar/kluby.htm>

SOHR, Stanislav. *Zase zní píseň úplňku: Vyprávění o Jaroslavu Foglarovi*. Karviná: ÚS PNS Karviná, 1968, 78 s.

STERN, Jan. *Foglar, homosexualita, skejťácké paradigma a ideál jáství: Úvod do freud-
strukturalistického studia populární kultury. Britské listy: deník o všem, o čem se v České
republice příliš nemluví* [online]. Občanské sdružení Britské listy, 2005 [cit. 2014-09-23].
Dostupné z: <http://blisty.cz/art/24856.html>

SVOJSÍK, A. B., *Základy junáctví. Nové vydání*, Praha: Merkur 1991, s. 724. ISBN 80-7032-
001-X

*Synovec Jaroslava Foglara Petr Foglar se vyjádřil ke svým výroklům ohledně údajné
spolupráce J. Foglara s StB. Bohoušek.cz: Foglarovský magazín* [online]. 2. 10. 2006 [cit.
2014-09-19]. Dostupné z: <http://www.bohousek.cz/view.php?cisloclanku=2006100301>

SÝS, Karel a Jaroslav FOGLAR. *Chlapci, slibme si... Obrys-Kmen: týdeník pro literaturu a
kulturu*. Praha: Futura, 2007, 31/2007. 1210-1494. Dostupné z: [http://www.obrys-
kmen.cz/archivok/index.php?rok=2007&cis=31&cl=05](http://www.obrys-kmen.cz/archivok/index.php?rok=2007&cis=31&cl=05)

ŠANTORA, Roman, Václav NOSEK, Slavomil JANOV a Václav DOSTÁL. *Skautské století:
dobrodružný příběh 100 let českého skautingu*. Editor Roman ŠANTORA. Praha: Mladá
fronta-Junák, 2012, 253 s.. ISBN 80-868-2572-8.

ŠRÁMEK, Fráňa. *Stříbrný vítr*. Vyd. 19., v Knižním klubu 1. Praha: Knižní klub, 1997, 284
s. Knižovna XX. století. ISBN 80-717-6581-3.

TOLKIEN, J. R. R. *Pán prstenů: I - Společenstvo prstenu*. Dotisk druhého vydání. Praha:
Mladá fronta, 2002, 384 s. ISBN 80-204-0362-0.

TVARŮŽKOVÁ, Veronika. *Dětské čtenářství na počátku třetího tisíciletí* [online]. Brno,
2005 [cit. 2014-10-11]. 56 s., [14] s. příl. Dostupné z: https://is.muni.cz/auth/th/80592/ff_b/
(Elektronická verze přístupná pouze pro studenty a pracovníky MU). Bakalářská práce.
Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a knihovnictví.
Vedoucí práce Mgr. Luisa Nováková, Ph.D.

ZACHARIÁŠ, Jiří, Luboš TRKOVSKÝ, Jiří STEGBAUER. *První sborník nezávislých
foglarovců*. Praha: Ostrov, 2009. ISBN 978-80-86289-62-5.

ZACHARIÁŠ, Jiří. *Stoletý hoch od Bobří řeky: dobrodružství života a metod Jaroslava
Foglara - legendy dětské zájmové činnosti*. Praha: Ostrov, 2007, 399 s. ISBN 978-80-86289-
52-6.

ZAPLETAL, Miloš a Václav NOSEK. *Causa Jaroslav Foglar - Bumerang Reflexu č. 27.
Reflex: společenský týdeník* [online]. Praha: Ringier ČR, 2002, 27/2002 [cit. 2014-09-19].
Dostupné z: [http://www.reflex.cz/clanek/placena-zona-archiv/9918/causa-agent-jaroslav-
foglar.html](http://www.reflex.cz/clanek/placena-zona-archiv/9918/causa-agent-jaroslav-foglar.html)

ZAPLETAL, Miloš. *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. V Praze: Knižní klub, 2007, 285
s. ISBN 978-80-242-1902-8.

ZIKMUND-LENDER, Ladislav. *Jak je to s tím Foglarem?*. In: *Colour planet* [online]. 5. 9.
2009 [cit. 2013-03-27]. Dostupné z: www.colourplanet.cz/60318-foglar-ideologie-a-tepli-hosi

ZWYRTEK HAMPLOVÁ, Jana. Bratrstvo kočičí pracky chce být po kongresu Rychlími šípy. In: *Parlamentní listy.cz* [online]. OUR MEDIA, 20. 1. 2014 21:09 [cit. 2014-11-16]. Dostupné z: <http://www.parlamentnilisty.cz/politika/politici-volicum/Zwyrtek-Hamplova-Nezavisli-Bratrstvo-kocici-pracky-chce-byt-po-kongresu-Rychlymi-sipy-300588>

ŽÁK, Karel. *Život a pocity nekriminálních pedofilů* [online]. Brno, 2012 [cit. 2014-9-16]. 135 s. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/174448/pdf_m/. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra výchovy ke zdraví. Vedoucí práce PhDr. Mgr. Jitka Reissmannová, Ph.D.